

**MĂNĂSTIREA BRÂNCOVEANU
DIRECȚIA PENTRU CULTURĂ, CULTE
ȘI PATRIMONIU CULTURAL NAȚIONAL
A JUDEȚULUI BRAȘOV**

GHEORGHE MITRAN

**Protos
DANIEL BREABĂN**

**MĂNĂSTIREA BRÂNCOVEANU
SĂMBĂTA DE SUS – FĂGĂRAȘ, JUD. BRAȘOV**

VALORI ALE PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

ARHITECTURĂ ȘI ARTĂ RELIGIOASĂ
ICOANE ROMÂNEȘTI - TEZAU ICONOGRAFIC

EDITURA C2DESIGN

2008

Mănăstirea Brâncoveanu - Sâmbăta de Sus

**Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național
a județului Brașov**

Autori:

Protos DANIEL BREABĂN - Mănăstirea Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus

MITRAN GHEORGHE - director D.C.C.P.C.N. Brașov

Mănăstirea Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus - Făgăraș, județul Brașov.

Valori ale patrimoniului cultural național.

Arhitectură și artă religioasă.

Icoane românești - tezaur iconografic.

Brașov, Editura C2 Design, 2008

122 p., 29 cm, il., bibl.

ISBN-13 978-973-8424-63-0

Colaborator: **Raluca Moscaliuc**

Fotografiere icoane: **Gheorghe Mitran, Raluca Moscaliuc**

Schițe, desene,

fotografii arhitectură, artă religioasă: **Daniel Breabăn**

Editura **C2 Design S.R.L.** Brașov

Str. Dorobanților nr. 6

Tel./Fax: 0268 410612, 410712

E-mail: c2designc2@gmail.com

Tipografia **BRASTAR PRINT S.A.** Brașov

Ramificație Șoseaua Feldioarei nr. 6

Tel./Fax: 0368 007100, 007101

E-mail: brastar.print@gmail.com

www.brastar.com

CUPRINS

Cuvânt înainte	1
Istoric	5
Artă și arhitectură	17
Arhitectura	17
Sculptura	30
Pictura	34
Fresca	34
Pictura pe sticlă și lemn - atelierul mănăstirii	50
Muzeul	61
Colecția de carte veche, manuscrise și documente	63
Icoanele pictate pe pânză	65
Colecția de veșminte liturgice	66
Colecția de cruci	67
Colecția de obiecte de cult	69
Colecția de scrisori și corespondență	70
Colecția numismatică și de medalii	70
Colecția de etnografie și artă populară	71
Depozitul de icoane vechi și depozitul muzeului	71
Concluzii	72
Colecția de icoane vechi românești - Mănăstirea Brâncoveanu	73
Arta iconarilor pe lemn, în Transilvania	73
Tehnica picturii pe lemn	76
Catalogul icoanelor pe lemn	78
Pictura pe sticlă în Transilvania	92
Tehnica picturii pe sticlă	96
Catalogul icoanelor pe sticlă	98
Bibliografie selectivă	118

Volum editat și finanțat de Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național a Județului Brașov

*Autorii aduc mulțumiri **Ministerului Culturii și Cultelor***

pentru sprijinul acordat acestui proiect;

*I.P.S. dr. **LAURENȚIU STREZA**, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului; Starețului, Arhimandrit **ILARION URS** și Obștei Mănăstirii Brâncoveanu, pentru înțelegerea părintească și binecuvântarea hărăzită acestei lucrări de valorificare a patrimoniului ecleziastic în spiritul **CREDINȚEI**, respectului și aprecierii moștenirii noastre cultural-artistice și istorice.*

Colaborator: **Raluca Moscaliuc**,

cu mulțumiri pentru contribuția adusă la apariția acestei lucrări

Mulțumiri pentru consultanță în domeniul iconografiei pe sticlă specialiștilor, d-lui Szócs Károly și d-nei dr. Elena Băjenaru.

„ICOANA este întotdeauna mijlocul cel mai fidel de a ne spiritualiza prin rugăciunile noastre de venerare și de contemplare a Domnului”. Dedic acest gând binecuvântat al „lucrării” iubiților mei părinți răposați, Maria și Gheorghe, Jana și Șerban. „Dumnezeu să-i odihnească în pace”.

Mitran Gheorghe

„L’art d’une nation... c’est l’expression de sa force morale, de son aptitude continue à comprendre et à créer, de la vigueur avec laquelle elle a traversé les vicissitudes de la vie historique. C’est l’image à la fois la plus poétique et la plus vraie de sa qualité humaine.”

Henri Focillon, 1929

CTITORIA MARTIRILOR BRÂNCOVENI DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI - «ȚARA CERURILOR DESCHISE»

Pământ binecuvântat de Dumnezeu, la poalele Carpaților, acest colțișor numit Țara Făgărașului își are istoria sa prin care vorbește cu Creatorul, atât prin ctitoriile sale, rămase sau refăcute din salba sfințelor așezăminte, cât și prin viețuitorii râvnitori întru desăvârșire .

Astfel, la loc de cinste, *Mănăstirea Sâmbăta de Sus* preamărește Treimea Sfântă în „*grădina Maicii Domnului*”, cu istoria și hramul ei, cu iconarii și viețuitorii care se nevoiesc să-L însoțească pe Mântuitorul spre „*Emausul cel de sus*”, cum îi plăcea să spună Părintelui Serafim Popescu, un ales trăitor al acestui așezământ.

Paul din Alep pomeniște că din 1657 *Preda din Brâncoveni* cerceta Transilvania, preocupat de ridicarea unei mănăstiri. Gândul acestuia va fi împlinit de nepotul său, voievodul martir și sfânt *Constantin Brâncoveanu*, care ctitorește - din zid - în locul unei biserici din lemn, viitorul vestit așezământ mănăstiresc. Aici va pulsa cu putere duhul unei mișcări ortodoxe românești care, în ciuda vitregiilor istoriei, va sluji Biserica și neamul nostru în decursul veacurilor.

Dacă strădaniile familiei ctitoricești salvează biserica de la distrugere, în contextul prigoanei de la 1761, în 1785, de ziua hramului (15 august), este dărâmată de tunuri străine de neam și de credință, deschizând o rană adâncă în inima credincioșilor și însângărând multă vreme cerul Țării Făgărașului.

Ea va fi rectorită la începutul veacului trecut, într-o nouă zestre brâncovenească, prin purtarea de grijă a celui de al doilea ctitor, *Mitropolitul Dr. Nicolae Bălan*. Și de data aceasta vitregiile altor tunuri, ale totalitarismului ateu, îi vor pune la încercare temeliile și mai ales ascultările duhovnicești ale viețuitorilor ei.

Purtarea de grijă a Celui Preaînalt a rânduit la cârma Bisericii din Ardeal pe *Mitropolitul Dr. Antonie Plămădeală*, părintele nostru duhovnicesc. Între gândurile înalte ale vrednicului de pomenire Mitropolitul Antonie s-au aflat - într-un mesaj testamentar și de conștiință ctitoricească - preocuparea pentru îmbrăcarea așezământului într-o haină nouă, voievodală, așa încât să placă lui Dumnezeu, dar și Sfântului Constantin. Cu înțelepciune, vrednicul Mitropolit, sprijinit de dinamicul și priceputul stareț, Arhimandritul Veniamin *Tohăneanu*, a împlinit o lucrare durabilă aici și în cer, așezându-se în felul acesta în cel de al treilea jilț ctitoricesc al mănăstirii.

Dintotdeauna, două praznice - cel al hramului „*Adormirea Maicii Domnului*” și cel al „*Izvorului Tămăduirii*” - au prilejuit la *altarul din pădure* o deschidere cosmică a liturghisirii, așa încât omul și natura Îl preamăresc pe Creator, an de an, transformând Țara Făgărașului într-o *Țară a Cerurilor deschise*.

Avem, însă, zi și noapte - prin *nevoințele de rugăciune și post* - un așezământ duhovnicesc la Sâmbăta. Aici s-au nevoit - înveșmântați în smerenie și anonimat - *schimnici și viețuitori de obște*, secole de-a rândul, ctitorind o Sâmbăta interioară, știută doar de bunul Dumnezeu.

Dacă cei de odinioară sunt știuți doar de Cel de Sus, vom face pomenire de câțiva mai aproape de noi. Astfel, după rectitorirea făcută de Mitropolitul Nicolae Bălan, trei tineri monahi (*părintele Arsenie Boca, părintele Serafim Popescu și diaconul Nicolae Mladin*, care trece ulterior de la chilie la catedră și arhierie) revigorează curatul duh de trăire ortodoxă românească.

Promotor și apologet al unei vieți creștine, care propune un urcuș duhovnicesc, pornind de la *o curăție sufletească și trupească totală*, spre trăirea deplină a comuniunii cu Hristos - ca și scop suprem al vieții -, **Părintele Arsenie Boca** a creat generații de ucenici, răspândiți prin toate colțurile țării. Aceștia confirmă prin trăirea lor *o puternică și nebănuită supraviețuire spirituală*, în contextul unui cumplit coșmar totalitarist-ateu. Recunoștința făgărășenilor adusă Părintelui Arsenie s-a transformat după moartea sa într-o cinstire crescândă, exprimată prin minunatele pelerinaje la mormântul său de la Mănăstirea Prislop, mai ales la ocaziile comemorative.

La rândul său, **Părintele Serafim Popescu** s-a remarcat printr-o *statornicie a ascultării monahicești* și respect față de rigorile rânduielilor canonice, împletite cu *o bunătate și o bucurie duhovnicească iradiantă*, pe care le transmitea permanent tuturor celor din preajma sa.

Râvna celor doi părinți a fost completată de vocația cu care înflăcăratul profesor de teologie **Dr. Nicolae Mladin** a coborât și a sădit în inimile credincioșilor *preacinstirea Maicii Domnului*. Sensibilitatea cuvântului său reușea să deschidă ușor ușile sufletești ale celor care-l ascultau și, vorbindu-le despre Născătoarea de Dumnezeu, transfigura întreg așezământul mănăstirii într-o adevărată *grădină a Pururea Fecioarei Maria*.

Întreaga lor osteneală, prin împărtășirea bucuriilor duhovnicești, prin *lupta susținută împotriva patimilor, precum și prin promovarea preacinstirii Maicii Domnului* a însănătoșit generații întregi agresate de ideologii și torționări.

Tot ei, în colaborare cu **Părintele Profesor Dumitru Stăniloae**, statornicesc *duhul filocalic* în mănăstire, răspândindu-l totodată în toate provinciile românești. Se naște inegalabila *Filocalie românească* și din ea se vor adăpa generații întregi de credincioși, care vor străbate deșertul ateu cu *roua rugăciunii inimii* în suflete.

Această realitate de proporții nebănuite, acest foc al credinței este continuat azi de către **Părintele Teofil Părăianu**, duhovnicul cunoscător și mângâietor de suflete, prin rugăciuni și predici, conferințe și cărți, dar mai ales prin multiplele cuvântări duhovnicești, primite cu bucurie de ascultătorii radioului și telespectatorii televiziunii Trinitas ale Patriarhiei Române. La chilia sfinției sale poposesc oameni veniți pe jos, cu mașini, cu autocare, de pe întreg cuprinsul țării și nimeni nu iese de la dânsul flămând sau însetat duhovnicește, străin sau întemnițat în necunoaștere,

gol sau bolnav sufletește. Cu chipul său transfigurat, cu ochii lui deschiși înlăuntru - țintind prin cerurile deschise ale Țării Făgărașului *frumusețile divine* - Părintele Teofil trudește să-l împace pe om cu Dumnezeu și să ducă în felul acesta, mai departe, rosturile pentru care odinioară voievodul-martir Constantin Brâncoveanu a ctitorit pentru noi *minunea de la Sâmbăta de Sus*, iar pentru Dumnezeu *locaș de veșnică preamărire*.

Pe lângă locașul de închinare, Mănăstirea Brâncoveanu ca o adevărată oază de spiritualitate și cultură păstrează cu sfințenie un adevărat tezaur iconografic românesc transilvan, ferit de prigoana atee și a speculanților care adunau icoanele pe sticlă din Ardeal spre a le înstrăina.

La inițiativa domnului director **Gheorghe Mitran** de la *Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național* al județului Brașov, cu documentarea *Preacuviosului Protosincel Daniel Brebăn*, secretarul mănăstirii, a apărut această lucrare minunată intitulată: „*Valori ale patrimoniului cultural național. Arhitectură și artă religioasă. Icoane românești. Tezaur iconografic*”.

Lucrarea se impune, mai întâi, printr-o prezentare istorică a acestui așezământ și o descriere arhitecturală a sfântului său locaș și a valorii patrimoniale a picturii acestuia. Delectarea ochiului și prin acesta a sufletului nostru ne oferă, în continuare, muzeul mănăstirii, cu piesele sale, dar mai ales imaginile sfintelor icoane pe lemn și pe sticlă, care justifică continuarea școlii de pictură prin părintele *ierodiacon Calinic* și ucenicii săi.

Pentru ființa umană, alcătuită din trup și suflet, icoana coboară cerul pe pământ prin frumusețea cea de sus cuprinsă în imaginea persoanelor sfinte, deschizând „*o fereastră spre divinitate*” prin care credinciosul privind se apropie de Cel cu Care se află în dialog și de la Care așteaptă mijlocire. După învățătura *Sf. Ioan Damaschin*, icoana există pentru că originalul nu poate fi prezent, deci ne mulțumim cu imaginea, cu copia, dar care nu este o simplă imagine sacră, ci ea ne dă sentimentul real al prezenței lui Dumnezeu și a sfinților. Icoana sfințită devine „*locul unei prezențe tainice, în chip haric sau ideal, a lui Hristos, a Sfintei Fecioare sau a celorlalți sfinți pe care icoana îi înfățișează*”¹

Prin privirea plină de evlavie icoana conduce de la privirea simțurilor la vederea duhovnicescă și la întâlnirea mistică cu persoanele reprezentate și cu lucrarea lor tămăduitoare. Ea poate servi celui ce se află încă în drum spre credință, ca etapa premergătoare a inițierii sacramentale în dezvăluirea misterului și, în acest sens, poate fi comparată cu Botezul și Euharistia. Ceea ce descoperă Icoana prin privirea ei, descoperă Evanghelia prin auz și actualizează Liturgia.

Icoanele pe sticlă sunt un specific al istoriei și culturii transilvănene. Ele nu sunt artă naivă, pentru că ele depășesc prin mesajul lor domeniul imediatului. Ele sunt o mărturie vie a simțirii prezenței lui Dumnezeu și sunt o expresie a sensibilității spirituale a poporului nostru pentru care icoanele au fost mângâiere, îndrumar, sprijin și dascăl pe întreg parcursul istoriei atât de plină de vicisitudini.

Ca Mitropolit al Ardealului, dar și ca fiu al acestor meleaguri, cu multă bucurie în suflet și cu dorința continuării lucrărilor înaintașilor noștri, binecuvântăm această lucrare și pe toți care au contribuit la realizarea ei și o recomandăm tuturor iubitorilor de spiritualitate și cultură.

Cu ocrotirea Sfintei Treimi, prin mijlocirea Sfinților martiri brâncoveni și prin nevoința ostenitorilor rânduiți de sus, povățuiți de Preacuviosul Părinte Stareț Arhimandrit Ilarion Urs, nădăjduim ca Mănăstirea Brâncoveanu va continua să rămână un izvor viu și nesecat de autentică spiritualitate ortodoxă românească, cheazășie a mântuirii noastre.

**† Dr. Laurențiu Streza,
Mitropolitul Ardealului**

Sibiu, Sfinții Trei Ierarhi, Vasile, Grigorie și Ioan, 30.01.2009

Notă

¹ Pr.Prof.Dr.Ene Braniște, Prof. Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Ed. Diecezană Caransebeș, 2001, p.201). Cinstirea icoanei se îndreaptă spre cel reprezentat pe ea, ca imagine a adevărului, nu ca o închipuire sau o asemănare a minciunii, cum este idolul.

Motto:
„Arta poporului român este expresia vie a vieții lui”

Regina Maria, 1932

I. ISTORIC

Protos Daniel Breabăn

Viața monahală făgărășeană, așa cum o cunoaștem astăzi pe baza informațiilor din secolul al XVIII-lea, s-a dezvoltat pe fundamentul unor vechi așezări mănăstirești ce au apărut în peisajul ecleziastic local, încă din primii ani ai pătrunderii creștinismului pe aceste meleaguri. Susținute în permanență de boierimea locală, iar mai târziu de domnii Țării Românești, aceste centre au avut o influență covârșitoare asupra întregii zone, dovedindu-se prin activitatea lor a fi importante puncte de legătură între românii de pe cele două laturi ale Carpaților.

Spre deosebire de ctitoriile impunătoare din țările românești vecine, unde viața monahală s-a bucurat de atenția constantă a păturii înstărite a populației, în Țara Făgărașului, cu excepția Mănăstirii Voievodului Constantin Brâncoveanu din Sâmbăta de Sus, mănăstirile și schiturile au fost ridicate din evlavie și dărnicia călugărilor, preoților și a credincioșilor de aici. De aceea majoritatea au fost așezări modeste, localizate în apropierea satelor, cu o bisericuță și o casă țărănească în jur, construite în general din lemn, arareori din piatră sau cărămidă, în care viețuiau câțiva călugări, uneori și călugărițe bătrâne. În apropierea unor sate existau uneori câte două sau mai multe așa-numite impropriu mănăstiri, în realitate fiind doar simple schituri.¹

Amintite într-un mare număr de documente în sec. al XVIII-lea, ele apar în hotarele a 27 de sate, uneori chiar mai multe în cadrul aceleiași așezări.

Fig. I.1 Amplasarea mănăstirii Brâncoveanu la poalele Munților Făgăraș – imagine preluată din satelit.

Ctitoria brâncovenească de la Sâmbăta de Sus, stă adăpostită astăzi, ca și odinioară, sub înaltele pridvoare de piatră ale Munților Făgăraș, acolo unde lanțul lor se întrerupe parcă într-o uriașă „poartă de trecere către frații de dincolo de munți”.

Din punct de vedere administrativ Mănăstirea Brâncoveanu este amplasată pe teritoriul comunelor Sâmbăta de Sus și Drăguș din județul Brașov.

Accesul rutier se face de pe DN1 E68 Brașov-Sibiu (Făgăraș spre Avrig 11Km) din comuna Voila, satul Sâmbăta de Jos, spre stânga pe DJ prin comuna Sâmbăta de Sus (15Km) sau din orașul Victoria pe DF de la baza versantului nordic al Munților Făgăraș (10Km).

Cu toate că dovezi indirecte, legate de persoana vornicului Ivașcu, proprietar al moșiei din Sâmbăta de Sus în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ne pot determina să afirmăm că mănăstirea ar fi mult mai veche decât se credea până acum, primele dovezi concrete le avem la începutul secolului al XVII-lea. Astfel avem menționarea numelor unor călugări de aici în diferite acte disparate (în special din Urbariile Țării Făgărașului). Alte dovezi directe sunt datate în anul 1654, când satul și moșia din Sâmbăta de Sus au intrat în stăpânirea lui Preda Brâncoveanu, bunicul lui Constantin Brâncoveanu, boier de loc din sudul Carpaților. Acesta, se spune că a construit o bisericuță din lemn pe valea râului Sâmbăta, probabil pentru călugării sihaștri de aici.

În jurul anului 1696, vechea biserică, construită probabil din lemn a fost refăcută în piatră și cărămidă de domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688-1714), menționat în scrieri drept cel mai vechi dintre ctitorii mănăstirii de la Sâmbăta de Sus. Întrucât vechea inscripție din vremea lui Constantin Brâncoveanu a dispărut, nu se cunoaște prea bine anul ctitoriei, ceea ce a dat naștere la mai multe supoziții. În lipsa inscripției originale, data construcției mănăstirii poate fi dedusă de pe o însemnare făcută pe un Triod, tipărit la Buzău în 1701, unde se specifică: *Acest Triod ni s-a dat de pomană de măria sa vodă Io Constantin B. Brâncoveanu voevod mănăstirii din satul mării sale de la Sâmbăta de Sus, văleat 7209 (=1701)*. Este o dată certă, contemporană cu epoca în care s-a construit mănăstirea.

La sfârșitul secolului al XVII-lea Transilvania abia scăpase de atacurile repetate ale principilor calvini, atacuri ce au continuat însă asupra punctului principal de rezistență — credința ortodoxă — urmărind-se de fapt, deznaționalizarea românilor.

Pentru întărirea și salvarea Ortodoxiei de noul pericol, cel al catolicizării, apărut prin trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor (1683), domnitorul Constantin Brâncoveanu a transformat și reorganizat vechea mănăstire ortodoxă de la Sâmbăta de Sus, cu călugări sihaștri, într-o mănăstire mai mare, cu viață de obște (călugări care trăiesc, muncesc și se roagă împreună), spre a da mărturie în timp despre unitatea de neam și credință a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Constantin Brâncoveanu s-a gândit la sprijinul pe care-l putea da, prin intermediul acestui lăcaș ortodox, luptei împotriva unirii cu Roma, realizată în acea vreme prin înșelăciune, cu scopul de a-i dezbină pe români și a-i stăpâni mai ușor. Nu trebuie să uităm că domnul Țării Românești — considerat la 1699 *patronașul adevărat al sfintei mitropolii din Ardeal* — a fost unul din cei mai convinși și hotărâți apărători ai unității de credință a românilor din Transilvania.

La 5 iulie 1701, Brâncoveanu asigura pe brașoveni că, în urma demersurilor făcute pe lângă Curtea din Viena, a fost anunțat că episcopul Atanasie *nu are voie împărătească să facă silă oamenilor* pentru a trece la unire.

Voievodul înființează la mănăstire o *școală de grămătică*, un atelier de pictură în frescă și o mică tipografie pe care le instalează în noua incintă, după modelul brâncovenesc folosit în toate ctitoriile domnești.

La Praznicul Adormirii Maicii Domnului, 15 august 1714 — când domnitorul Constantin Brâncoveanu împlinea 60 de ani — a avut loc la Constantinopol martiriul său împreună cu cel al celor patru fii ai săi: Constantin, Ștefan, Radu, Matei și al ginerelui său, sfetnicul Ianache.

Fig. I.2 Biserica vechii mânăstiri – imagine de epocă.

La 21 iulie 1992 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a canonizat pe domnitorului martir, Constantin Brâncoveanu împreună cu cei patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei și cu ginerele său, sfetnicul Ianache. Sărbătorirea lor este înscrisă în calendarul ortodox sub denumirea de *Sfinții Martiri Brâncoveni* și se face în 16 august.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, în urma înfrângerii turcilor sub zidurile Vienei (1683) și intrării Transilvaniei sub „protectoratul” Austriei (9 mai 1688), înceta în Transilvania pericolul reprezentat până atunci de conducerea calvină.

Noua stăpânire catolică a Transilvaniei a început, imediat după preluarea puterii, încercările de atragere a populației românești ortodoxe majoritare la catolicism. Pentru a-i atrage la unirea cu Roma, conducătorii catolici de atunci le-au făgăduit românilor ce urmau să se unească cu Roma drepturi egale cu ale populației de religie catolică. Unii dintre preoții și credincioșii români au acceptat unirea cu Biserica Romei. În acest fel a apărut în Transilvania Biserica Greco-Catolică.

Unul din cei mai de seamă stareți ai mânăstirii, din secolul al XVIII-lea a fost egumenul Visarion, unul dintre cei mai învățați preoți din epoca sa, care a condus mânăstirea aproape 40 de ani, până la distrugerea ei în 1785.

În 1751—1752, protopopul unit Constantin Ioanovici din Făgăraș l-a reclamat pe starețul mânăstirii de la Sâmbăta, Visarion, la consistoriul unit de la Blaj. Egumenul Visarion era acuzat că fusese hirotonit în Țara Românească, că se amesteca în afacerile preoților, că făcea rugăciuni de pomenire, boteza, spovedea și înmormânta după ritul ortodox. Împreună cu el mai sunt acuzați încă 13 preoți din Sâmbăta de Sus care făceau agitație împotriva unirii.

În această atmosferă, vicarul episcopiei unite din Blaj, Petru Pavel Aaron, a făcut o vizită în regiunea Făgăraș și a încercat să-i convingă atât pe localnici, cât și pe preoții și călugării de la Sâmbăta de Sus despre adevărurile credinței pe care o propovăduia. Aceștia însă — raporta vicarul Aaron la 19 aprilie 1749 — „spre cea mai mare pagubă a sfintei religii unite, cutează a împărtăși sfintele taine sacramentele tuturor de-a valma. Și acestora (din Sâmbăta de Sus), ca și făgărășenilor, le-am dovedit adevărul, căruia nu au avut ce-i spune decât uzul, mai bine zis abuzul de până atunci și obiecția

greșită că mitropolitul din București ar fi avut odinioară jurisdicție în această dioceză. Îmi cerură, conform canoanelor, recunoașterea dreptului de a funcționa. Le-am promis că le voi acorda după ce vor mărturisi adevărurile sfintei uniri, pe care li le-am făcut cunoscute. Dar ei, ca unii ce sunt supuși principelui Brâncoveanu, fără prealabila lui înștiințare, ne mai având ce-mi replica, au declarat că aceasta nu o pot face și au plecat intimidăți, îndoșiți și, desigur, nu fără scrupule. Rămâne deci (stabilit) că aceste două localități specificate mai sus, fiind piatră de poticnire, scandal și pericol suprem. pentru sacra religie unită nu numai în districtul Făgăraș, ci, prin faima lor, și în locuri mai îndepărtate, înalta secție catolică trebuie să îngrijească cu religiozitate și de remedii externe”.

Cererea lui P.P. Aaron de a se folosi „remedii externe” pentru anihilarea „pericolului suprem” pe care-l constituia mănăstirea lui Brâncoveanu era prima dintr-o lungă serie care se va încheia peste câteva decenii prin distrugerea mănăstirii. Se recunoștea, totodată, rolul de puternic centru ortodox jucat de mănăstire.

În vara anului 1761, generalul austriac Bukow a dispus *desființarea mănăstirilor*, pe care le considera focare primejdioase, de menținere a conștiinței ortodoxe în provincia pe care o pacificase prin forță și pe ai cărei locuitori încercase să-i oblige — fără succes — să accepte unirea. Ordinul cerea ca mănăstirile de lemn să fie arse, iar cele de zid și piatră să fie demolate (*monasteria ubique comburrantur lignea, lapidea de structantur*). În Făgăraș ordinul a fost executat de contele Nicolae Bethlen, căpitan suprem, în iunie 1761.

Mănăstirea Sâmbăta de Sus a fost cruțată de distrugere la 1761, foarte probabil la intervenția familiei Brâncoveanu, proprietara moșiei și satului Sâmbăta.

Rămasă singura mănăstire ortodoxă din Țara Făgărașului, prestigiul ctitoriei brâncovenești a crescut și mai mult. După cum mărturisea episcopul unit Atanasie Rednic după vizita sa la mănăstire, la 24 ianuarie 1768, *întreaga Țara Oltului ascultă pe călugării din mănăstirea de aici*.

Văzând că mănăstirea a scăpat de distrugere la care au fost condamnate celelalte lăcașuri similare din Țara Făgărașului, ctitorii au luat măsuri pentru înfrumusețarea ei, lucrare cunoscută fiind pictarea sfântului lăcaș, realizată de inimosul egumen Visarion cu ajutorul boierilor Brâncoveni, Nicolae și Manolache, la 1766. Numele zugravilor care au pictat au fost popa Ionașcu și Pană Mihai, care au pictat și biserica din Avrig (județul Sibiu). Pictura era deosebit de frumoasă, împodobită cu mult aur. Ea impresiona încă la sfârșitul secolului trecut, deși biserica era ruinată.

Ceea ce a ușurat distrugerea mănăstirii a fost faptul că după anul 1772 (adică în perioada în care mănăstirea era amenințată cu desființarea) moșia Sâmbăta de Sus ieșise temporar din stăpânirea familiei Brâncoveanu (până în 1802) din pricina neachitării unei datorii care a dus la amanetarea moșiei pe seama negustorului Dumitru Marcu.

Cel care a contribuit cel mai mult la distrugerea mănăstirii a fost episcopul unit Grigore Maior, care a făcut numeroase intervenții pentru a-și realiza dorința. El condamna cu asprime îndărătnicia călugărilor de la Sâmbăta, care nu numai că refuzau să-și părăsească credința străbună, dar se străduiau să convingă și pe ceilalți locuitori să nu o facă. La 26 aprilie 1779, episcopul scria generalului Preiss despre modul cum mănăstirea întreținea *virusul schismatic*, iar la 26 iulie revenea cu o nouă scrisoare în care îi comunica generalului că trebuie demolată mănăstirea de la Sâmbăta. În opinia sa, nedistrugerea mănăstirii ar fi scandalizat întreaga țară a Oltului (se înțelege, pe uniții din regiune).

Printr-o prea înaltă rezoluțiune din 12 decembrie 1782, Curtea de la Viena dispunea desființarea în cuprinsul întregii monarhii a tuturor acelor ordine de călugări și călugărițe care duc numai viață contemplativă, fără a contribui cu ceva plauzibil la binele aproapelui și a societății civile.

Cu toate intervențiile făcute de boierii Nicolae și Emanuil Brâncoveanu către guvernul Transilvaniei, mănăstirea nu a putut fi salvată. Distrugerea ei a avut loc în noiembrie 1785.

Dintre toate clădirile mănăstirii, biserica, având ziduri solide, nu a putut fi demolată, ci doar avariată. Ea a rămas în ruină vreme de aproape un secol și jumătate, când pe zidurile ei ruinate au început să crească

arbori. În felul acesta s-a distrus un modest centru de cultură românească și credință ortodoxă, iar locuitorii din jurul mănăstirii au fost strămutați în sat și călugării au trecut desigur munții în Țara Românească, unde credința strămoșilor nu era persecutată și socotită de păcat și crimă pentru mântuire.²

Fig. I.3 Biserica mănăstirii în ruină.

După demolarea clădirilor mănăstirii nu au lipsit încercările de refacere a sfântului lăcaș. În octombrie 1817, călugărița ortodoxă Maria Borșoș din Făgăraș a cerut voie împăratului de la Viena să reclădească cu mijloacele proprii mănăstirea și biserica, urmând ca după aceea să locuiască în mănăstire împreună cu alte 10 călugărițe. Ținând seama de „înalta rezoluțiune” din 1782, Cancelaria Aulică transilvană a respins cererea de refacere a mănăstirii. La 15 noiembrie 1817 împăratul de la Viena a fost de acord cu propunerea Cancelariei, astfel încât mănăstirea a rămas mai departe în trista situație în care se afla de la 1785.

La mijlocul secolului al XIX-lea, fosta mănăstire a fost vizitată de mitropolitul Andrei Șaguna, care constata că mănăstirea era pustiită *ca de vreo 85, 90 de ani*. Iată cum arăta mănăstirea parafrazând descrierea rămasă de la marele ierarh: Biserica are patru încăperi: 1. Pridvorul. 2. Tinda. 3. Naosul este împrejmuit de un brâu ornamental și acoperit de o boltă ce se continuă cu turnul. Această boltă este un zid tare, prin care ploaia nu poate pătrunde în interior. Biserica este zugrăvită de jos până sus în vârful turnului, unde sunt opt ferestre. De acolo atâră două sfori care dau mărturie că au existat policandre. Icoanele sfinților sunt zugrăvite frumos, cununile lor sunt poleite cu aur curat, care luminează biserica. Unele par a fi zugrăvite chiar acum. 4. Altarul, deși zugrăvit frumos, are bolta surpată. Pe bolta bisericii, împrejurul turnului, au crescut trei brăzișori și mai mulți mesteceni. Împrejurul acestei mănăstiri au fost multe chilii.

Înainte de 1889 mănăstirea a fost vizitată de fostul vicar mitropolitan Ilarion Pușcariu, un pasionat cercetător al trecutului Țării Făgărașului, care găsea așezământul ascuns de pădurea de pe câmpul din Lunca Oltului. *Biserica mănăstirii, precum se prezintă, este conservată mai întregă și numai la intrare și la altariu este boltitura de sus spartă, iară partea de mijloc, din care se ridică în formă de cupolă turnul bisericii, este mai bine conservată. [...] Pridvorul și tinda sînt de tot mici. Partea din*

mijloc și cupola poartă semne învederate despre un stil îngrijit arhitectonic. În altar se vede bine locul de proscomidie, unde sînt numele ctitorilor de pomenit. Înăuntru și în afară, (biserica) este zugrăvită frumos de sus până jos. În altar sunt arhanghelii zugrăviți în mărime naturală în culori vii, desen regulat și cu aureole în aur strălucitor atât de gros încât se poate rade de pe părete.

Biserica întregă nu este un edificiu mare, dar proporționat și de mult gust. Lungimea bisericii este de 18 metri, înălțimea cupolei din fundament și până sus asemenea; lățimea e de 6 metri.

Ilarion Pușcariu descrie mai departe un canal adânc de circa 30 cm și lat de circa 20 cm, ziduit în jur împrejur, pe dinlăuntru zidului, care va fi folosit, probabil, pentru a ascunde odoarele bisericesti în timpul prădărilor.

Exteriorul bisericii, acoperit la anumite locuri cu iarbă și arbori mici face o impresiune tristă. În jurul bisericii se cunosc încă și astăzi gropile unde au fost așezate chiliile călugărilor și unele morminte.

Spre sfârșitul secolului trecut, clădirea ruinată a bisericii a fost descrisă din nou de protonotarul Ioan Turcu, care spunea: sus, la munte, în o prea frumoasă poeană din pădurea domeniului, în locul numit «La mănăstire», se află ruinele unei vechi biserici române, astfel însă că păreții bisericii de odinioară și chipurile sînte în fresco de pe acei păreți și azi sînt încă în mare parte foarte bine conservate. Coperișul este cu totul dărâmat și sus, pe ruinele zidurilor, sînt crescuți arbori și tufari mari. Pe păreții interni ai zidurilor, clădiți foarte solid și în parte încă bine conservați, sînt scrise cu litere cirile (=chirilice), în limba română, multe citate din sînta scriptură. Îndată după prima intrare, se vede scris de-asupra ușei ce urmează numărul anului 1767, ce se vede a fi anul în care s-a finit zugrăvirea acestei bisericuțe, deoarece și în altar, în partea dinaintea păretelui dela proscomidie, se vede scrisă cu cirile următoarea inscripție: «Erei Ionașcu, Pană Mihaiu, - zugrav»; mai departe este șters numele ..., apoi urmează «văleatul 1766».

Citind pomelnicul ctitorilor de la proscomidie, Ioan Turcu arăta mai departe numele ctitorilor (aceiași ca în textul lui Șaguna) și afirma că biserica se va fi construit pe la 1697, de când datează și biserica lui Brâncoveanu din Făgăraș.

În jurul bisericii se afla la data când a fost vizitată de Ioan Turcu o poiană frumoasă, precum și o casă de locuit pentru servitorii domeniului. Împrejurul bisericuței se văd și câteva morminte ale călugărilor de odinioară.

La începutul secolului XX, ruinele bisericii au fost vizitate de marele istoric Nicolae Iorga, care nota: un turn fără vârf se fărâmă deasupra unei clădiri cu pridvor și tindă, încinsă de linii zimțuite. Copaci subțirateci cresc pe zidul măcinat și-i acopăr cu pietate goliciunea părăsită. Casele din jurul bisericii erau cu totul sfurîmate.

Unirea Transilvaniei cu Țara prin voința unanimă a poporului român avea să schimbe situația mănăstirii, după lungi ani de așteptare.

După dărâmarea mănăstirii, palatul brâncovenesc din Sâmbăta de Sus, aflat la 10 km depărtare de mănăstire, a fost locuit vremelnic de urmași ai familiei Brâncoveanu. Aceștia au stăpânit domeniul până la reforma agrară din anul 1922, când Ministerul Domeniilor a predat Mitropoliei din Sibiu domeniul brâncovenesc împreună cu ruinele și toată incinta mănăstirească de la Sâmbăta de Sus (o suprafață totală de 114 iugăre).

În decursul celor 140 de ani de părăsire în ruine de la data distrugerii, se cunosc mai multe încercări de restaurare a mănăstirii.

Cinstea de a deveni al doilea ctitor al Mănăstirii Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus i-a revenit Mitropolitului Dr. Nicolae Bălan, al cărui țel era reorganizarea monahismului în Transilvania. Lucrările de refacere a bisericii au început în vara anului 1926, când s-au dezgropat din ruine zidurile vechii biserici, s-au refăcut părțile ce lipseau și s-a ridicat acoperișul.

Sfințirea bisericii și a noilor clădiri a avut loc la 15 august 1946, când se sărbătorea hramul

mănăstirii. În cuvântarea ținută cu acest prilej, după ce a făcut un scurt istoric al mănăstirii, mitropolitul Nicolae explica de ce întârziase sfințirea: vroia să clădească o casă mare pentru călugări, tiparniță și casă de adăpost pentru preoții bătrâni. Întrucât împrejurările nu au permis realizarea acestui plan mai vast, mitropolitul Nicolae a săvârșit sfințirea, mulțumindu-se cu ce se realizase până atunci.

Mitropolitul Nicolae Bălan a păstrat în interiorul bisericii pictura veche. Arhitectura bisericii mănăstirii se încadrează întru totul în stilul brâncovenesc, stil apărut la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea în Țara Românească. Pe peretele vestic al pronaosului se află tabloul votiv al ctitorilor Brâncoveni. Pronaosul bisericii a servit și de necropolă pentru cel de-al doilea ctitor al mănăstirii, mitropolitul Nicolae Bălan. Mai jos de biserică, la circa 50 m, a reconstruit și vechea clopotniță a mănăstirii în forma inițială, unde până în anul 1997 (când au fost mutate în turla noii incinte) au fost adăpostite cele cinci clopote foarte bine armonizate, a căror greutate depășește 2000Kg.

Fig. I.4 Restaurarea bisericii mănăstirii în timpul mitropolitului Nicolae Bălan.

În anii 1962-1963 s-au făcut lucrări de renovare și consolidare a mănăstirii. Au fost înlocuite în întregime acoperișurile de șindrilă la biserică, clopotniță, fântână și altarul din pădure.

În anii 1976-1977 s-a împrejmuțit terenul aflat în proprietatea mănăstirii, așezându-se o nouă poartă sculptată în lemn de stejar și s-a încheiat lucrarea de restaurare a paraclisului brâncovenesc, executat în lemn de stejar sculptat în motive brâncovenești, iar în interior decorat cu picturi neobizantine.

Fântâna *Izvorul Tămăduirii*, atestată documentar din sec. al XVI-lea, cea mai veche piesă din incinta mănăstirii, în jurul căreia, de-a lungul timpului, s-au petrecut și țesut multe întâmplări miraculoase și legende, a fost restaurată mai întâi de Mitropolitul Nicolae Bălan, iar mai recent s-a construit în jurul ei un baldachin sculptat în lemn de stejar.

Tot ca o lucrare de înnoire a Mănăstirii Brâncoveanu se înscrie și renovarea și extinderea altarului din pădure, unde se săvârșesc slujbele religioase în aer liber.

Pentru a reda mai fidel atmosfera epocii reproducem aici scrisoarea unei personalități care a vizitat mănăstirea în calitate de pelerin, scrisoare pe care am descoperit-o în arhiva personală a Mitropolitului Nicolae Bălan din Sibiu:

Sâmbăta de Sus 1953.VIII.27

Astăzi, miercuri 26.VIII. am ajuns la Mănăstirea Sâmbăta de Sus. De la Sibiu am călătorit în tovărășia I.P.S. Mitropolit într-un Packard elegant care ne-a adus într-o oră și jumătate. Pe drum, am discutat lucruri

interesante. I.P. S.S. e un povestitor minunat; are și ce să povestească. Viața Sa s-a împletit cu cei 30 de ani de viață politică a Țării și a Bisericii, a fost colaborator loial al lui Ionel Brătianu și prieten apropiat al lui Al. Constantinescu. Lângă dânsul timpul s-a scurs pe nesimțite. Ajuns în vatra Mănăstirii, ochiul nu știe unde să se oprească; e atât de măreț, de grandios tabloul ce se deschide ochilor.

Dacă n-aș avea atâtea de făcut acasă, nu m-aș mai clinti de aici, luni și ani. La intrare, întâlnești o pădure tânără de brad, și fag, și în mijlocul ei o Biserițuță mică, ca o bijuterie bizantină, împodobită cu decorațiuni ce amintesc de ctitoriile domnești din veacul XVII-lea și cu o clopotniță sprijinită pe ziduri frumos încheiate. E Mănăstirea — vechea ctitorie a lui Brâncoveanu. Când se termină pădurea, se deschide o grădină de pomi fructiferi, cu alei bine trasate înzestrate cu bănci artistic făcute. Un pârlăș zgomotos face hotarul ei cu curtea.

Aici, într-o parte se ridică o clădire prevăzută cu cerdacuri unde e locuința I.P.S.S. și gospodăria Sa personală. Aici se pregătește și hrana pentru cei 20 de călugări ce servesc Mănăstirea. În cealaltă parte e o altă clădire mult mai mare, unde e locuința personalului monahal. Ca nicăieri însă, acest personal e format din oameni luminați, care au învățat seminarul și Teologia și care sunt selecționați de I.P.S.

În partea din fund a curții, ochiul se pierde în contemplarea munților, care aruncă în cascadă, un părâu cu ape limpezi, care alimentează două lacuri mari, care ispitesc pe vizitatori și-i îmbie să facă baie, în zilele călduroase. Aici se adună vizitatori cari fugind de zgomotul orașului, caută liniște și odihnă și o găsesc din plin. M-am așezat pe o bancă făcută din pietre mari și așezate cu măiestrie. Am savurat un amurg de seară, briza liniștitoare, ce coborî pe valea apei ce vine de la poalele Negoiiului. Aici sufletul se pierde în meditații, care te apropie tot mai mult de Dumnezeu, căci sunt atâtea argumente ce vorbesc sufletului despre măreția naturii, și care nu-și găsesc explicarea decât în înțelepciunea și bunătatea Lui.

Numai El a putut inspira pe Brâncoveanu să-și așeze aici un cuib de odihnă și tot numai El, a îndrumat pe I.P.S.S. Nicolae să dea viață unui trecut atât de îndepărtat și să creeze la poalele munților, o viață atât de frumoasă.

Camera în care am fost așezat, e mobilată cu gust și are tot ce e necesar pentru cel ce vrea să citească și să scrie. Nu lipsește nici o bibliotecă bogată cu tot felul de cărți interesante. Aici am găsit la fratele Serafim, licențiat în teologie, „Die Beziehungen der Fruhchristlicher”, tipărită la München.

Obosit am dormit ca un copil, după ce mi s-a servit o masă regală, cu păstrăvi, cu vin, bere și cafea. Mi-au defilat și în vis toate frumusețile, ce mi-au desfătat privirea și nu voi uita niciodată impresiile puternice ce s-au întipărit așa de adânc în suflet.

Joi m-am sculat târziu. (...) Am început să cercetez cu amănunțime apoi, Biserica, curtea, grădina, gospodăria, viața călugărilor... și la urmă mi-am dat seama că pe tot întinsul Țării nu se găsește o instituție monahală, unde să fie atâta ordine și înțelegere.

Aici serviciul bisericesc e limitat la două ore dimineața; între 6-8 și seara între 6-8. Noaptea e lăsată, ca toată lumea să se culce. Restul timpului e consacrat unei munci organizate până în cele mai mici detalii.

Aici, se îmbină perfect maxima: „ora et labora” - roagă-te și muncește.

Datorită acestei concepții, ordinea și frumusețea răsare în fiecare colț: aici găsești grădini de pomi selecționați, grădini de flori, alee, stupi de albine în căsuțe lucrate cu gust și artă, bănci clădite din lemn și din piatră așezate cu măiestrie; canale de apă, ce curg pe un pat pietruit și cu cascade studiate; șiruri nesfârșite de stânjinei, ce străjuiesc malurile apei.

Acestea toate își găsesc completare într-o instalație proprie de lumină electrică construită de călugări și alimentată de apă, unde fratele Pantelimon, lucrează cu schimbul și dă lumină la toate camerele, la toate aleile Bisericii și curții ei.

E o minune a ordinei! Dacă numai atât, ar face un om în viața lui, ar fi destul ca să fie vrednic de recunoștința Țării și a Bisericii.

I.P.S.S. Mitropolit Nicolae, a realizat aici o instituție model. În ea, se oglindește propriul său

suflet de om înțelept și chivernisit în toate acțiunile sale. (...)

În 1959, în urma decretului 410, o mare parte din călugări au fost siliți să părăsească mănăstirile, acest lucru fiind valabil și în cazul ctitoriei brâncovenești de la Sâmbăta de Sus, așa încât mănăstirea

Fig. I.5 Biserica mănăstiri după restaurare– imagine de epocă.

aștepta din nou timpuri mai bune, în care să poată înflori, în care să poată deveni, ceea ce fusese destinată de întemeietorul ei, Constantin Brâncoveanu, un centru religios și cultural.

Cinstea de a deveni cel de-al treilea ctitor al Mănăstirii Brâncoveanu a revenit Î.P.S. Sale Dr. Antonie Plămădeală, ales în anul 1982 Arhiepiscop al Sibiului, Mitropolit al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului. Î.P.S. Sa a rezidit din temelie incinta mănăstirii, lucrare pe care a început-o în anul 1985.

Sub îndrumarea directă a Î.P.S. Dr. Antonie Plămădeală s-au făcut reparații capitale și s-a restaurat pictura de la vechea biserică brâncovenească.

Incinta mănăstirii, are formă de patruleter și este compusă din două corpuri masive de clădiri dispuse pe latura de nord și de sud, cu două nivele. Trei foișoare sculptate în piatră împodobesc incinta atât în interior cât și în exterior. Corpul de clădiri așezat pe latura de sud cuprinde între altele, la parter, o trapeză încăpătoare, bucătărie și chilii, la etaj, casa brâncovenească, o bibliotecă, un arhondaric, iar la mansardă muzeul, unde sunt expuse cărți vechi, manuscrise, scrisori, icoane vechi pe sticlă și pe lemn și obiecte de patrimoniu colecționate de Î.P.S. Dr. Antonie Plămădeală.

Toate aceste spații mărturisesc intenția de a face din Mănăstirea Brâncoveanu un centru de spiritualitate ortodoxă și de cultură românească.

Ajungând în 1982 Mitropolit al Ardealului, am avut convingerea că Dumnezeu m-a adus aici și pentru a reface această mănăstire; sau, poate, mai ales pentru aceasta. Gândul de a ridica o mănăstire, în acei ani de întunecime comunistă, la început m-a speriat. Am îndrăznit totuși având conștiința și convingerea că nu fac altceva decât să împlinesc o poruncă de sus. Am lucrat conspirativ, pretextând construirea unui centru de patrimoniu cultural, național. De aceea am lucrat mereu cu frică și în cea mai mare viteză, depunând uneori eforturi supraomenești, deoarece trebuia să terminăm înainte de a se afla ce se construiește cu adevărat. Revoluția din '89 ne-a prins cu clădirile sub acoperiș.

În 1993 lucrările la noua incintă brâncovenească erau în mare parte finalizate, astfel că la 15 august 1993 am organizat sfințirea noului paraclis cât și a întregului complex mănăstiresc nou ridicat. Am avut marea cinste ca la slujba de sfințire a mănăstirii să-l avem în mijlocul nostru pe însuși Patriarhul Ecumenic Bartolomeos I, care a răspuns cu bucurie invitației noastre.

Fig. I.6 Refacerea incintei mănăstirești în timpul mitropolitului Antonie Plămădeală.

Acum, de câte ori privesc mănăstirea, parcă nu-mi vine să cred că a fost gândul meu să o fac. Sunt tot mai încredințat că a fost o inspirație de sus, a fost hotărârea lui Dumnezeu și voia Sfântului Constantin Brâncoveanu de a se rezidi această mănăstire. Eu sunt foarte satisfăcut că Dumnezeu m-a ales pe mine – poate de aceea m-a și adus în Transilvania – și, este părerea mea bineînțeles, dar mă bucur când este și părerea altora, că zidirea este foarte frumoasă. (I.P.S. Dr. Antonie Plămădeală)

Bineînțeles că un mare efort a avut de făcut atunci însăși mănăstirea. Părintele Stareț din acea vreme, Arhimandritul Veniamin Tohăneanu, alături de economul de atunci al mănăstirii, Arhimandritul Ilarion Urs, i-au acordat Înalț Prea Sfinției Sale întregul lor sprijin, pentru ridicarea noii incinte brâncovenești.

O contribuție deosebită au avut și cei însărcinați din partea Mitropoliei Sibiului cu coordonarea șantierului, în special P.C. Vicar Dan Dumitru, care în 1986 era numit „coordonator al întregului șantier” și P.C. Preot Romulus Bar. Un merit deosebit îl au de asemenea inginerii N. Bidilică și I. Sinu, care au dirijat munca efectivă în șantier, precum și toți cei care au muncit din greu pe șantier sau au sprijinit pe orice cale ridicarea minunatului edificiu.

Urmare a unui efort încordat, la revoluția din 1989 mănăstirea se afla deja sub acoperiș. Ce a urmat după aceea au fost mai mult lucrări de finisaj și definitivarea tuturor obiectivelor în funcție de adevărata lor destinație.

După 208 ani de la dărâmarea ei în anul 1785, Mănăstirea Brâncoveanu a reînviat în ziua de duminică, 15 august 1993, la sărbătoarea “Adormirea Maicii Domnului”, când s-a sfințit biserica nouă ce poartă hramul Sfinților Martiri Brâncoveni, ca și întreaga mănăstire. Sfințirea a fost săvârșită de către Sanctitatea Sa Bartolomeos I, Arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, Patriarh Ecumenic, de către Prea Fericitul Părinte Teoctist, Arhiepiscop al Bucureștilui, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarh al României, de către Î.P.S. Dr. Antonie, Mitropolit al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului și de către alți înalți ierarhi, preoți și diaconi.

Lucrări de înnoire, dezvoltare și extindere s-au efectuat și după sfințirea mănăstirii. A fost pictată noua biserică închinată Sfinților Martiri Brâncoveni – lucrare executată de Domnul Mircea Chelsoi din Ploiești – precum și trapeza și partea inferioară a turnului clopotniță, unde se află intrarea principală în mănăstire. Pictura acestor din urmă piese este opera Domnului Nicolae Țolea din Sighișoara. Iconostasul sculptat în lemn de stejar, ce împodobește biserica Sfinților martiri brâncoveni, poarta de intrare în mănăstire, ce se află la aproximativ 100m de incintă, precum și o mare parte a mobilierului mănăstirii au fost sponsorizate și executate de Domnul Daniel Sabău de la Firma ABROM din Alba Iulia.

Fig. I.7 Incinta mănăstirii - imagine panoramică.

De asemenea s-a realizat o instalație de încălzire centrală, care asigură încălzirea pentru întregul complex nou ridicat, iar cu ajutorul dat de Consiliul Județean Brașov, s-a finalizat și lucrarea de aducțiune a gazului metan.

Un mare renume a adus mănăstirii atelierul de pictură pe sticlă. Se cuvine să arătăm că școala de zugrăvi întemeiată de Constantin Brâncoveanu la Sâmbăta a împământenit aici stilul brâncovenesc, mai întâi în picturi murale la bisericile din această parte a țării, apoi în pictura pe lemn și arhitectură. Atelierul de pictură pe sticlă, unul dintre cele mai importante centre de pictură pe sticlă din țară, este condus de Părintele Arhidiacon Calinic Morar. Aici se lucrează într-o manieră nouă atât picturi tradiționale pe sticlă cât și creații noi.

Cele mai importante realizări, din punct de vedere cultural-istoric sunt însă amenajarea bibliotecii mănăstirii – „Biblioteca Mitropolit Antonie” – precum și a muzeului acesteia.

În 2003, la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, la Sâmbăta a fost inaugurată o nouă construcție: Centrul Ecumenic - Academia de la Sâmbăta de Sus. Clădirea a fost ridicată la inițiativa Înalț Prea Sfințitului Antonie și este menită să găzduiască seminarii și conferințe teologice, cu caracter național și internațional. În noua construcție pot fi cazate 160 de persoane și tot atâtea au loc în sala ultramodernă de conferințe. Slujba de inaugurare a fost oficiată de P.F. Părinte Patriarh Teoctist, alături de care s-au aflat ÎPS Antonie, mitropolitul Ardealului și alți patru episcopi.

Fig. I.8 Academia Sâmbăta – Spiritualitate, Cultură, Artă, Știință.

În prezent obștea mănăstirii numără în jur de 40 viețuitori, fiind condusă de părintele stareț Arhimandrit Ilarion Urs.

Fig. I.9 Obștea mănăstirii.

Noul și modernul ansamblu mănăstiresc, având în mijloc bisericuța brâncovenească — reușită îmbinare a tradiției cu modernitatea, a vechiului cu noul, a istoriei cu actualitatea — se prezintă tuturor vizitatorilor ca o imagine din altă lume, ca un colț de rai – gură de rai pe-un picior de plai. Frumusețea edificiului este dublată de farmecul naturii, unde murmurul râului Sâmbăta se împletește cu șoapta de rugăciune a călugărilor, oferind astfel credincioșilor și vizitatorilor care poposesc aici ceva din frumusețea și pacea raiului.

Note

¹ Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în secolul al XVIII-lea*, în rev. Biserica Ortodoxă Română, anul XCIII, Nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1975, p.209.

² Meteș Ștefan, *Mănăstirile*,

II. Artă și Arhitectură

„Epoca lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a fost una dintre cele mai rodnice pentru cultura și arta românească. Epocă de generoasă eflorescență, în care experiența artistică tradițională și-a sporit vigoarea prin mijloace de circulație europeană, anii domniei Brâncoveanului reprezintă un moment de vârf în dezvoltarea artei românești, de la înălțimea căruia pot fi cuprinse orizonturi largi ce fac mai lesne de înțeles prestigiul și forța ei de regenerare. Din nordul transilvan și până la coastele Mediteranei, din Epir și până în Caucaz, autoritatea culturii și artei brâncovenești a fost o mărturie de valoare a cărei semnificație face de prisos orice comentariu”.¹

Emanatie a stilului brâncovenesc, mănăstirea Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus poartă cu mândrie pecetea epocii în care a fost construită. De la stilul arhitectonic, până la cele mai mici detalii de sculptură, monumentul de la Sâmbăta de Sus este dovada unei armonii desăvârșite a proporțiilor, de o frumusețe inegalabilă, excelând în interpretarea volumelor, într-o expresie nouă, grațioasă.

Arhitectura

Spre deosebire de ansamblurile mănăstirești construite în epocile anterioare, bisericile mănăstirești construite în epoca brâncovenească - înconjurate de o incintă dreptunghiulară sub formă de cetate - se particularizează arhitectural prin rigoarea compoziției planimetrice, compoziție caracterizată printr-o distribuție echilibrată a maselor arhitectonice de o parte și de alta a axei est-vest, în centrul căreia se află lăcașul de cult. Acest gen de compoziție este reprezentat cu maximă claritate la actualul ansamblu monahal de la Sâmbăta de Sus și se pare că își are originea în arhitectura Renașterii, cu care arhitectura brâncovenească are multe similitudini.

Planul treflat al bisericii mănăstirii Brâncoveanu din Sâmbăta de Sus, având în interior formă de cruce, cu împărțirea în altar, naos, pronaos și pridvor, este întâlnit la mai toate bisericile construite în epoca lui Brâncoveanu și după aceea.

Dintre toate acestea planul bisericii mănăstirii Brâncoveanu se aseamănă mult cu cel al schitului Sf. Ștefan de la mănăstirea Hurezi, plan care probabil a servit ca model meșterilor care sunt aduși la Sâmbăta de pe șantierele hurezene.

Planul orizontal este aproape identic cu cel al bisericii mănăstirii Brâncoveanu, unde avem în plus pridvorul cu coloane, care nu este exclus să fi fost adăugat mai târziu, după o eventuală reparație sau chiar refacere a mănăstirii dacă aceasta a fost într-adevăr afectată de furia distrugătoare a generalului austriac Buccow.

Forma inițială a pronaosului era probabil asemănătoare cu cea întâlnită la biserica „Sf. Nicolae” din Făgăraș, sau cea a bisericii mănăstirii Brâncoveni din Olt.

Primele tipuri ale planului treflat au fost modele folosite aproape exclusiv în secolul al XVI-lea și în secolul următor, când caracteristicile planului se pierd treptat. Bisericile de la Vodița și de la Cozia din sec. al XIV-lea au fost prototipurile acestui grup.

În secolul al XVI-lea aproape toate bisericile din vechiul stil au planul în treflă și derivă din aceste prototipuri.

Acest plan suferă multiple transformări în secolul al XVII-lea, pentru ca în al patrulea sfert al acestui secol să se contureze un nou stil românesc după impulsul dat de Șerban Cantacuzino și de frații lui: Drăghici, Mihail spătarul și Constantin stolnicul, stil ale cărui forme arhitectonice se stabilesc complet în primii ani ai secolului al XVIII-lea sub domnia lui Constantin Brâncoveanu.

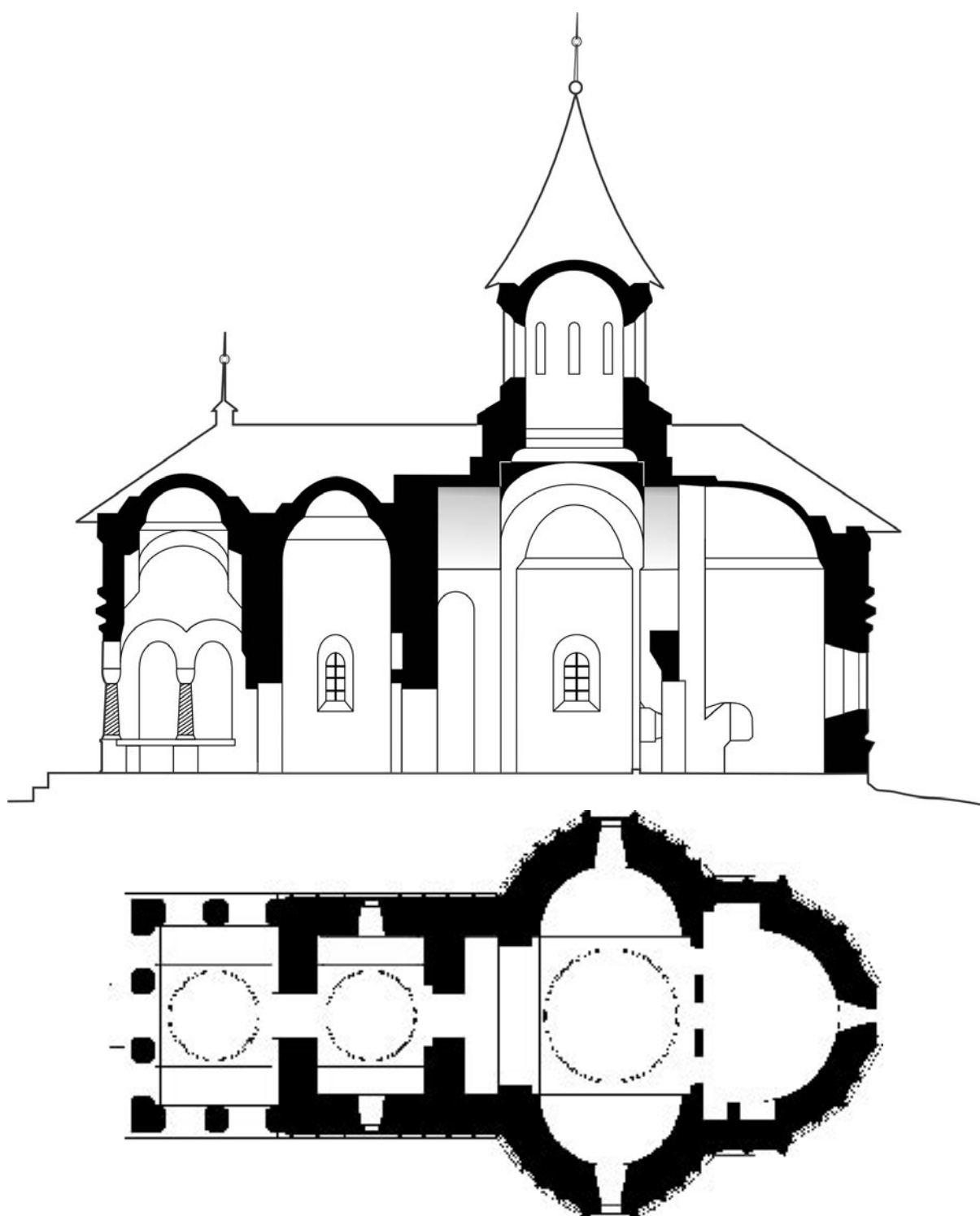

Fig. II.1 Biserica Mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus.
Plan secțiune verticală și orizontală (după D. Breabăn).

În timpul lui Brâncoveanu proporțiile generale ale bisericilor se înalță și se subțiază. Turla de pe naos are în general plan octogonal, iar arcul în semicerc de la arcadele pridvorului și arcaturile din fațade sunt elementele care domină încă de la început. Acestea sunt îmbrăcate în întregime cu tencuială de var peste cărămidă. Chenarele ușilor și ferestrelor se împodobesc cu „rinceu-ri” bogate în ramuri cu

flori, motivele ornamentale se îmbogățesc, unele inspirate din arta Renașterii italiene. Capitelul, fusul și baza coloanelor sunt acoperite de sculpturi. Brâul orizontal este adesea decorat cu stucaturi, sculptate în piatră, cu ghirlande de flori. Arcaturile pridvorului, chenarele de la uși și ferestre (când nu sunt de piatră), brâul orizontal și câte odată cornișele sunt decorate cu zugrăveli policrome. Tâmpla bisericii e bogat sculptată, iar mobilierul, policandrele și pictura sunt de o bogăție neîntrecută².

Biserica brâncovenească

Planul bisericii Mănăstirii Brâncoveanu din Sâmbăta de Sus este de tip treflat cu o turlă, planul clasic.

Ca mărime, biserica are o formă armonioasă: lungimea totală, egală cu înălțimea până la vârful turlei, este de 19 m, iar lățimea în dreptul absidelor laterale este de 6 m. Biserica a fost descrisă sumar de arhitectul N. Ghika-Budești în revista „Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia”, partea a patra³ și de arhitecta Eugenia Greceanu⁴ după opinia căreia: *Monumentul constituie o prețioasă mărturie a legăturilor dintre țările românești. Biserica este un exemplu tipic al arhitecturii din Țara Românească, având structura planului trilobat cu turlă pe naos și un decor al fațadelor caracteristic edificiilor de cult din veacul al XVII-lea.*

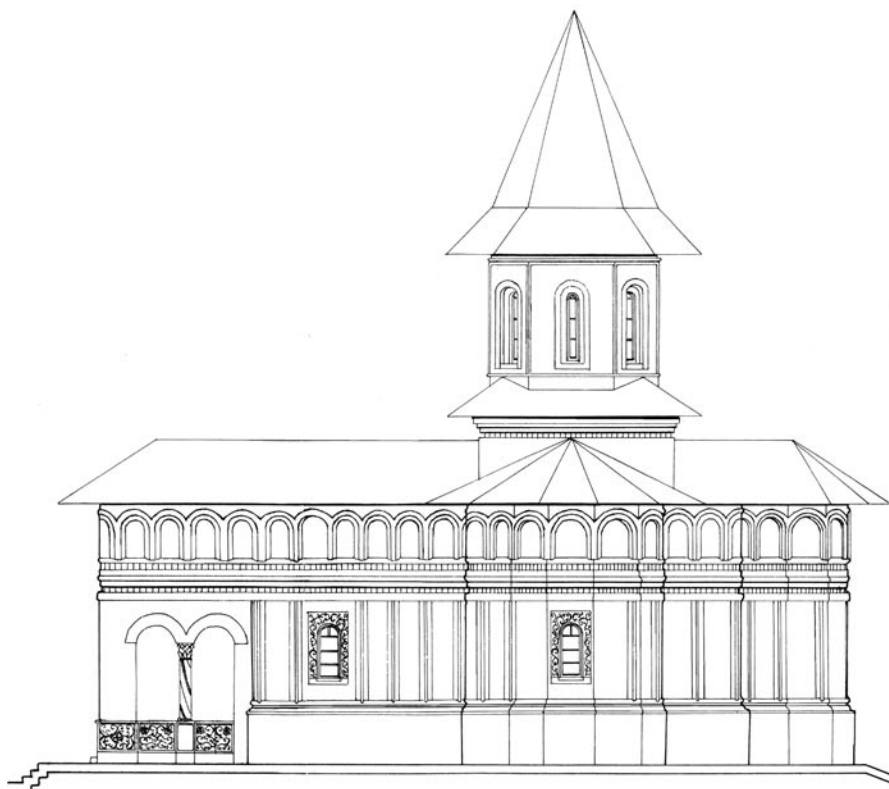

Fig. II.2 Biserica Mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus. Fațada laterală (după D. Breabăn).

1. **Pridvorul** în formă dreptunghiulară, pare a fi adăugat ulterior. Are șapte arcade în formă de arc ușor frânt, trei în partea dinspre apus și câte două în celelalte părți. Arcadele se sprijină pe patru coloane de piatră sculptată, cu capiteli frumos ornamentate. Cei doi stâlpi de zid din colțul pridvorului, împreună cu zidurile de deasupra arcașelor, se prelungesc în alte patru arcuri legate între ele, ce sprijină bolta pridvorului în formă de calotă. Intrarea din pridvor în pronaos se face printr-o ușă masivă de stejar, fixată într-un ancadrament din piatră sculptată. Deasupra ușii se află pisania săpată într-o placă mare de piatră. Pridvorul bisericii a fost completat pe cele două laturi în anul 1977 cu patru foi de cristal de 12 mm grosime, rămânând deschisă doar latura de vest.

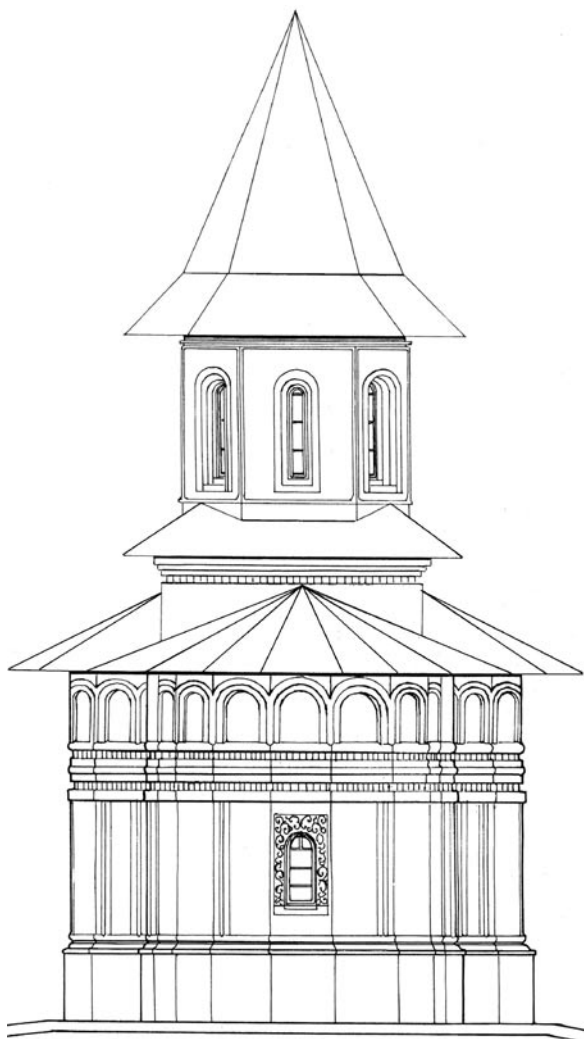

Fig. II.3 Biserica mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus.
Fațada estică (după D. Breabăn)

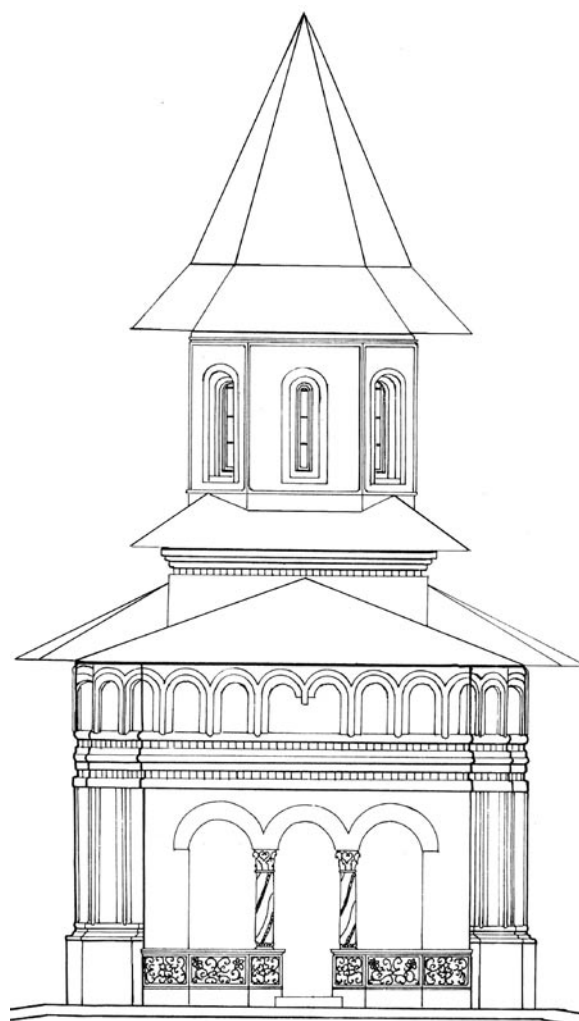

Fig. II.4 Biserica mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus.
Fațada vestică (după D. Breabăn)

2. **Pronaosul** este mic, pătrat, despărțit de naos printr-un perete gros de 120cm, cu o singură ușă de comunicație (care în prezent lipsește). Bolta pronaosului este o semicalotă pe pandantivi⁵, care se descarcă pe zidurile transversale și pe două „arce dublouri”, late, ce pornesc în consolă (între arcuri proptite în console). Pronaosul bisericii a servit între anii 1955-1993 ca necropolă pentru cel de-al doilea ctitor, mitropolitul Nicolae Bălan, care odihnește cu cinstitie aici, la mănăstirea pe care a ctitorit-o, având săpat sub lespede de piatră un cavou de 2,5x2,5m și 2m înălțime. Deasupra mormântului era o piatră funerară de marmură sculptată, cu inscripția: „Nicolae, arhiepiscop și mitropolit, 27 aprilie 1882 — 6 august 1955”.⁶
3. **Naosul** este trilobat, cu abside semicirculare în interior și poligonale - cu cinci laturi, în exterior, boltite cu jumătăți de calotă sferică. Naosul are spre apus o travee⁷ secundară, care amintește de vechea dispoziție a planului sârbesc. Deosebit de interesantă este bolta, la care turla navei este așezată pe un sistem de arcuri treptate, suprapuse, care aparțin de asemenea sistemului brâncovenesc, deși unii cercetători o consideră a fi o adaptare a metodelor de construcție derivată din arhitectura bisericilor de lemn întâlnită în Maramureș și de la poalele Carpaților. Turla naosului, circulară în interior și poligonală în exterior, se sprijină

prin intermediul pandantivelor pe patru arce, care își au pornirile pe pile dreptunghiulare de colț. În pilele dinspre apus, sunt amenajate nișele înalte care amintesc structura Coziei.

4. **Absida** altarului boltită în semicalotă, are arcul interior al zidului mai larg decât cel al absidelor laterale, iar la exterior are, ca și acestea, formă poligonală. În zid sunt săpate două nișe largi pentru proscomidie și diaconicon. Absida altarului este alungită printr-o travee dreptunghiulară, marcată în exterior printr-o retragere și acoperită cu o boltă semicilindrică.

Decorația în piatră a ancadramentelor de la uși și ferestre, cât și de la ușa de intrare, dar mai ales a pilaștrilor sculptați cu capitulurile și panourile de piatră traforată din pridvorul bisericii dă o deosebită frumusețe acestui monument. Brâul de cărămidă așezată în zimți, care desparte în două registre fondul alb al peretelui exterior al bisericii, acoperișul de șindrilă și mărimea ei perfect proporționată ne înfățișează un monument vrednic de epoca lui Brâncoveanu Constantin, „domn român și domn creștin”, cum spune balada⁸.

Tâmpla bisericii, din zid masiv, care permite intrarea în altar prin trei uși, este pictată în întregime.

Arhitecta Eugenia Greceanu a formulat și câteva observații cu privire la modul cum s-a realizat restaurarea monumentului, îndeosebi la pridvor și la fațadele bisericii, care erau cele mai avariate:

„Nu există date cu privire la forma originală a pridvorului. În prima fază a restaurării din veacul nostru, el a fost refăcut cu arcade înalte, sprijinite pe pile octogonale de zidărie. Această reconstituire, acceptabilă prin înrudirea cu biserica Sf. Nicolae din Făgăraș⁹ și bazată în oarecare măsură pe elementele de fațadă conservate la corpul bisericii, a fost denaturată ulterior prin înlocuirea pilelor cu coloane bogat sculptate și a parapetului de zidărie prin panouri traforate, inspirate din arhitectura palatului de la Mogoșoaia.

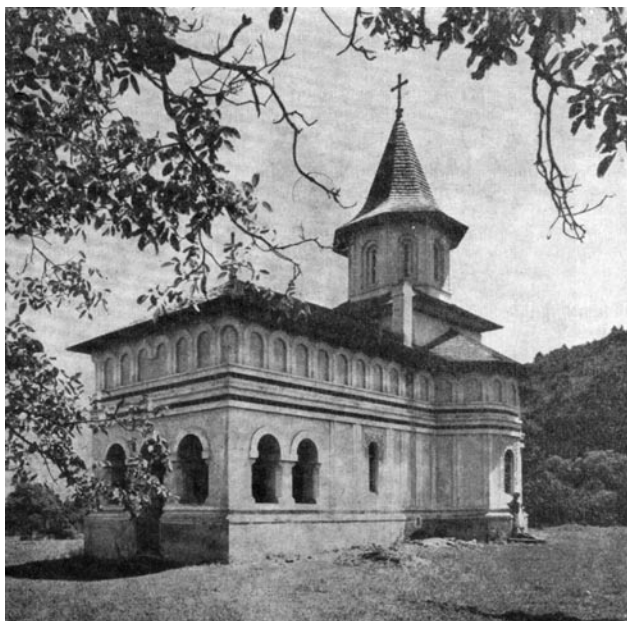

Fig. II.5 Pridvorul bisericii mănăstirii Brâncoveanu imediat după refacerea din starea de ruină (Arhiva mănăstirii).

Fig. II.6 Pridvorul bisericii mănăstirii Brâncoveanu restaurat ulterior (Arhiva mănăstirii).

Dintre cele 25 de biserici construite în intervalul 1700—1825 (în Țara Făgărașului), numai două — Sf. Nicolae din Calbor (1802) și Adormirea Maicii Domnului din Arpașu de Jos (1794) — nu prezintă influențe ale arhitecturii bisericii brâncovenești din Făgăraș.

„Decorul exterior al paramentului de la Sâmbăta poate fi de asemenea considerat ca sursă de

inspirație pentru numeroase monumente din zona de sud a Transilvaniei, însă — fenomen demn de remarcat — în afara limitelor Țării Făgărașului.¹⁰ Radiția aceasta târzie a formelor bisericii mănăstirii Brâncoveanu din Sâmbăta se explică prin prestigiul acestui monument, devenit — îndeosebi după distrugerea sa din 1785 — simbolul rezistenței împotriva încercărilor de deznaționalizare a românilor din această regiune.

Datorită valorii deosebite, biserica mănăstirii a fost declarată monument istoric și de arhitectură.

Incinta mănăstirii brâncovenești

Lucrările de restaurare ale monumentului au fost demarate în anul 1926 la inițiativa Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul din acea perioadă și s-au făcut sub supravegherea Comisiei Monumentelor istorice, de către arhitecții Georges Cristinel, Petre Dumitrescu și Friedrich Buertnes, ultimul retrăgându-se mai târziu la mănăstire, unde și-a petrecut ultimii ani ai vieții.

Mitropolitul Nicolae Bălan își dorea foarte mult să refacă și incinta mănăstirii, dar condițiile neprielnice datorate celui de al II-lea Război Mondial, nu i-au permis aceasta, marele ierarh ducându-se la Domnul după război, în anul 1955.

Incinta a fost reconstruită din temelii de către mitropolitul Ardealului, Dr. Antonie Plămădeală, după proporțiile incintei mănăstirii Hurez, în același minunat stil brâncovenesc, „într-o rezolvare arhitecturală nouă, care să țină seama și de epoca în care a fost ridicată inițial incinta, pe baza unei teme de proiectare¹¹”.

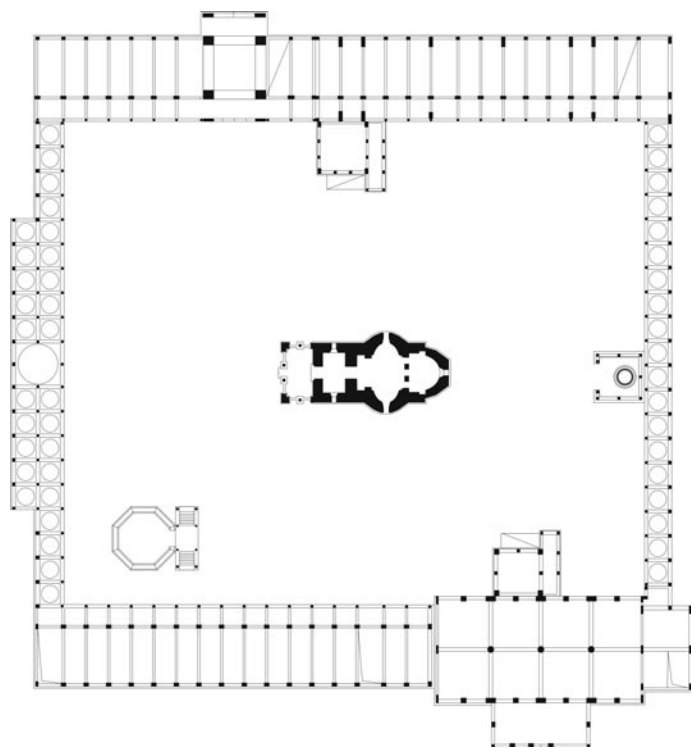

Fig. II.7 Plan general

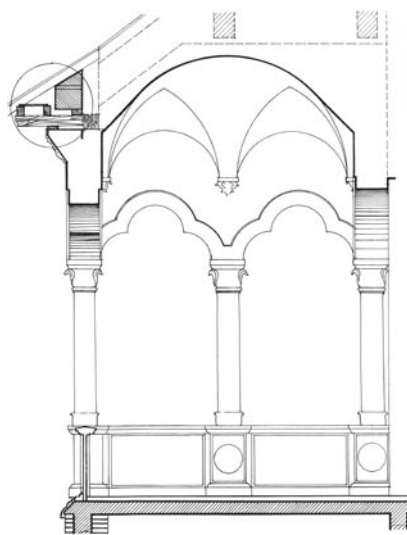

Fig. II.8 Foișorul de acces

Edificarea incintei s-a făcut după un plan gândit de mitropolitul Dr. Antonie Plămădeală și dezvoltat de un colectiv de proiectare a lucrărilor sub conducerea arhitectului Nicolae Diaconu.

Lucrările de construcție au fost încredințate inginerilor Iosif Sinu, Nicolae Bidilică și Constantin Bădițoiu, sub directa supraveghere a mitropolitului Antonie Plămădeală, având ca responsabil în ceea ce privește coordonarea lucrărilor de construcție pe Pr. vicar Dumitru Dan (viitorul arhimandrit

Dionisie), în calitate de „coordonator al întregului șantier privind realizarea integrală a Așezământului Brâncovenesc de la Mânăstirea Sâmbăta”¹², iar ulterior Pr. Romulus Bar, Arhidiacon consilier Ezechil Oancea, Ing. Octavian Pătroi și contabilul șef Paul Eneotescu.

Ansamblul mânăstiresc de la Sâmbăta a fost conceput în stilul brâncovenesc clasic, vechea biserică mânăstirească fiind înconjurată de o incintă dreptunghiulară sub formă de cetate, incintă caracterizată printr-o distribuție echilibrată a maselor arhitectonice de o parte și de alta a axei est-vest, reprezentate de două corpuri masive de clădiri cu două nivele, unul la nord și altul la sud, unite prin două pergole la est și vest.

Pe latura sudică a incintei care formează corpul de clădiri, în partea estică a axei, s-a construit „palatul brâncovenesc” - o clădire care servește ca reședință mitropolitană la mânăstire. Accesul în palatul brâncovenesc se face din interiorul incintei, pe scara exterioară a unui foișor tipic brâncovenesc, scară minunată împodobită cu elemente decorative, specifice, sculptate în piatră albă, dintre care se remarcă efigiile brâncovenești, bizantine și elementele zoomorfe cu lei stilizați.

Incinta este prevăzută cu două foișoare de acces la nivelul superior al palatului și la paraclisului brâncovenesc de la etaj.

Primul, de formă pătrată, alipit de fațada din curtea incintei, are șapte coloane de sprijin sculptate în piatră albă, temele stilistice folosite la capiteli și corpul colonadei fiind diferite de la un foișor la altul. Acest tip de foișor este mărginit de arcade trilobate și este acoperit cu o cupolă „pe trompe” după modelul arhitectural întâlnit la palatul brâncovenesc de la Mogoșoaia. Parapeții care fac la bază legătura între coloane sunt confecționați din plăci de piatră albă masivă traforate și sculptate cu elemente stilistice vegetale tipice stilului brâncovenesc. Accesul în holul palatului se face printr-o ușă masivă din stejar sculptat, având deasupra, tot din lemn sculptat, vulturul cu crucea în cioc, simbolul heraldic al Țării Românești. În partea vestică a palatului sunt amenajate două apartamente care poartă numele celor doi patriarhi care au sfințit complexul mânăstiresc în anul 1993: Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Patriarhul ecumenic al Constantinopolului și Prea Fericitul Teoctist, Patriarhul României.

Central se află sala mare a palatului, sală care a găzduit numeroase sinoade mitropolitane și sesiuni de dialog dintre Bisericele din Transilvania.

Din sala mare se trece în biblioteca palatului – biroul de lucru și apartamentul mitropolitan la mânăstire. Tot din sala mare se trece într-un separeu, o încăpere mai mică, dar care are ieșire spre partea exterioară a incintei pe spațioasa și eleganta terasă brâncovenească. Holul mare este boltit, iar sala mare și camerele apartamentelor, care sunt similare celor două camere – ale domnului și doamnei – din palatele brâncovenești, au tavanul din lemn de stejar.

Terasa sau loggia este de formă dreptunghiulară, având ca și foișoarele, zece coloane mărginite de arcade trilobate, fiind acoperită de o cupolă „pe trompe”, elementele stilistice care o împodobesc fiind unice pentru incinta de aici.

De o realizare remarcabilă se bucură efigia heraldică de mari dimensiuni, sculptată tot în piatră albă, a Imperiului Bizantin de Răsărit – vulturul bicefal, simbol preluat de Biserica Ortodoxă a Răsăritului. Stema bizantină este așezată central pe peretele exterior al palatului și este încadrată de două frumoase colonade brâncovenești.

Balustrada centrală are săpată în piatră stema Domnitorului Martir: vulturul Țării Românești cu crucea creștină în cioc având lateral soarele și luna, iar celelalte balustrade din piatră albă traforată, foarte asemănătoare cu cele de la Mânăstirea Stavropoleos din București au ca element zoomorf predominant leul. Ele unesc bazele coloanelor care sunt împodobite cu flori de spin stilizate - elemente decorative specifice stilului brâncovenesc.

Loggia oferă o minunată priveliște către cele două „Ferestre” - Mare și Mică ale Munților Făgăraș și către cele două lacuri cu apă cristalină - puncte de atracție și deconectare pentru pelerinii care poposesc aici.

Clădirea de formă regulată, se desfășoară pe două nivele – după modelul tuturor palatelor brâncovenești.

Fig. II.9 Palatul brâncovenesc din incinta complexului mănăstiresc. Fațada interioară cu foișorul de acces.

Dacă pentru casele domnești de epocă și palatele brâncovenești parterul și demisolul era ocupat de „pivnița mare” și diferite camere de serviciu, aici pivnița capătă o altă funcție – cea de sală de mese sau trapeză.

Accesul în trapeză se face prin cele două pergole laterale: cea estică și pergola de la parterul laturii de nord care continuă spre vest clădirea palatului brâncovenesc. Ca și pivnițele domnești, trapeza are două rânduri de cupole care se sprijină, prin arce din cărămidă, central pe trei stâlpi masivi, iar lateral pe stâlpii de rezistență ai zidurilor de sprijin. Bucătăria care deservește trapeza este construită în exterior fiind situată direct sub loggia palatului de deasupra.

Fiind vorba de o sală de mese dedicată unei mănăstiri, cupolele și pereții au fost pictați în frescă - într-o mănăstire trapeza fiind considerată „a doua biserică” datorită lecturilor spirituale din timpul meselor.

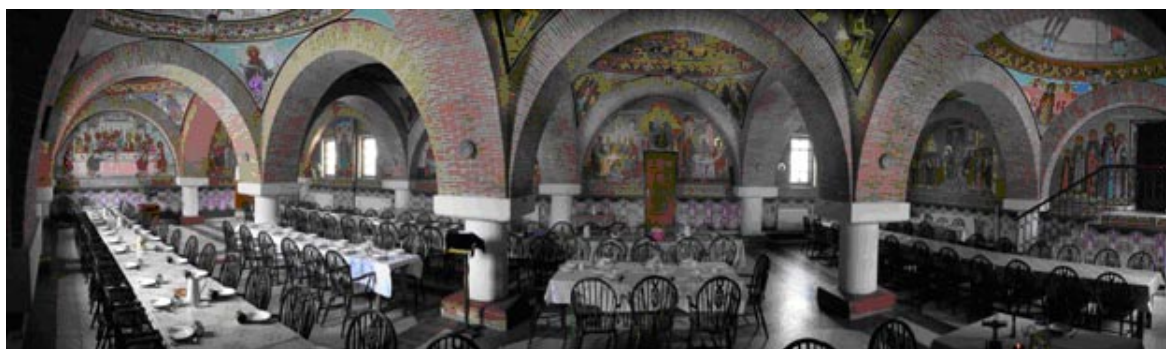

Fig. II.10 Imagine panoramică a trapezei.

Palatul brâncovenesc se continuă spre vest printr-o clădire masivă, pe două nivele, având spre interior la parter și etaj două minunate pergole – coridoare suprapuse mărginite de coloane care

sprijină prin arce de cerc semicalotele numeroaselor cupole aliniate pe direcția est-vest. Pardoseala este alcătuită dintr-un frumos desen geometric realizat din îmbinarea marmurei albe, negre și roșii.

La parter se află sala mare de ședințe – „Sinodiconul” și câteva chilii locuite de monahii de aici. Etajul este dedicat bibliotecii mănăstirii iar mansarda, amenajată în ultimii ani, a devenit sediul muzeului. Accesul la nivelele superioare se face prin trei scări din marmură albă cu balustrada din fier forjat și mâna curentă din lemn de stejar. Partea exterioară a clădirii are la etaj o terasă care face legătura între bibliotecă și un frumos apartament.

Fig. II.11 Exteriorul laturii de sud a incintei complexului mănăstiresc.
Terasa palatului brâncovenesc și balconul bibliotecii

Latura de nord a incintei echilibrează masa arhitecturală a complexului mănăstiresc, având relativ central, deasupra monumentalei porți de intrare un masiv turn clopotniță, identic ca formă cu cel de la Mănăstirea Hurezi, turn care adăpostește cele cinci clopote vechi mutate recent din vechiul turn clopotniță - refăcut odată cu biserica brâncovenească. Și aici corpul de clădiri se desfășoară pe două nivele, parter și etaj, la subsol fiind construită o pivniță de mari dimensiuni.

Partea vestică este cea a chiliilor monahale, pentru ca spre est, parterul să fie ocupat de birouri. La etaj s-a construit noua și spațioasa biserică dedicată Sfinților Martiri Brâncoveni.

Pridvorul este de formă dreptunghiulară, accesul făcându-se prin două uși duble din stejar masiv, iar intrarea în naos printr-o ușă mult mai mare, cu partea superioară sub formă de arc de cerc. Tavanul pridvorului este mai puțin înalt dar frumos „casetat” cu lemn de stejar.

Pronaosul lipsește, iar **naosul** dreptunghiular, fără abside laterale este propriu-zis format din spațiul creat de înșiruirea a trei cupole mari sub formă de semicalote sferice care se sprijină fiecare pe patru arce de cerc cu descărcare pe opt stâlpi de rezistență laterali, stâlpi care se prelungesc până la nivelele inferioare formând arce de trecere perpendiculare pe axa pergolei de la parter. La baza cupolelor, în zona în care se unesc arcele de susținere a acestora s-au încastrat - pentru fiecare cupolă - câte patru vase mari din ceramică cu rol acustic. Iluminatul natural se face prin 12 ferestre înguste și foarte înalte din cărămidă de sticlă transparentă multicoloră. Partea superioară a acestora prezintă fante din lemn pentru aerisire. Pardoseala este din marmură albă cu desene din marmură roșie și neagră. Central este reprezentat un vultur din marmură neagră – simbol care arată locul unde era amplasat în vechime altarul bisericii.

Altarul este alungit, format din două camere distincte de formă dreptunghiulară dispuse perpendicular. Astfel prima cameră este de lățimea bisericii având amenajate la extremități proscomidiarul și diaconiconul. Aceasta se continuă cu o cameră mai îngustă și mai lungă, cu tavanul

format din doi semicilindri dispuși perpendicular pe axa longitudinală. Din altar se trece spre nord în veșmântărie, iar spre sud în loggia altarului.

Fig. II.12 Complexul monahal – latura de nord cu turnul clopotniță și biserica nouă.

Cele două corpuri masive de clădiri sunt unite prin două coridoare – pergole formate din înșiruirea mai multor cupole care se sprijină pe coloane cilindrice uniforme. Aceste două laturi au un singur nivel, latura dinspre apus – cu rol de necropolă mitropolitană, (spre deosebire de cea răsăriteană) desfășurându-se pe două rânduri și având central o cupolă mult mai mare care acoperă mormântul simbolic și statuia Domnitorului Martir. Spațiile laterale sunt rezervate pentru mormintele foștilor și viitorilor mitropoliți ai Ardealului.

Impresia vizuală deosebită creată de coloanele și cupolele de aici este întregită de portrete votive, în mărime naturală, realizate în mozaic de artiști străini. Sunt reprezentate chipurile celor trei mari ctitori: central cel al voievodului Constantin Brâncoveanu ținând în mâna dreaptă macheta bisericii mănăstirii, iar lateral cel al mitropolitului Nicolae Bălan având la bază imaginea bisericii din timpul restaurării, respectiv cel al mitropolitului Antonie Plămădeală care a restaurat din temelii incinta monahală. În extrema nordică a pergolei sunt gravate pe plăci din marmură numele ctitorilor și donatorilor care au contribuit material, într-o măsură mai mare, la restaurarea mănăstirii.

Clopotnița veche

Reconstituită în întregime în anul 1932 de mitropolitul Nicolae Bălan pe locul și forma celei ctitorite de Constantin Brâncoveanu, construcția clopotniței vechi e opera arhitecților Georges Cristinel și Gheorghe Dumitrescu. La parter avea inițial două camere de locuit pentru paracliser și un spațiu de trecere cu boltă. O scară în spirală ducea la camera clopotelor, în număr de cinci, turnate la Viena în 1930. Clădirea are un soclu de piatră aparentă, pereții zugrăviți cu lapte de var și era inițial acoperită cu șindrilă ulucită.

În anul 1963 s-au făcut lucrări de consolidare, înlocuindu-se acoperișul de șindrilă degradată cu altul nou tot din șindrilă.

În anul 1975 s-a executat electrificarea clopotelor, dând posibilitatea să fie puse în mișcare electronic din Sf. Altar printr-un cablu subteran, iar în anul 1997, reamenajându-se spațiul existent, s-a renunțat la spațiul de trecere pe sub clopotniță, s-au mutat clopotele în turnul de la intrare al incintei noi și s-a schimbat șindrila cu țigla.

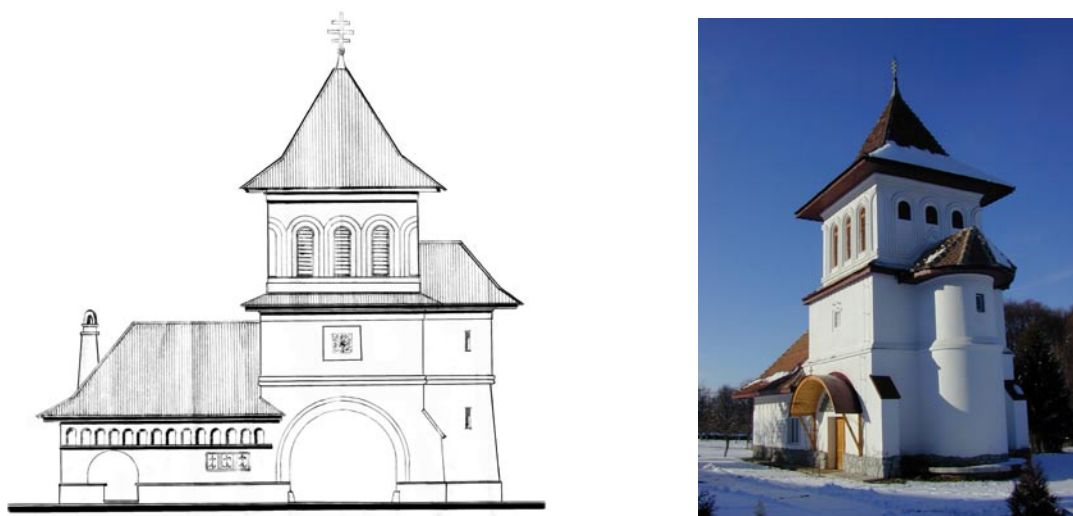

Fig. II.13 Vechiul turn clopotniță

Micul paraclis din lemn

Construit în anul 1977 din inițiativa stareșului arhimandrit Veniamin Tohăneanu, sculptat în lemn de stejar pe un soclu de piatră și acoperit cu șindrilă ulucită micul paraclis din incintă s-a ridicat pe locul celui ridicat, se pare, de Constantin Brâncoveanu la anul 1696 și care a fost distrus la anul 1785 odată cu clădirile din jurul bisericii. Paraclisul numit și aghiasmatar, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, are formă octogonală, sculptat în interior și exterior de pictorul D. Iliescu, bolta este pictată în frescă de pictorul P. Fleșaru, iar picturile pe sticlă sunt realizate de părintele Timotei Tohăneanu. Sfințirea paraclisului s-a făcut de mitropolitul Dr. Nicolae Mladin la 6 august 1978. Servește în prezent mai mult ca loc pentru spovedanie.

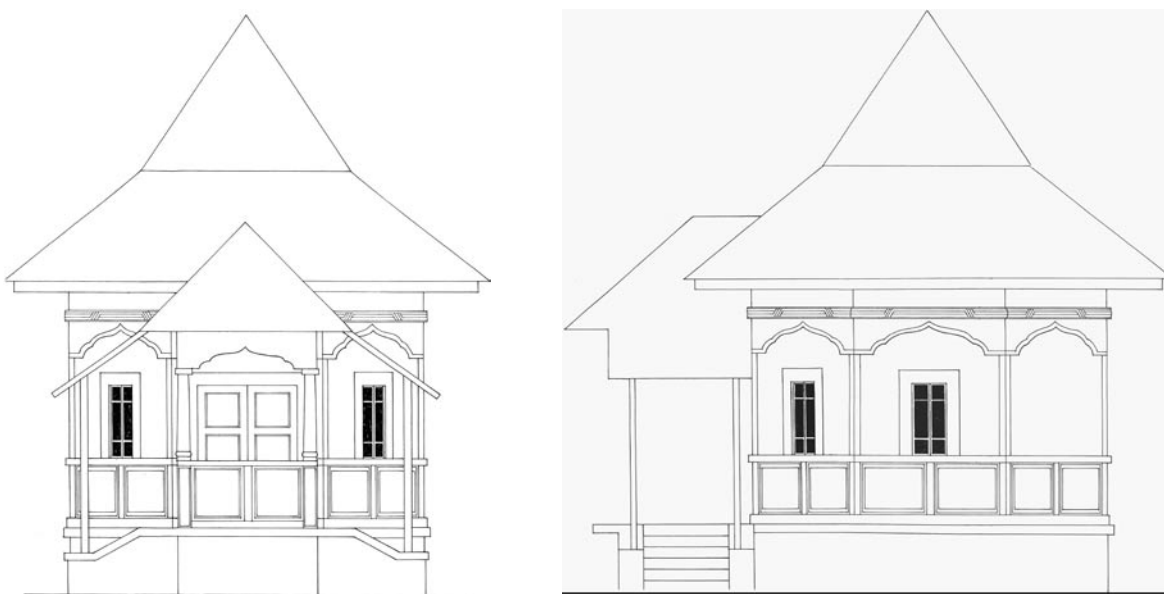

Fig. II.14 Paraclisul de lemn din incintă. Detalii arhitectonice.

Fântâna „Izvorul Tămăduirii”

Atestată documentar din veacul XVI, fântâna „Izvorul Tămăduirii” este cea mai veche piesă din incinta mănăstirii. Între anii 1927-1932 odată cu restaurarea bisericii mănăstirii de către mitropolitul Nicolae Bălan a fost restaurată și fântâna, curățată și adăpostită sub un acoperiș de lemn cu șindrilă, pe patru stâlpi. Iisus și Samarineanca la fântâna lui Iacob din Sihar este scena biblică pictată în frescă pe peretele estic (fig. 5.1.7 stânga), iar inscripția plăcii comemorative din exterior consemnează:

Tocmitu-s'a această fântână în anul Domnului 1935 din îndemnul și cu grija Înalt Prea Sfinției Sale Arhiepiscopului și Mitropolitului NICOLAE pentru ca apa tămăduitoare din ea, cu care își vor astâmpăra setea trupească dreptmăritorii creștini, să fie chip văzut duhovniceștii ape a Evangheliei, la care ne cheamă Domnul prin cuvintele Profetului: „Scoateți apă cu veselie din Izvorul Mântuitorului” (Isaia 12,3)

Fig. II.15 Fântâna „Izvorul Tămăduirii”

În anul 1978 din inițiativa stareșului arhimandrit Veniamin Tohăneanu, fântâna a fost din nou restaurată, curățată, rezidită, îmbrăcată într-un baldachin de lemn de stejar sculptat în interior și exterior de sculptorul D. Iliescu, acoperită cu șindrilă ulucită, pe un soclu de piatră executat de monahul Iorest Popica și pictată în frescă de pictorul P. Fleșaru. Ca și în paraclisul de lemn, și aici se găsesc mai multe icoane pictate pe sticlă de părintele Timotei Tohăneanu și părintele Calinic Morar.

Altarul de vară

Construit în anul 1944 din inițiativa părintelui Arsenie Boca, care a și executat lucrările de sculptură, altarul de vară este construit din lemn de brad cu acoperiș de șindrilă pe stâlpi sculptați care se sprijină pe o platformă de piatră prelungită în anul 1971, când s-a înlocuit acoperișul de șindrilă. Aici se săvârșește Liturghia Arhierescă cu sobor de preoți, la cele două mari sărbători închinată Maicii Domnului - protectoarea mănăstirii: „Adormirea Maicii Domnului” în 15 august și „Izvorul Tămăduirii” din prima vineri după Sfintele Paști, credincioșii asistând la slujbă stând la umbra fașilor.

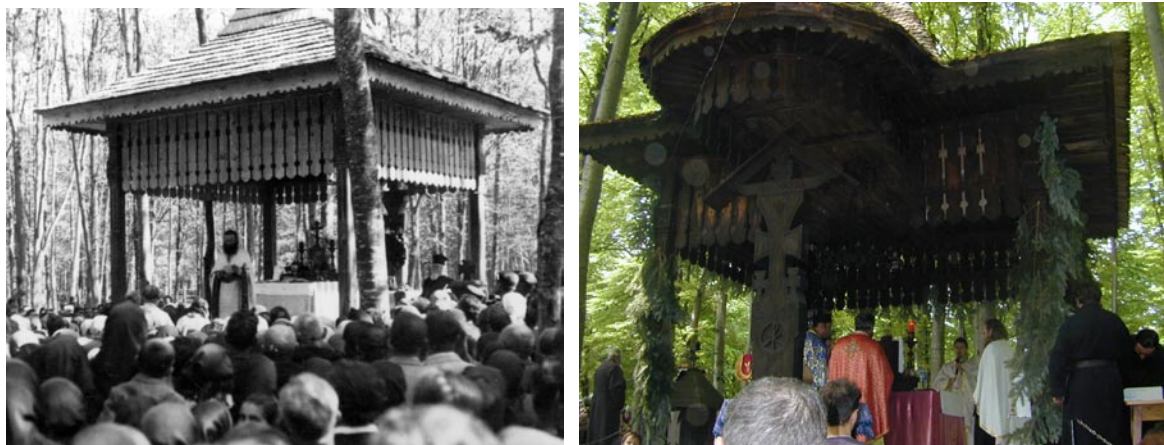

Fig. II.16 Altarul din pădurea de fagi.

Poarta monumentală

În anul 1976, din inițiativa stareșului arhimandrit Veniamin Tohăneanu s-a ridicat la intrarea pe teritoriul mănăstirii o poartă monumentală în stil brâncovenesc, executată în lemn de stejar sculptat de Iliescu D. Poarta în patru canaturi, fixată în patru stâlpi masivi din stejar era acoperită cu șindrilă, având sub cupolă picturi pe sticlă executate de părintele Timotei Tohăneanu.

Fig. II.17 Poarta veche de la intrare.

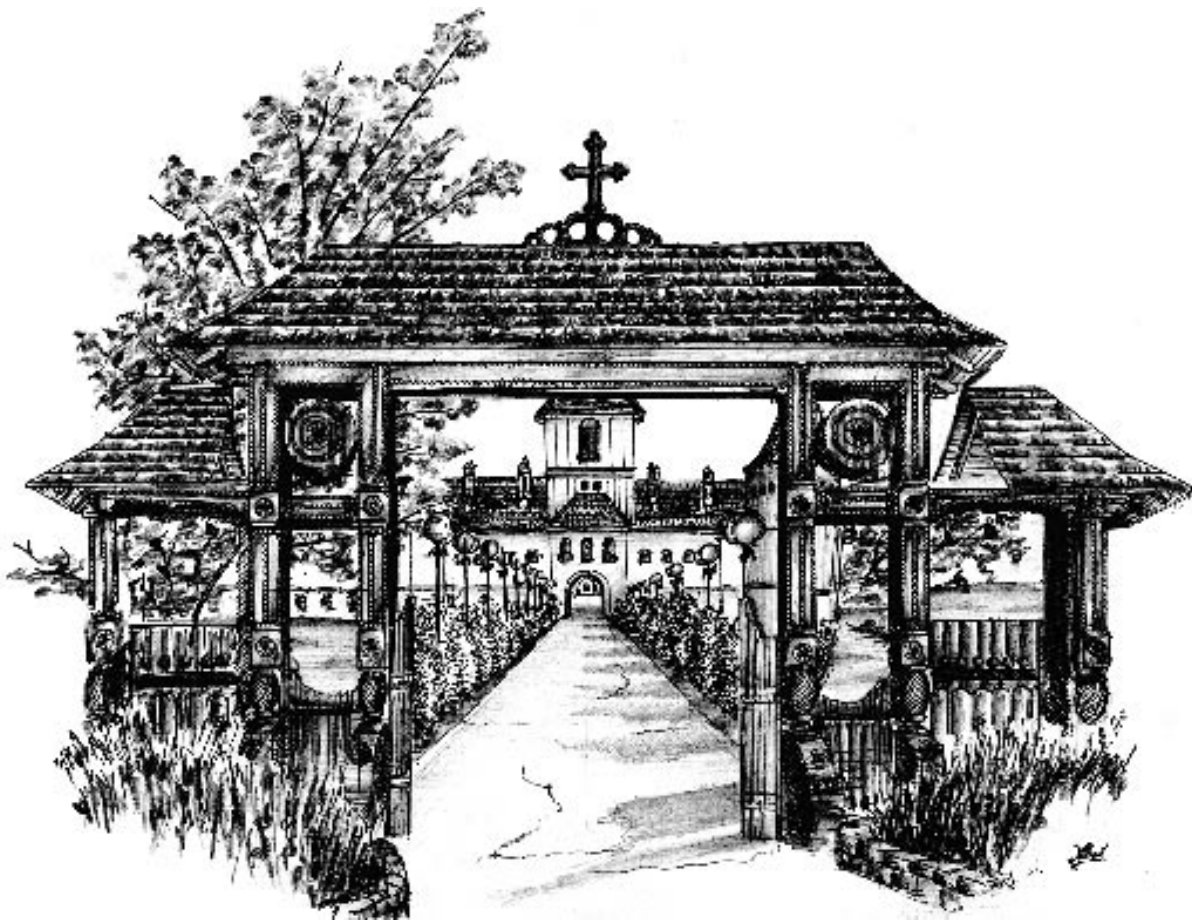

Fig. II.18 Poarta nouă de la intrare.

Poarta veche a fost schimbată în anul 1997 după sistematizarea spațiului din jurul noii incinte, schimbându-se totodată și calea de acces spre mănăstire, aleea nouă fiind perpendiculară pe latura nordică a incinte. Executată de firma Abrom din Alba Iulia, poarta nouă a fost sculptată în lemn masiv de stejar și acoperită cu șifă.

Sculptura

...iar mării-sa au pus de iznoavă de au zugrăvit și au pardosit cu lespizi de piatră, cu multă cheltuială și foarte frumoasă o au înfrumusețat, pă cum se și vede. (Radu Greceanu)

Cadrul stilistic general în epoca lui Constantin Brâncoveanu a fost determinat și de celelalte genuri artistice, care, în directă legătură cu arhitectura, s-au dezvoltat arborescent conturând într-o formă finală ceea ce numim fenomenul artei brâncovenești.

Fiind o ctitorie brâncovenească, mănăstirea de aici, chiar și cu incinta monahală refăcută din temelii, prezintă aspecte originale ale decorațiunilor brâncovenești datorită folosirii sculpturii în piatră și ștucaturii orientale.

Sculptura monumentală valorifică motivele barocizante aplicate coloanelor de piatră și ancadramentelor.

Elementul cel mai reprezentativ pentru sculptura brâncovenească în piatră este portalul, și dacă datorită vitregiilor vremurilor trecute, portalul de la vechea biserică a mănăstirii s-a pierdut, el a fost refăcut de către mitropolitul Nicolae Bălan, având ca model originalul păstrat la biserica brâncovenească din Făgăraș. Ca organizare generală portalul brâncovenesc are în principiu, deasupra ușii de intrare

în biserică, pisania subliniată de un bogat aparat ornamental, având central stema Țării Românești, însoțită uneori de vulturul bicefal al Cantacuzinilor. Pisania și golul ușii sunt încadrate într-un chenar decorativ compus din vrejuri vegetale. Portalul de aici și cele cinci ancadrame de la ferestre au fost executate de meșterul pietrar sibian Ioan Chidu în anul 1929 din piatră gălbuie de Câmpulung (Muscel). Același meșter a executat și pardoselile cu piatră de Viștea.

Din pisania originală, se mai păstrează:

Această Sfântă Biserică, înălțată din temelii de Domnul Țării Românești Constantin Brâncoveanu, dar dărâmată la 1785 de dușmanii credinței ortodoxe, a fost reclădită pe vechile ei temelii nesdruncinate și împodobită din nou după desrobirea Transilvaniei (...) prin osârdua și purtarea de grijă a Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae Bălan cu jertfa de bună voe a dreptcredinciosului popor român. Sfințirea ei s-a săvârșit (...) la praznicul Adormirii Maicii Domnului, joi la 15 august, anul 1946.

Sculptura decorativă în piatră se manifestă în întreaga ei splendoare în formele balustradelor traforate și a soclurilor coloanelor împodobite cu flori de bujor românesc, cu bobocii florilor de curcubitacee sau cu flori stilizate de spin uriaș.

O frumusețe aparte o au plăcile funerare sculptate în marmură și crucile din cimitir, remarcându-se o cruce monumentală din piatră sculptată cu elemente specifice brâncovenești.

Fig. II.19 Ancadrame din piatră sculptată (biserica veche brâncovenească)

Statuia lui Brâncoveanu așezată deasupra mormântului a fost realizată de sculptorul Nicolae Ștefan, în anul 1980 în piatră de Albești.

În parcul vechi amenajat de părintele Arsenie Boca se găsesc câteva capiteli și elemente de sculptură în piatră provenite de la palatul lui Brâncoveanu din vecinătatea mănăstirii și sculpturi artistice realizate de același părinte Arsenie.

Fig. II.20 Elemente ale sculpturii decorative în piatră (incinta brâncovenească).

Fig. II.21 Elemente ale sculpturii decorative în piatră (loggia și foișoarele).

Pictura

Având o dezvoltare asemănătoare arhitecturii, pictura epocii brâncovenești a fost beneficiara tendințelor anterioare, favorizând maturizarea tendințelor înnoitoare ce se aflau în consonanță cu întregul proces de emancipare culturală¹³.

Dacă în Țara Românească arta pictării a ajuns în această perioadă la apogeu, un fenomen care ne interesează în mod direct și care prin semnificațiile sale depășește problematica artistică este cel al iradierii masive a picturii brâncovenești în Transilvania. Faima școlilor de pictură din Țara Românească, în special cea de la Mănăstirea Hurezi trecuse de mult munții, iar pictorii formați în acest spațiu erau tot mai des căutați și solicitați pentru a decora ctitoriile importante din Transilvania.

Încă din timpul vieții domnitorului Constantin Brâncoveanu, dar mai ales după moartea sa martirică, când șantierul domnesc s-a dizolvat, foarte mulți meșteri zugravi formați în școlile din sud, în special la Mănăstirea Hurezi au trecut munții pentru a împodobi în frescă sau cu icoane mănăstirile și bisericile românești de aici.

Apoi ajutorul substanțial dat de domnitor românii de aici, mai cu seamă prin înzestrarea și împodobirea ctitoriilor sale de la Făgăraș, Sâmbăta de Sus, Ocna Sibiului și Poiana Mărului sau a numeroase biserici din satele românești, trimiterea de zugravi care au format noi ateliere, cum va fi cel care a funcționat la mănăstirea noastră și importantele donații bănești vor avea o importanță capitală pentru evoluția artei românești transilvănene.

Pictura iconostasului bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș, cel mai mare de acest gen, ... *O datorăm lui Preda de la Câmpulung care semnează pe icoana de hram, Sfântul Nicolae: „Iconopiseș Preda Panonean. Leat 7207 (= 1698-1699)”*¹⁴. Pictura murală de la Sf. Nicolae, cu amplul său program iconografic este semnată de Preda și Teodosie, fiii zugravului din Câmpulung, și reprezintă una din etapele cele mai importante în evoluția stilului brâncovenesc în provincia intercarpatică, devenind în scurt timp un model ce va fi preluat de numeroase comunități românești. Ansamblul de pictură murală este datat prin inscripția inedită ce apare în naos, pe pandativul care îl înfățișează pe Evanghelistul Ioan și care notează anul de la facerea lumii 7228 (=1720), iar mai jos numele principalului pictor „Preda Z[ugrav]”. Realizare artistică valoroasă, fresca din biserică Sf. Nicolae din Făgăraș va însemna pentru pictorii transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o adevărată „Erminie”, mai ales în privința amplasării compozițiilor iconografice¹⁵.

Curentul brâncovenesc de la sfârșitul veacului al XVII-lea, pătruns astfel în Transilvania, reflectă în același timp, pe de altă parte, rezistența împotriva prozelitismului catolic foarte agresiv. Formele acestei arte vor ajunge în următorul secol până în cele mai nordice ținuturi românești din Transilvania.

Fresca

Pictura murală a **bisericii brâncovenești** a fost realizată în anii 1766-1767, în frescă pe preparație din var cu câlți - tehnica „a fresco”, de o factură excepțională, dacă ținem cont că timp de aproape 140 de ani a fost neprotejată, stând fără acoperiș în biserică ruinată și părăsită.

Executată cu reveniri în proplasmă cu var atât la figuri și carnație, cât și pe veșminte și decorațiile ornamentale, are desenul fin, sigur și expresiv, compozițiile arătând o bună cunoaștere a legilor proporțiilor și a armoniei părților cu întregul și cu scara arhitecturii. Gama cromatică este sobră, folosindu-se culorile tradiționale pentru această tehnică: ocrul, roșul și verdele de pământ, negrul de cărbune, nuanțele de gri și roz derivate din acestea, folosind cu măiestrie degradeurile și modeleul pe carnație¹⁶.

Meșterii zugravi sunt preoții (ierei) Ionașcu, Pană și Mihai, iconari și muraliști care au activat în sudul Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Stilul folosit de aceștia este de tradiție postbrâncovenească, Ionașcu și Pană fiind cunoscuți și ca autori ai icoanelor împărătești din Biserica

ortodoxă din Avrig - Sibiu, semnate și datate 1762.¹⁷ Numele lor figurează alături de cel al ctitorilor pe pomelnicul de la proscomidia altarului bisericii brâncovenești unde este făcută și datarea: „Zugrăvit văleat 1766”.

Pe inscripția de la baza unei cruci pictate aflată deasupra intrării în naos este zugrăvit anul 1767, anul în care s-a finalizat pictura¹⁸.

Se pare că biserica a fost decorată și la exterior, pictura distingându-se până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, după cum menționează în 1889 Ilarion Pușcariu: „clădirea înăuntru și înafară era zugrăvită frumos”¹⁹. Este posibil ca și fresca exterioară să fi fost executată de aceeași zugravi. Descriind pictura, același autor spune că „pe altar sunt arhanghelii zugrăviți, în mărime naturală cu culori vii, desemn regulat și cu aureole în aur strălucitor atât de gros, încât se poate rade de pe perete”.²⁰

Ioan Turcu vizitând mănăstirea în vara anului 1888 nota „că pereții bisericii de odinioară și chipurile sante în fresco de pe acei pereți și azi sunt încă în mare parte bine conservate”.²¹

Despre pictarea monumentului găsim o mențiune și la Ștefan Meteș: „Însuși Constantin Brâncoveanu, marele binefăcător pentru toți, a înființat aici (Țara Făgărașului n.n.) două biserici mari și frumoase cum în aceste părți, dar nici în altele din Ardeal, nu s'a mai pomenit: cea din Făgăraș, în 1697, și mănăstirea dela Sâmbăta de Sus, zugrăvită și înlăuntru și înafară de sus până jos.”²²

Anii de pustietate și-au pus însă amprenta decisiv asupra picturii exterioare care nu a mai putut fi renovată, mitropolitul zugrăvind pereții după renovare cu alb de var. Pictura interioară care s-a păstrat a fost restaurată, iar găurile din zid refăcute au fost întregite cu pictură păstrând cât mai fidel stilul și erminia.

Întreaga operă de restaurare a fost făcută de către pictorul Ioan Mihail în perioada 14 august – 1 noiembrie 1934,²³ întregirea făcându-se din primăvară până la sfârșitul verii anului 1935.

O ultimă restaurare a picturii afumate, prăfuite și deteriorate parțial de cutremurul din 1977, a fost făcută de către pictorul restaurator Nicolae Sava între anii 1982-1992.

Fig. II.22 Datarea picturii și portretul ctitorilor - detalii.

Absida altarului, boltită în semicalotă, are pictura dispusă în patru registre, având la bază o draperie pictată după modele tradiționale:

- *Registrul I*. În semicalotă apare Maica Domnului cu Pruncul – Platitera (1)²⁴ având lateral doi îngeri (2 și 3). Pictura de aici se datorează restaurărilor, această parte a zidului fiind complet refăcută. Următoarele registre s-au păstrat în totalitate.

- *Registrul II* este dedicat temei iconografice „Împărțășirea Sfinților Apostoli”. Mântuitorul (10 și 11) pictat în mijloc, are în partea dreaptă apostolii: Toma (4), Iacob (5), Bartolomeu (6), Simon (7), Iacob cel mic (8) și Petru (9). Central este zugrăvită Sfânta Masă, Crucea și Evanghelia, iar în stânga apostolii: Andrei (12), Simon Zilotul (13), Tadeu (14), Filip (15), Ioan (16) și Matei (17).
- *Registrul III* este o friză de medalioane cu portrete de sfinți cuvioși în bust, înconjurată de vrejuri de viță de vie: Proclu (18), Clement (19), Nestor (20), Natan (21), Silvestru (22), Isidor (23), central este chipul Mântuitorului (24) și se continuă cu Nicanor (25), Pimen (26), Mitrofan (27), Isidor (28), Meletie (29) și Isachie (30).
- *Registrul IV*, respectiv friza sfinților ierarhi: deasupra proscomidiei este reprezentarea în mărime naturală a Sf. Petru al Alexandriei (31) lângă care este pictat Mântuitorul copil stând cu hainele sfâșiate pe masa Sfântului Altar, conform viziunii pe care sfântul a avut-o despre ereticul Arie. Urmează Atanasie cel Mare (32), Chiril (33) și Ioan Gură de Aur (34).

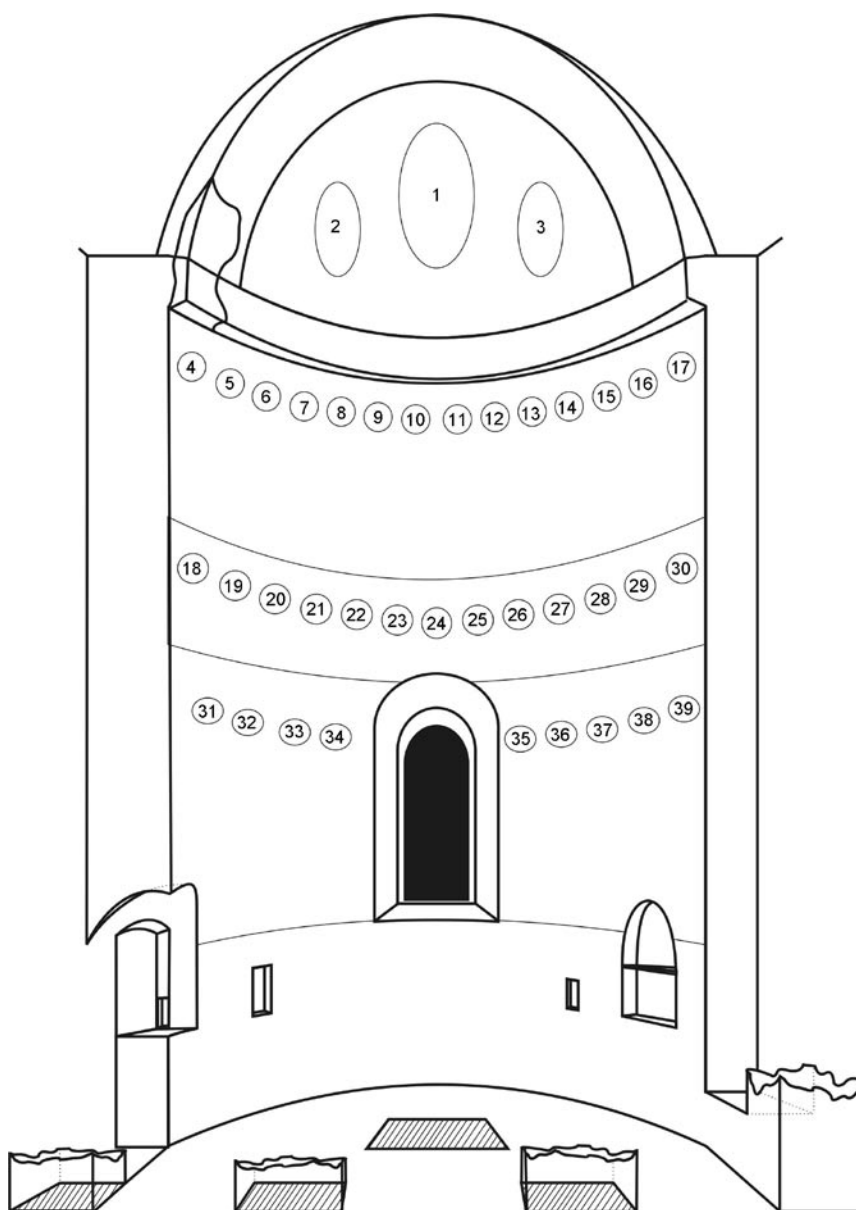

Fig. II.23 Absida altarului.

Pe partea opusă sunt zugrăviți Vasile cel Mare (35), Grigorie Teologul (36), Nicolae al Mirelor Lichiei (37), Spiridon al Trimitundeii (38) și Ghermano (39).

Peretele din nișa săpată în zidul masiv de la proscomidie este pictat cu scena punerii în mormânt a Domnului Iisus, având lateral chipurile îndoliate ale Maicii Domnului și Sf. Evanghelist Ioan. Tot aici, spre est, se află într-o restaurare incompletă vechiul pomelnic al „titorilor mănăstirii”.

Tâmpla altarului, din zidărie masivă, a avut cel mai bine conservată fresca picturii. Pe spatele tâmplei apar sfinții arhidiaconi Ștefan și Lavrentie (Laurențiu) și trei serafimi cu aripile poleite cu aur.

Pe arcul de deasupra catapetesmei, în registrul inferior, sunt pictați în grupuri de câte doi, sfinții doctori fără de arginți: Samson (11) și Diomid (12)²⁵, respectiv Mochie (9) și Anichit (10)²⁶. Registrul superior redă „Înălțarea la Cer” a Domnului Hristos: central Mântuitorul înălțându-se la Cer pe un curcubeu încadrat de patru îngeri în zbor, iar lateral, la baza arcului de cerc, spre sud mulțimea ucenicilor prezenți la eveniment, iar spre nord cei doi îngeri care li se adresează acestora cu cuvintele scripturii din „Faptele Apostolilor” cap. 1, versetele 9-11.

Naosul este sectorul unde s-a păstrat cel mai bine pictura originală. Pereții naosului sunt pictați după o concepție unitară în cinci registre.

- **Turla** de pe naos, octogonală în exterior și cilindrică în interior are cupola decorată cu Iisus Pantocrator având circular pictate cetele îngerești, iar la bază Liturgia îngerească. Cei patru Evangheliști cu simbolurile fiecăruia sunt reprezentați la baza turlei în triunghiurile formate de arcele de susținere.
- **Absida nordică**²⁷ are în registrul I o friză de medalioane cu portrete de sfinți mucenici în bust, înconjurată de vrejuri de viță de vie (2-6).

Semicalota este pictată în întregime cu scena Învierea Domnului (Anastasis) (8) și este delimitată de registrul inferior de un brâu de ornamente vegetale.

Registrul III are patru scene din viața lui Iisus: Întâmpinarea Domnului (13), Dumineca Floriilor (14), Bunavestire (15) și Sfânta Treime la Mamvri (16). Sub aceste scene urmează o *friză de medalioane* cu portrete ale unor sfinți mucenici reprezentați în bust, având în jur un decor floral și vrejuri stilizate. Această friză de medalioane înconjoară de jur împrejur întregul naos. Pe peretele absidei sunt reprezentați Serghie (18), Procopie (19), Vah (20), Pimen (21), Gurie (22) și Samoil (23).

Registrul V este dedicat sfinților militari și mucenici: Pantelimon (26), Mina (27), Nestor (28) și Dimitrie (29).

- Pictura care completează **peretele nordic** corespunde registrelor absidei. Baza arcelor pandantivilor cupolei turlei este pictată cu scena Vinderii lui Iisus de către Iuda (33), respectiv cu îngerii din scena Înălțării (34).
- Registrul corespunzător scenelor din viața lui Iisus (III) este pictat cu reprezentările sfinților fără de arginți: Cosma (9) și Damian (10), respectiv Samson (11) și Diomid (12). Registrul dedicat frizei de medalioane cu portrete ale unor sfinți mucenici reprezentați în bust îi are pe Xenofan și

Elpidifor (17). Ultimul registru îi are pe Evstatie și Mercurie (24), iar pe partea vestică a stâlpului de sprijin este zugrăvit Sfântul Daniil Stâlpnicul (25). Pe stâlpul estic sunt trei imagini în bust ale unor apostolilor, imagini care fac parte din registrul iconografic al tâmplei de zid a altarului (30-32).

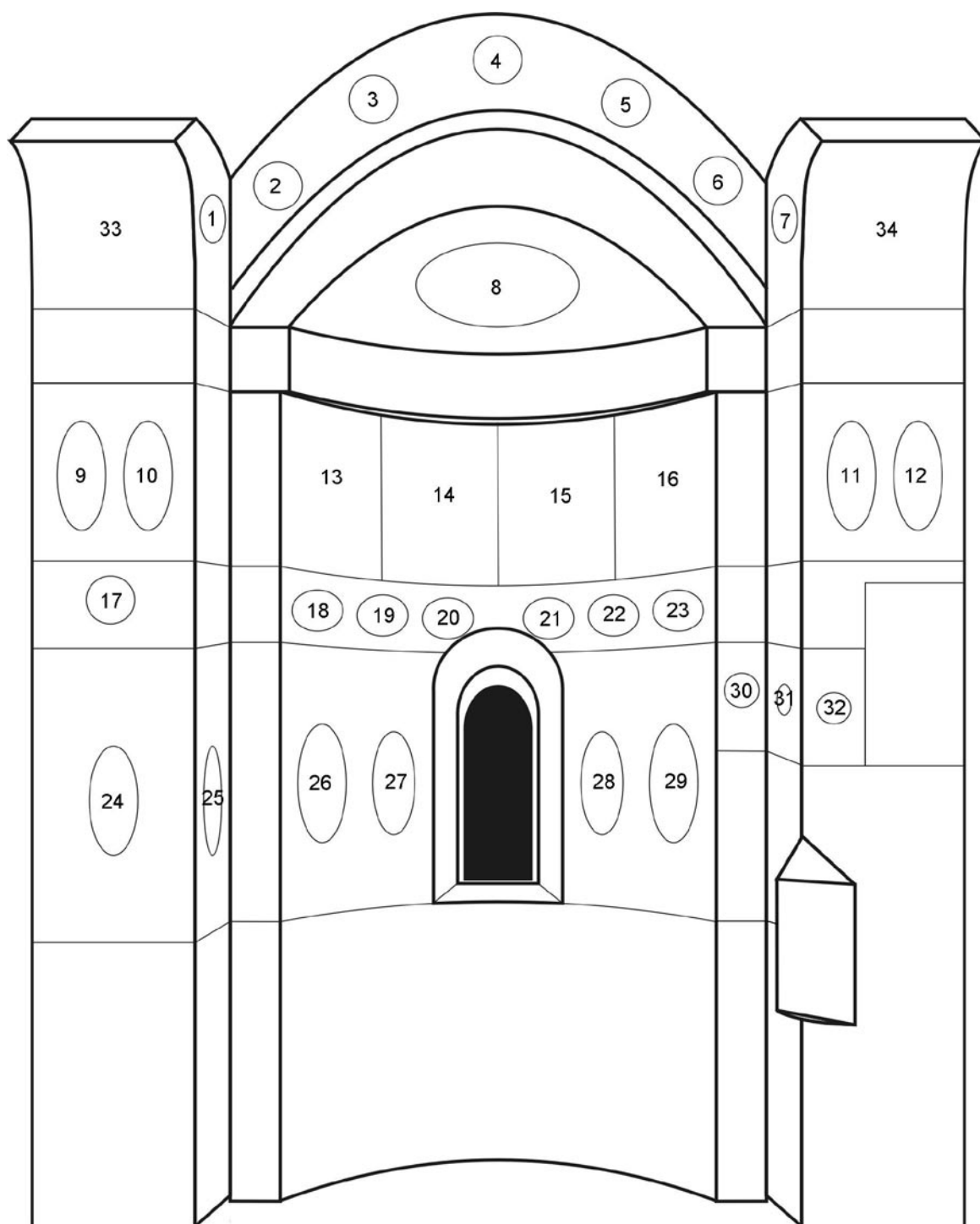

Fig. II.24 Absida nordică

Absida sudică²⁸ are o dispoziție a registrelor ca și cea sudică.

Registrul I este o friză de medalioane cu portrete de sfinți mucenici în bust, înconjurate de vrejuri de viță de vie (2-6).

Semicalota este cu scena Schimbarea la Față a Domnului (8) și este delimitată de registrul

inferior de un brâu cu ornamente vegetale.

Registrul III are patru scene din viața lui Iisus: Nașterea Maicii Domnului (13), Intrarea Maicii Domnului în Biserică (14), Nașterea Domnului (15), Botezul Domnului (16). Sub aceste scene urmează o *friză de medalioane* cu portrete ale unor sfinți mucenici reprezentați în bust, având în jur un decor floral și vrejuri stilizate. Această friză de medalioane înconjoară de jur împrejur întregul naos. Pe peretele absidei sunt reprezentați Filimon (17), Calinic (18), Marcel (19), Ipatie (20), Flore (21) și Terapont (22).

Registrul V este dedicat sfinților militari și mucenici: Gheorghe (24), Stratonic (25), Teodor Stratilat (26) și Teodor Tiron (27).

- Pictura care completează **peretele sudic** corespunde registrelor absidei. Baza arcelor pandantivelor cupolei turlei este pictată cu scena Rugăciunea Domnului din grădina Ghetsimani (34), respectiv ucenicii din scena Înălțării (33). Registrul corespunzător scenelor din viața lui Iisus (III) este cu reprezentările sfinților fără de arginți: Pantelimon (11) și Ieremolae (12), respectiv Mochie (9) și Anichit (10). Registrul dedicat frizei de medalioane cu portrete ale unor sfinți mucenici reprezentați în bust îi are pe Caliopie (23) și Terentie. Ultimul registru îi are pe Mochie (29) și Iacob Persul, iar pe partea vestică a stâlpului de sprijin este zugrăvit Sfântul Simeon Stâlpnicul (28). Pe stâlpul estic sunt trei apostoli care fac parte din registrul iconografic al tâmplei de zid a altarului (30-32).
- **Peretele vestic** împreună cu bolta semicilindrică sunt dedicate Ciclului Patimilor, prezentat doar în câteva episoade semnificative: Răstignirea Domnului între cei doi tâlhari (în luneta de pe perete), Prezentarea lui Iisus înaintea lui Irod și Pilat (în registrul inferior) având lateral Vinderea lui Iuda și Rugăciunea din grădină. Brâu de medalioane îi are pe sfinții Ianuarie, Filip, Donat, Ermil și Lup. Pe boltă este reprezentat în medalion Hristos Emanuel cu aripi. Registrul sfinților militari îi are aici reprezentați pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil care străjuiesc ușa. Arhanghelul Mihail este pictat în haine militare, cu armură și mantie având în mâna dreaptă o sabie ridicată, iar în stânga un pergament pe care scrie cu chirilice: **Cine va intra în Biserică cu inimă necurăță, cu această sabie tăialvo-iu.** Arhanghelul Gavriil, îmbrăcat asemănător, dar fără armă, avertizează și el: **lată Mihail ține spada în mână ca să taie pe cei necurați.** Semnificativă și simbolică este pictarea deasupra acestei uși a patronilor ctitorului bisericii: Sfinții Împărați cei întocmai cu apostolii Constantin cel Mare și mama sa Elena.
- **Tâmpla de zid** este pictată și ea în frescă, și are deasupra celor câțiva serafimi care străjuiesc icoanele împărătești o friză a apostolilor cu Iisus în centru, încadrat de Maica Domnului și Ioan Botezătorul. Lateral Pavel, Marcu, Luca, Andrei, Simon și Filip spre sud, respectiv Petru, Ioan, Matei, Vartolomeu, Iacob și Toma spre nord. Pe catapeteasmă se sprijină o cruce din lemn pictată cu Mântuitorul răstignit, având de o parte și alta cele două molenii pictate cu Maica Domnului și Ioan Evanghelistul.

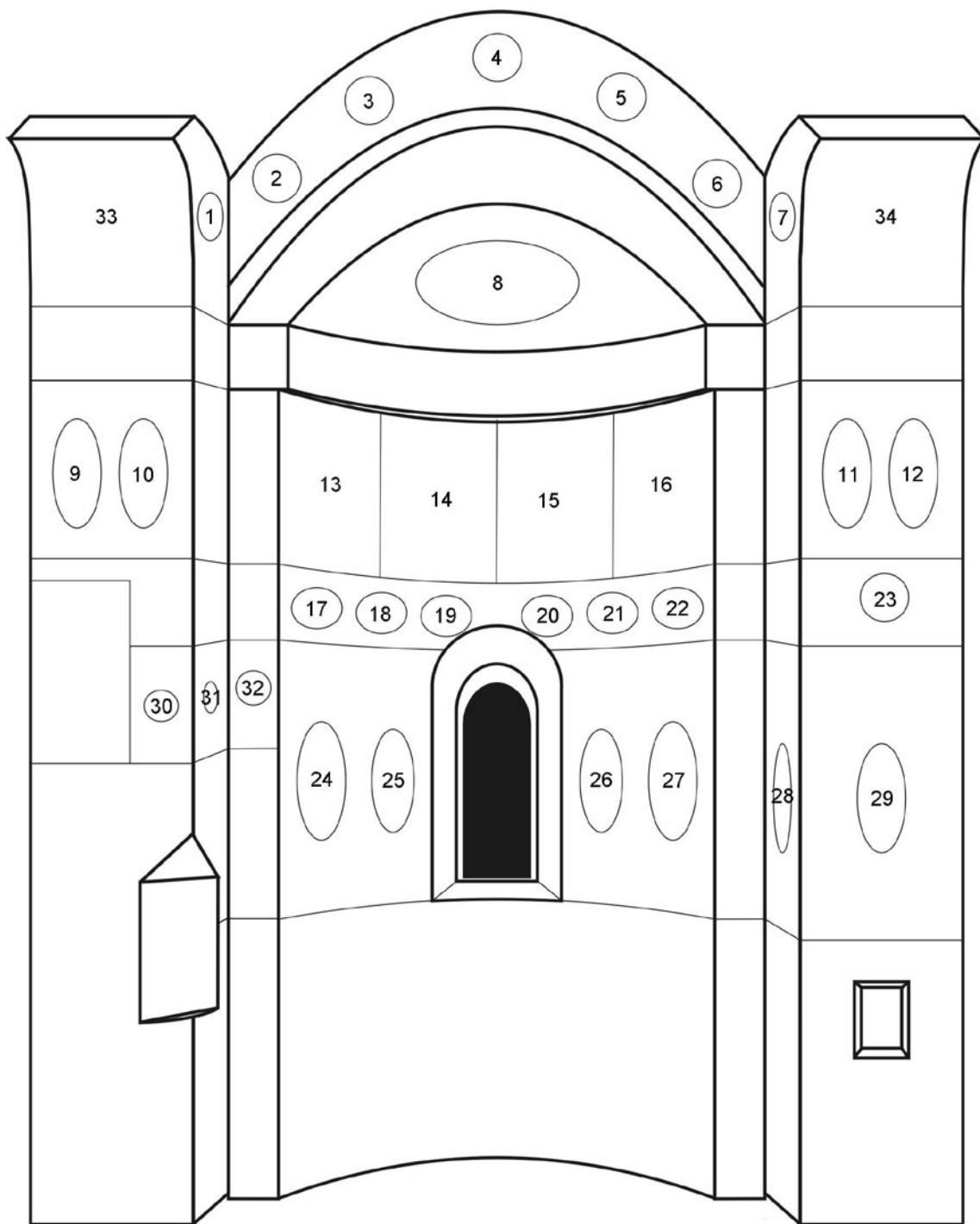

Fig. II.25 Absida sudică.

Fig. II.26 Fresca absidei de nord - detalii.

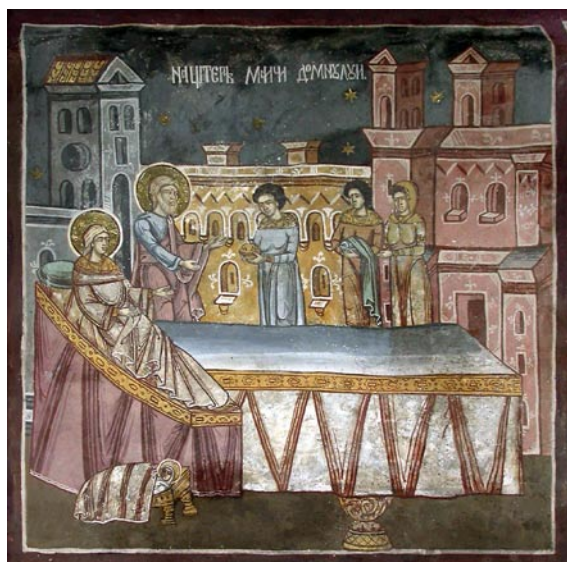

Fig. II.27 Fresca absidei de sud - detalii

Fig. II.28 Fresca peretelui vestic al naosului – detalii.

Pronaosul a suferit repictări masive datorită gradului avansat de degradare a pereților de aici. „Maica Domnului cu Pruncul” din cupolă și cei patru serafimi de la bază sunt pictați în anul 1935, după restaurare, odată cu reîntregirea picturii vechi.

Peretele estic este singurul care mai păstrează fragmente din pictura originală. Registrul superior are în lunetă icoana hramului Izvorul Tămăduirii, iar pe pereții laterali Sinoadele Ecumenice (al II-lea pe peretele de sud, respectiv al VIII-lea pe cel de nord).

Registrul median, în pandant: Nașterea Precistei, Intrarea în Templu a Fecioarei și Adormirea Maicii Domnului - scene din Imnul Acatist, care se pare că sunt originale. Pe peretele sudic: Botezul Domnului și Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul. Pe cel nordic: Nașterea Prodromului și Predica din pustie a acestuia, iar pe cel vestic sunt zugrăvite două minuni ale Sf. Ierarh Nicolae.

Registrul inferior din pronaos este rezervat sfinților cuvioși: Antonie, Pimen (la sud), Pahomie, Ioanichie, Teodosie, Timotei (la est), Efrem și Macarie (la nord), iar la vest sunt portretele votive în mărime naturală ale ctitorilor: Constantin Brâncoveanu cu doamna Marica deasupra ușii și mitropolitul Nicolae Bălan spre nord, iar spre sud regele Mihai I al României. Cele trei picturi sunt noi, realizate odată cu restaurarea bisericii, iar portretul regal, inițial Carol II, a fost modificat mai târziu înlocuindu-se chipul acestuia cu cel al lui Mihai I. Tot în acest registru, deasupra ușii naosului este pictat într-o arcadă anul 1767 și o cruce. Două arce care susțin cupola au pictate în medalioane sfinți cuvioși: Zosim, Amos, Pimen, Meletie pe arcul sudic și Antim, Iacov, Mamant și Aron pe cel nordic.

Fig. II.29 Rugăciunea din grădină și Prinderea lui Iisus.

Pridvorul are pictura complet nouă. Pe cupola este pictat Iisus Hristos Emanuel, având la bază patru serafimi, peretele estic este dedicat în întregime scenei tradiționale a Judecării de Apoi, iar pereții laterali sunt decorați cu scene din Vechiul Testament.

Registrul superior este dedicat Genezei (vest), Adam și Eva păcătând (sud) și Izgonirea lui Adam și a Evei din Paradis (nord).

Registrul inferior conține trei scene cu Abel și Cain: Jertfa (la nord), Cain omorâ pe Abel (la sud) și Remușcarea lui Cain (la vest).

Ca și în pronaos, cele două arce laterale care susțin cupola sunt pictate cu sfinți cuvioși în medalion având în jur vrejuri vegetale: Pahomie, Ilarie, Efrem și Epifanie la nord, respectiv Hariton, Marcu, Trifon și Calinic la sud.

Fațada exterioară are sub streșină două arcade unite și pictate în frescă cu icoana hramului bisericii „Adormirea Maicii Domnului”.

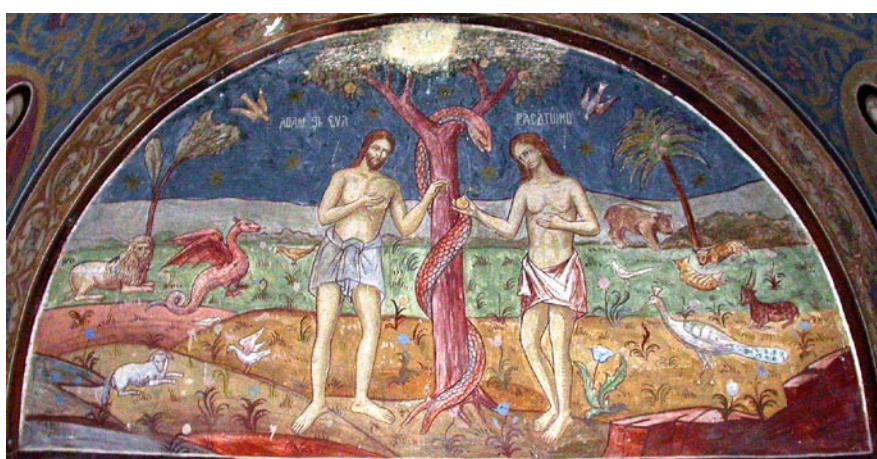

Fig. II.30 Fresca pridvorului – detalii

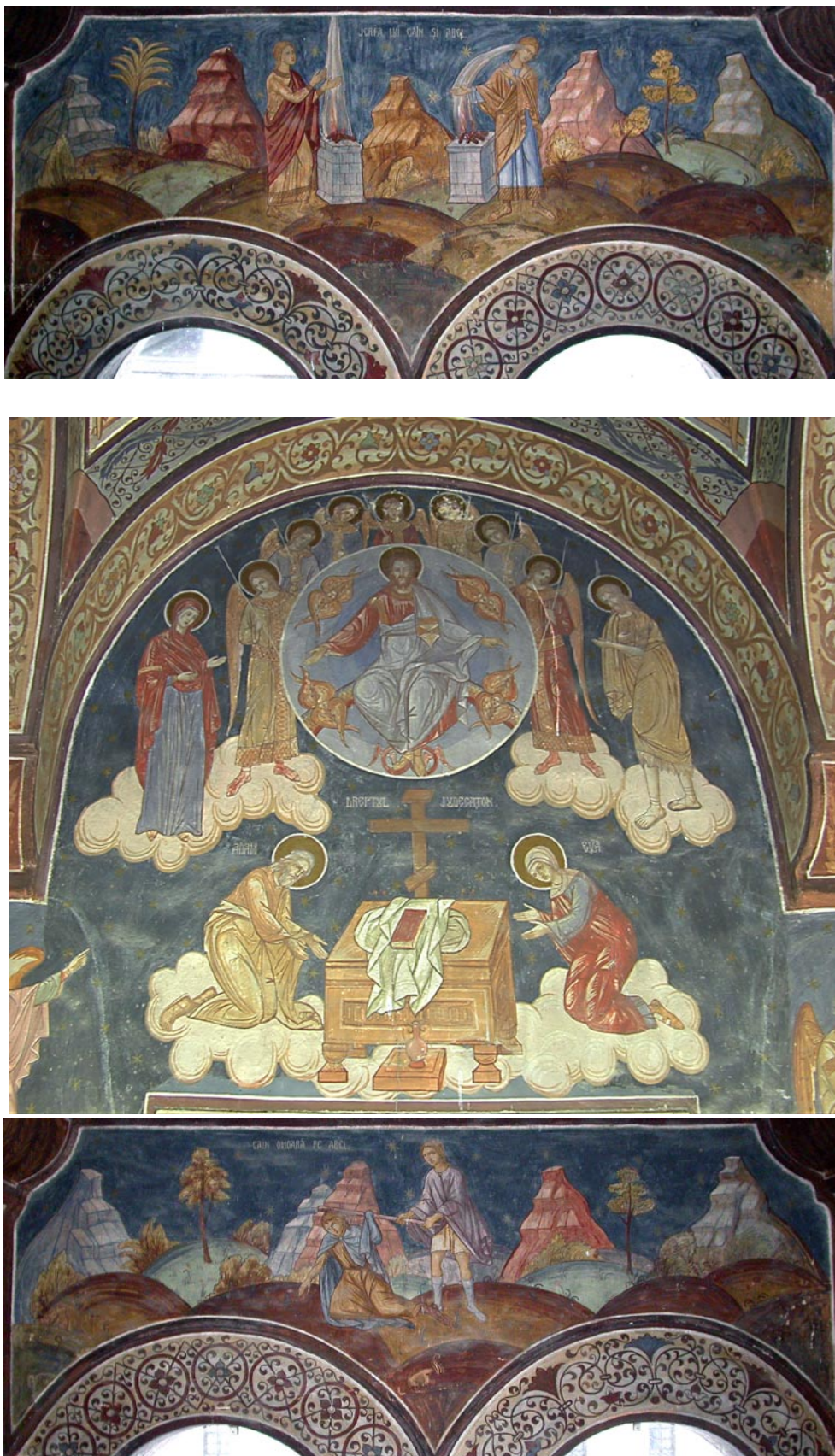

Fig. II.31 Fresca pridvorului - detalii

Paraclisul de la nivelul superior al laturii nordice a incintei complexului monahal este zugrăvit recent, așa cum ne putem da seama din pisania scrisă pe fresca de deasupra intrării: ***Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu lucrarea Duhului Sfânt, Treimea cea de o ființă și nedespărțită, s-a pictat această sfântă și dumnezeiască Biserică, zidită din temelie între anii 1985-1993, cu hramul: „Sfinții Martiri Brâncoveni: Constantin Brâncoveanu cu fiii săi Constantin, Radu, Matei și Ștefan și Sfetnicul Ianache, ginerele brâncoveanului. Lucrarea a fost executată în tehnica frescă, între anii 1996-1999, de către pictorul V. Mircea Chelsoi, în timpul păstoririi aceluiasi ctitor I.P.S: Dr. Antonie Plămădeală Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului, stareți fiind Arhimandritul Veniamin Tohăneanu, apoi Arhimandritul Irineu Duvlea. Dumnezeuului nostru slavă!***

Altarul are pictată pe semicalotă icoana Maicii Domnului cu Pruncul având lateral patru îngeri, iar la bază textul: *Sfatul cel mai înainte de veci, descoperindu-l ție, Fecioară, Gavriil a stat înaintea ta zicând: Bucură-te, Podul care ne treci pe noi la Ceruri, Domnul este cu tine. Amin!*

Spre est, cei doi semicilindri au portrete în medalion: Sf. Ierarhi Nichifor și Atanasie cel Mare, iar pe semicilindrii laterali, pe Sf. Ierarhi Petru al Romei și Emilian.

La proscomidie este pictată scena Răstignirii și Emanuel în Potir, pe partea opusă fiind Cina din Emaus. Arcul tâmplei are 13 sfinți în medalioane, iar registrul care înconjură întreaga încăpere este pictat cu sfinți diaconi, preoți și ierarhi²⁹.

În veșmântărie, icoana *Maica Domnului cu Pruncul – Dulcea sărutare* este pictată de părintele arhischidiacon Calinic Morar.

Naosul este alcătuit din trei sectoare distincte de dimensiune egală create de cele trei mari cupole brâncovenești și un sector mai restrâns la intrare. Absidele laterale lipsesc, pereții fiind drepti³⁰.

Cupolele de formă semisferică au următoarele scene:

- Iisus Hristos Pantocrator central, spre margini cei 12 apostoli grupați în cete de câte trei încadrați de patru arhangheli spre extremități. Bordura cupolei este ornată de vulturul valah alternând cu monograma lui Hristos;
- Sfânta Treime la Mamvri - central, scenă încadrată de îngeri în zbor, iar la extremități sunt patru cete de câte trei îngeri;
- Maica Domnului Orantă cu două cete de câte cinci îngeri și două de câte trei îngeri la extremități.

Pendantivii sunt pictați cu teme specifice fiecărei cupole:

- Evangheliștii cu simbolurile lor având în zona de racordare ornamente cu câte doi păuni și simbolul Is. Hs.;
- Sfinții mucenici de la Niculițel: Filipos, Attalos, Zoticos și Kamasis;
- Sfinți melozi: Roman, Ioan Damaschi, Cosma episcop de Maiuma și Iosif Peregrinul.

Arcele de la baza pendantivilor, grupate câte patru, au medalioane cu 13 mucenici, 11 mucenițe, respectiv 11 sfinți cuvioși. Aceleași arce au pictate pe partea inferioară sfinți în mărime naturală³¹.

Pereții laterali sunt împărțiți în trei registre:

- registrul superior cu scene: Pogorârea la Iad și Nașterea Domnului, Învierea lui Lazăr și Învierea fiicei lui Iair, respectiv Intrarea în Ierusalim și Pescuirea minunată, iar în sectorul final sunt sfinți cuvioși: Efrem Sirul, Chiril, Dionisie de la Athos și Damian Sirianul;
- registrul median are o friză de medalioane de sfinți în bust cu vrejuri și ornamente vegetale³²;
- registrul inferior are două icoane împărătești (Deisis și Maica Domnului cu Pruncul și cei doi Arhangheli) și sfinți în mărime naturală³³. În ultimul sector sunt portretele votive ale ultimilor

stareți: Arhim. Veniamin Tohăneanu și Arhim. Irineu Duvlea.

Peretele de vest este dedicat portretelor votive: central Sfinții Martiri Brâncoveni, Dr. Antonie Plămădeală Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului și P.F. Teoctist Patriarhul României.

Peretele de est are pe arcul de deasupra tâmplei central Sfânta Maramă ținută de doi îngeri în zbor și două medalioane cu Ierarhii Antonie și Irineu de Lugdunum.

Pictura **pronaosului** are pe tot peretele de vest scena decapitării brâncovenilor din Constantinopol în anul 1714, iar pe cel de est Scara Sf. Ioan Scărarul și o icoană a Maicii Domnului.

Pereții laterali au o friză de medalioane cu sfinți români în medalioanele registrului superior³⁴ și sfinți prooroci în mărime naturală³⁵ cu serafimi în registrul inferior.

Fig. II.32 Martiriul brâncovenilor – frescă din pridvorul paraclisului.

Trapeza mănăstirii și intrarea principală în incinta complexului monahal (pereții de sub turnul clopotniță) au fost pictate de către pictorii Nicolae Țolea și P. Fleșaru în perioada 1997-2000. Cele două rânduri de cupole (opt) din trapeză sunt pictate cu sfinți cuvioși, îngeri, apostoli și prooroci.

Pereții laterali sunt pictați în întregime, singurul registru având o tematică specifică: Cina cea de Taină, Cina din Emaus, Înmulțirea pâinilor, Intrarea în Ierusalim, portrete de sfinți: Cv. Eufrosin Bucătarul, Cv. Parascheva, Mc. Filoftea, Martirii Brâncoveni, sau portrete votive: Dr. Antonie Plămădeală, mitropolitul Ardealului și starețul mănăstirii Arhim. Veniamin Tohăneanu,.

Tot în frescă sunt pictate cupola paraclisului de lemn și peretele estic al fântânei „Izvorul Tămăduirii”³⁶.

Fig. II.33 Cupola de la intrarea în incintă cu Iisus Hristos Pantocrator înconjurat de cei 12 Apostoli și cei patru Sfinți Evangheliști în pandantivi.

Fig. II.34 Cupola pictată în frescă din paraclisul de lemn.

Pictura pe sticlă și lemn - atelierul mănăstirii.

Un „fenomen” care și-a pus amprenta asupra dezvoltării Mănăstirii Brâncoveanu în veacul trecut este legat de prezența în obștea de aici a fraților Tohăneanu. Dacă părintele Veniamin a condus mănăstirea în calitate de stareț, aproape un sfert de secol, părintele Timotei este cel care a inițiat și condus atelierul – școală de pictură pe sticlă din mănăstire, școală care a determinat afirmarea mănăstirii pe plan intern, dar mai ales pe cel internațional. Nu greșim cu nimic dacă afirmăm că a existat un „fenomen Tohăneanu”, legat de manifestarea personalității artistice a talentatului Timotei.

Mitropolitul Antonie se mira de harul cu care l-a binecuvântat Dumnezeu pe acest iconar, țaran și monah, parcă venit de undeva de dincolo de timp: „Părintele Timotei e un artist aproape neverosimil pentru vremea noastră. E un om din secolul al optsprezecelea sau nouăsprezecelea, dacă nu și mai vechi, rămas ca prin minune în veacul nostru, ca lucrând sub ochii noștri, să ne învețe cum s-au făcut în vechime icoanele pe sticlă, prin ce tehnică și din ce resurse interioare ale geniului popular, care a dorit în felul acesta să-și exteriorizeze simțămintele religioase și naționale românești”.³⁷

Cel care avea să ajungă părintele Timotei, a venit pe lume la data de 31 ianuarie 1915, într-o familie de creștini din Întorsura Buzăului - Covasna, primind la botez numele de Traian. Al doilea copil din cei opt născuți ai lui Gheorghe și Maria, a avut parte de o copilărie și tinerețe grea, datorată neajunsurilor celor două războaie mondiale și crizei economice care au afectat țara în perioada interbelică. Studiile primare (7 clase) le face în comuna natală, după care frecventează o școală de meserii, calificându-se în meseria de curelar.

Traian a fost primul din cei patru frați (doi băieți și două fete) care și-a îndreptat pașii către viața monahală.

Atras de personalitatea părintelui Arsenie Boca, starețul Mănăstirii Brâncoveanu (încă din perioada când venea aici cu căruța părinților), a hotărât să-i imite viața și s-a așezat ca frate începător la mănăstire în luna iunie a anului 1943.

Viața din mănăstire era la început foarte simplă, dar adeseori deosebit de dură, cerând foarte multă muncă, dar pentru tânărul de 28 de ani lucrul la grădină, la pădure sau în gospodăria mănăstire erau lucruri cu care era deprins de acasă, chiar dacă firea lui era mai plăpândă și firavă.

După cinci ani de noviciat primește schima monahală odată cu fratele mai mic – Gheorghe, în cadrul unei festivități solemne la 15 august 1948. La „Adormirea Maicii Domnului”, ocrotitoarea mănăstirii, cei doi depun voturile castității, fecioriei și sărăciei, după regulile Sf. Vasile cel Mare, fratele Traian devine monahul Timotei, iar micuțul de statură, dar harnicul Gheorghe - monahul Veniamin.

Un an mai târziu este făcut citeț pentru strană, iar după ce-și termină studiile teologice³⁸, părintele Timotei intră în cler ca ierodiacon în anul 1969.

Dăruiet de Dumnezeu cu talent artistic, părintele Timotei este atras de arta populară, fiind fascinat de vechile icoane țărănești pictate pe sticlă, de meșterii ardeleni. Cu toate că nu studiaseră niciodată pictura, își începe marea aventură în lumea artelor, dezvoltându-se ca autodidact.

„La 35 de ani, părintele Timotei nu cunoștea nimic despre pictură, dar el punea întrebări specialiștilor veniți să restaureze freca mănăstirii sale... Schelăria îl înfricoșa, nici pânza, nici lemnul nu-1 atrag, el alege sticla pentru a fixa pentru multă vreme prinosul invizibil al credinței sale.

Preocupați de a salva și de a proteja un patrimoniu artistic considerabil, călugării de la mănăstirea Brâncoveanu au cercetat întreaga regiune și au colectat mai mult de 400 de icoane vechi... Modelele erau suficiente pentru a inspira pe noul pictor... Rămânea să descopere secretul pe care strămoșii nu-1 încredințaseră cărților. Încet, cu răbdare, Tohăneanu cercetează, întreabă, experimentează și regăsește într-o zi cele patru culori primare pe care le prepară din argilă măcinată, cernută, amestecată cu miere și alte ingrediente. Primele sale pensule le-a făcut din fire de pene de porumbel și păr de pisică. Nu știe până acum că pictura pe sticlă se face pe suport orizontal. Dar ce importanță are, el folosește șevaletul”.³⁹

Dacă la început a lucrat mai mult în lemn: icoane, xilogravură și sculptură, acum părintele Timotei reproduce icoane vechi ale zugravilor din Arpaș, Cârțișoara⁴⁰, Șcheii Brașovului⁴¹, Mărginimea Sibiului sau Laz⁴², icoane adunate din satele vecine cu mănăstirea: Drăguș, Sâmbăta de Sus și Sâmbăta de Jos, Lisa, Viștea, Arpaș, Cârțișoara ș.a. între anii 1958-1965.

Acum ia naștere atelierul de pictură, unde acesta reia vechea tradiție a meșterilor zugravi, atelier care cu timpul va deveni o autentică școală de pictură și punct de interes artistic pentru vizitatorii mănăstirii.

Fig. II.35 Icoana inimii omului – reproducere Timotei Tohăneanu, 1978, după un meșter zugrav anonim, sec. al XVIII-lea.

Fig. II.36 Intrarea Maicii Domnului în Biserică – reproducere Timotei Tohăneanu, 1978, după Ion Pop zugrav, Făgăraș, 1865.

Într-o a doua fază, după stăpânirea tehnicii și a unei stilizări atât în spirit cult bizantin cât și popular, a creat subiecte noi, a utilizat game proprii de culoare, a introdus noi elemente decorative (chenare, flori), cât și elemente laice, de inspirație locală (ciobani cu oi, pluguri trase de boi, case, perechi de țărani în costum de Viștea sau Drăguș). Ca și vechii zugravi de icoane pe sticlă Timotei a strecurat aceste scene profane extrase din folclor.⁴³

Fig. II.37 Părintele Timotei și ucenicii în atelierul de la mănăstire.

Meșterii preferați sunt prestigioșii Matei Țâmforea⁴⁴, Savu Moga⁴⁵ și Ion Pop⁴⁶, de la care se inspiră valorificând într-o manieră nouă, teme, soluții de compoziție, de grafie și de ornamentică, reușind să sintetizeze într-un mod personal creația artistică a acestora. Rezultatul s-a concretizat în apariția unui nou stil: Tohăneanu sau Sâmbăta, stil care este continuat de ucenicii părintelui: ierodiaconii Calinic Morar, Ieronim Coldea, monahii Modest Moldovan, Siluan Bratu, Ștefan Rambulea, ș.a.

Arta monahului Gavriil din vremea lui Alexandru cel Bun, se întâlnește cu arta lui Timotei, pe puntea unui timp ce depășește o jumătate de mileniu, într-o expresie a continuității spiritului românesc.

În a treia fază, părintele Timotei pictează tablouri cu subiecte luate din viața satelor, compoziții în care apare un primitivism necăutat, spontan, plin de savoarea inimitabilă a artei țăranilor, sau peisaje cu mănăstirea înconjurată de munții Făgăraș, anotimpurile și activități gospodărești din mănăstire, scene din sat, nunți, botezuri, scene istorice, portrete de voievozi, ș.a.⁴⁷

Fig. II.38 Avram Iancu și Alexandru Ioan Cuza în viziunea părintelui Timotei.

Odată cu perfecționarea artistică, părintele Timotei urcă și pe scara ierarhică, fiind hirotinit ieromonah în anul 1970, pentru ca apoi să fie hirotosit protosincol și în final arhimandrit - cea mai înaltă treaptă a clerului monahal inferior.

Prima expoziție personală este organizată în luna august a anului 1970 la Brașov la Galerile de Artă ale Fondului Plastic, unde prezintă 25 de lucrări. Expoziția se bucură de un interes aparte, peste așteptări, cu ecouri pozitive în presa vremii: *Astra literară*⁴⁸, *Drum nou*⁴⁹ și *Telegraful român*⁵⁰.

Încurajat de succesul obținut părintele Timotei expune în anul următor la Cluj-Napoca, este invitat la București unde organizează expoziții personale anuale la Galerile de Artă din Piața Cosmonauților⁵¹ (în 1972 și 1973 cu 45 de lucrări) și Aula Institutului Teologic de grad Universitar (în 1974 cu 50 de lucrări). De asemenea, este de remarcat numărul mare de diplome, distincții și medalii obținute la diferitele concursuri din țară⁵².

Fig. II.39 Monahul Visarion – portret pe sticlă de Timotei Tohăneanu.

Dar adevărata consacrare și recunoașterea talentului artistic are loc pe plan internațional, unde icoanele părintelui Timotei s-au bucurat de o largă apreciere.

Prima expoziție în afara granițelor țării a fost organizată în Elveția, la Lugano, în septembrie 1973, unde a prezentat 90 de icoane, participând și la un concurs de artă populară naivă⁵³. Înregistrând un succes răsunător la Lugano, și-a continuat periplul artistic elvețian, expunând icoane la Geneva și Zürich, având apariții frecvente la posturile de radio și televiziune în cadrul unor emisiuni speciale. Din Elveția părintele trece în Suedia, unde organizează o nouă expoziție la Stockholm, eveniment care îi determină pe suedezi să realizeze, în 1974, un film documentar despre Mănăstirea Brâncoveanu și creația artistică a părintelui Timotei. În același an părintele expune și în R.F.G. la Köln.

Începutul fiind făcut, după Elveția, Suedia și Germania de Vest, pictura pe sticlă de la Sâmbăta este descoperită și de alte mari orașe europene: Bruxelles⁵⁴, Anvers⁵⁵, Brugge⁵⁶ și Ostande⁵⁷ din **Belgia** (februarie - aprilie 1975), München (1977⁵⁸, 1978, 1979 și 1980-1981⁵⁹), Köln (1977⁶⁰), Frankfurt pe Main (1977), Bad Müstereifeld⁶¹, Freiburg⁶², Fischerhude über Bremen⁶³, Saarbrücken⁶⁴ (1978-1979), Lündescheid⁶⁵ (1978 și 1981), Witten, Königsmünster, Wiesbaden, (1980), Regensburg⁶⁶ (1980-1981) Fischerhude über Bremen⁶⁷, Augsburg, Rothensburg (1981), Lohr⁶⁸, Aachen, Düsseldorf, Mühlendorf, Trier (1982) din **R.F.G.**, Fribourg (1979) din **Elveția** și Viena⁶⁹ (1979, 1980 și 1982) din.

Fig. II.40 Părintele Timotei în Belgia.

Însoțit de Părintele Veniamin, trece canalul Mânecii în Anglia și Irlanda organizând mai multe expoziții în St. Austell⁷⁰, Biscovey – Cornwall⁷¹, Buckfastleigh (1984) și Biscovey – Cornwall (1985-1986).

Fig. II.41 Expoziții de pictură Timotei Tohăneanu - ecouri în presă.

La scurt timp după debut, în anul 1976 și 1977, trece Oceanul Atlantic la invitația ierarhului Victorin, arhiepiscopul misionar al ortodocșilor români din America organizând expoziții în S.U.A. și Canada⁷². Mai întâi a fost organizată o expoziție la Philadelphia odată cu bicentenarul independenței americane, când a făcut mai multe demonstrații practice de pictură pe sticlă⁷³, apoi în New York⁷⁴ unde a expus icoane și a pictat timp de o lună, de aici a mers la Chicago și Paramos (New Jersey) pentru încă o lună, în Lansing (Illinois), unde expune la Parohia „New St. George”, pentru ca să revină la New York, unde deschide o expoziție de pictură pentru alte trei luni la Romanian Library.

Succesul de care se bucură îi determină pe americani să-l invite pe părintele Timotei alături de părintele Veniamin și în anul următor pentru a face cunoscută spiritualitatea ortodoxă și arta românească iubitorilor de frumos de acolo și pentru a mai alina dorul de țară al românilor plecați de acasă.

Înaintat în vârstă și bolnav, părintele Timotei se retrage definitiv la mănăstire, unde este îngrijit până la sfârșitul vieții din 7 mai 2000. Opera artistică este continuată de ucenicii părintelui, părintele Calinic Morar fiind cel care îi ia locul în fruntea atelierului școală și organizează mai multe expoziții în Germania, Belgia, Italia, Austria și Franța.

Este meritul părintelui Calinic de a revoluționa tehnica picturii pe sticlă pictând pe suport transparent în stil bizantin cult. Iconostasul bisericii noi de la Sâmbăta este primul din lume care are icoanele pictate pe sticlă, dar în stil tradițional, după canoanele bizantine ale Bisericii Ortodoxe.

Tot părintele Calinic pictează icoane prăznicar pe lemn, icoane pentru tâmple de biserică, prapori, epitafuri pe pânză și chiar scene în frescă după o tehnică pe care și-a însușit-o în mai multe stadii de pregătire la Sf. Munte Athos.

O preocupare tot mai frecventă în ultima perioadă a atelierului de pictură este pictarea pe suport metalic a chipului Domnului Iisus Hristos răstignit pentru troițe din lemn, troițe pe care le întâlnești mai la tot pasul, pe marginea drumului, la intersecții, la porți și în curțile caselor din Țara Făgărașului.

În plus, tinerii cu talent artistic pot face un stadiu de pregătire în atelierul de aici pentru a deprinde tehnicile picturii pe sticlă și a se familiariza cu stilul de pictură de la Sâmbăta.

Printre preocupările cele mai noi este și amenajarea unui nou atelier – expoziție, deschis vizitatorilor și celor care își doresc pentru acasă copii după icoane vechi sau icoane realizate în noua tehnică de aici.

Fig. II.42 Iconostasul bisericii noi pictat pe sticlă de părintele Calinic Morar.

Fig. II.43 Atelierul de pictură.

Așa cum spunea și mitropolitul ctitor, artiștii de astăzi de aici, ca și cei din vechime au fost creatori de artă, „pe măsura priceperii și a simțirii lor, aceiași care au creat doinele, poeziile populare, Miorița, colindele, legenda Meșterului Manole, inegalabilele costume naționale și dansurile, tot atâtea arte care întrec cu mult puterea de creație a «intelectualilor», făcând dovada că geniul, dincolo de ceea ce numim «cultura», e și altceva, și că însăși «cultura» poate fi și este și altceva decât știm noi, modernii”.⁷⁵

Note

¹ Vasile Drăguț și Nicolae Săndulescu, *Arta brâncovenească*, București, Ed. Meridiane, 1971, p. 5-6.

² *Ibidem*, p. 141-142.

³ „Planul este clasic: naosul, cu absidele dezvoltate, cu altarul mai larg decât arcurile de la naos, cu două nișe spațioase pentru proscomidie și diaconicon; spre apus, naosul mai are și o travee secundară, care amintește dispoziția vechiului plan sârbesc; pronaosul este mic, pătrat, despărțit de naos printr-un perete gros, cu o singură ușă de comunicație; bolta este o calotă între arcuri, proptite în console.

Pridvorul e pe stâlpi de secțiune octogonală; el pare a fi fost adăugit în urmă. În interior s-au păstrat urmele, foarte deteriorate, ale zugrăvelilor de la origină. În altar se găsește o piatră de mormânt în stil gotic, cu o inscripție latină”.

⁴ Eugenia Greceanu, *Țara Făgărașului, zonă de radiație a arhitecturii de la sud de Carpați* în „Buletinul Monumentelor istorice”, 1970, nr. 2, p. 38.

⁵ Element arhitectural sub formă de triunghi sferic cu vârful în jos, situat în colțurile arcelor mari care sprijină o cupolă sau o turlă – din fr. *pendentif* (definiția DEX, Ed. Univers enciclopedic, București, 1996, p. 744)

⁶ În prezent mormântul acestuia se află în necropola special amenajată pe latura vestică a noii incinte.

⁷ Porțiune dintr-o construcție care cuprinde două puncte de reazem (stâlpi, coloane, grinzi, pile, etc.) și deschiderea dintre ele – din fr. *travée* (definiția DEX, *op.cit.*, p. 1106)

⁸ Veniamin Tohăneanu, *Mănăstirea Brâncoveanu – Sâmbăta de Sus*, Sibiu, 1980, p.16-17.

⁹ Vezi anexa 5.1.3

¹⁰ *Ibidem*, p. 39-44.

¹¹ Conform Avizului 29/1984 al Consiliului Culturii și Educației Socialiste.

¹² Conf. Deciziei nr. 7/1986 a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu.

¹³ Vasile Drăguț și Nicolae Săndulescu, *op. cit.*, p.24.

¹⁴ Marius Porumb, *Pictura românească din Transilvania, I, (sec XIV-XVII)*, Cluj Napoca, 1981, p. 95.

¹⁵ *Ibidem*.

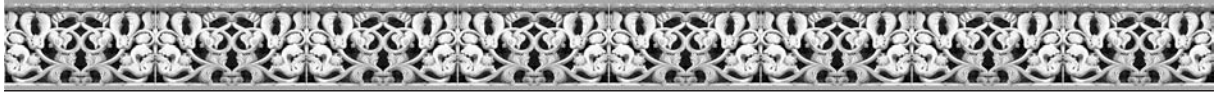
- ¹⁶ Conform devizului privind lucrările de restaurare a picturii murale din 20.12.1980.
- ¹⁷ Marius Porumb, *Un veac de pictură românească din Transilvania, secolul XVIII*, București, Ed. Meridiane, 2003, p. 125 și 129.
- ¹⁸ Foto 5.3.1.
- ¹⁹ Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie, I*, Sibiu, 1889, p. 359
- ²⁰ *Ibidem.*, p. 395-396.
- ²¹ Ioan Turcu, *Excursiuni pe munții țării Bărsei și Făgărașului*, Brașov, 1896, p. 123.
- ²² Ștefan Meteș, *Din istoria artei religioase române, I, Zugravii Biseriilor Române*, Cluj 1929, p.121.
- ²³ Conform Adresei arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu nr. 9831.Ep.-6.XI.1934 adresată Domnului Alexandru Lepedatu, Ministrul Cultelor, păstrată la D.M.I. Arhiva Monumente Istorice, fila 20.
- ²⁴ Conform fig. 5.3.1.
- ²⁵ Vezi Foto 5.3.2.
- ²⁶ Vezi Foto 5.3.3.
- ²⁷ Vezi Foto 5.3.2.
- ²⁸ Vezi Foto 5.3.3
- ²⁹ Diaconii Nicanor, Timon, Filip, Roman și Parmena, Arhidiaconii Ștefan și Lavrentie, Preoții Miron, Vasile și Ioan de la Galeș, Ierarhii Meletie, Ilie Iorest mitropolitul, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur, Ioan cel Milostiv, Calinic Cernicanul, Nicolae, Chiril, Alexandru, Ipatie și în medalion Andrei, Antim și Fipil mitropolitul.
- ³⁰ Vezi Anexa 5.3.1.
- ³¹ *Sectorul I*: sfinți mucenici: la nord: Mineu (medalion), Donin, Ciprian, Anghel, și Macarie; la sud: Pahomie (medalion), Victor, Mihail, Ioan cel Nou de la Suceava, Teofil; la vest: Adrian (medalion), Serghie, Nicolae Oprea și ierarhii Sava Brancovici cu Grigorie Decapolitul.
- Sectorul II*: sfinte mucenițe: la nord Ana (medalion), Lidia, Haritina, Fausta, Domnina; la sud Zoe (medalion), Teodora, Natalia, Elisabeta, Tecla; la vest: Mc. Iulian (medalion), Mc. Antonina, Cv. Maria Egipteanca, Ierarh. Antim Ivireanul și Mc. Vach.
- Sectorul III*: sfinți cuvioși: la nord Teofil (medalion), Ilie Iustin Egipteanul, Pavel din Corint, Iosif Sihastrul, Iona mitropolitul Kievului; la sud: Ieronim (medalion), Isaac Sirul, Grigorie episcopul Ciprului, Ilarion și Isaia episcopul Rostovului.
- ³² *Sectorul I*: sfinți ierarhi: Chiriac al Ierusalimului, Teodor al Alexandriei, Ciprian al Cartaginei, Petru al Alexandriei, Ștefan al Romei, Simeon al Persiei, Filip al Moscovei, Vasile al Amasiei, Valentin al Umbriei, Timotei al Prusiei, Irineu al Sirminei, Sofronie al Ciprului, Silvan al Emesei și Gavriil al Serbiei;
- Sectorul II*: sfintele mironosițe Marta și Maria, mucenițele Tavita, Claudia Procla, Veronica, Evdochia, Zinovia, Ludmila, Meletina, Serafima, Raida, Marina, Mavra și Paladia;
- Sectorul III*: sfinți cuvioși: Toma, Teona, Iacov, Patapie, Agapie, Tit, Nestor, Zoil, Leon, Nifon, Eutihie, Neofit, Varuh și Lot;
- Sectorul IV*: sfinți cuvioși: Matei, Roman, Luca și Simon.
- ³³ *Sectorul I*: Împărații Constantin și Elena, Dreptii Ioachim și Ana, M. Mc. Dimitrie, M. Mc. Gheorghe, M. Mc. Mina, Mc. Nicolae, Mc. Ioan Valahul, Doctorii fără de arginți Cosma și Damian, Arhanghelii Mihail și Gavriil;
- Sectorul II*: Cuvioasele Maria Egipteanca, Parascheva, Irina, Domnica din Cartagina, Tatiana Marta din Cilicia și Anastasia din Egipt; mucenițele Sofia, Sebastiana, Filoftea, Anastasia Romana, Ecaterina, Larisa, Livia, Claudia, Marciana, Valentina, Cristina, Teodora Împărăteasa, Leucadia și Irina;
- Sectorul III*: sfinți cuvioși: Iulian din Galia, Stelian, Ioan Casian Romanul, Nicolae Studitul, Gheorghe episcopul Antiohiei, Ștefan Mărturisitorul, Ioan Iacob Hozevitul, Daniil Stâlpnicul, Serafim, Eftimie cel Mare, daniil Sihastrul, Antonie de la Meteore, Marcu episcopul Efesului, Vasile episcopul Tesalonicului, Macarie Romanul, Moise Măcinic Mărturisitorul de la Sibiul, Antonie de la Iezerul Vâlcea, Lazăr Zugravul Mărturisitorul, Gherman din Dobrogea și Ilarion cel Mare;
- Sectorul IV*: sfinți cuvioși Teodor cel Sfințit, Ștefan Savaitul, Teodosie din Grecia și Teofan din Antiohia.
- ³⁴ Cv. Dimitrie Basarabov, Cv. Paisie de la Neamț, Cv. Nicodim de la Tismana, Cv. Ioan Iacob Hozevitul, M. Mc. Ioan cel nou de la Suceava, Cv. Teodora de la Sihla, Cv. Parascheva de la Iași, Cv. Daniil Sihastrul, Ștefan cel Mare și Sfânt, Cv. Grigorie Decapolitul, Cv. Ghelasie de la Râmneț, Cv. Calinic de la Cernica.
- ³⁵ Noe, Aaron, Samuel, Iacov, Avraam și Moise.
- ³⁶ Fresca de la „Izvorul Tămăduirii” are pe interior trei scene: „Izvorul Tămăduirii”, „Iisus cu Samarineanca la Izvorul lui Iacob din Sihar” și „Adormirea Maicii Domnului”, iar pe exterior „Sf. Apostoli Petru și Pavel” care încadrează pisană.

- ³⁷ † Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Icoanele pe sticlă: forme ale evlaviei ortodoxe și ale continuității românești în Transilvania, Sibiu 6 martie 1987*, „în loc de cuvânt înainte” a lucrării *Timotei Tohăneanu – Pictură pe sticlă*, Ed. Centrului mitropolitan Sibiu, 1987.
- ³⁸ Școala de cântăreți bisericești din Cluj (1962-1964) și Seminarul Teologic din aceeași localitate (1965-1968)
- ³⁹ F.D., *Le moine roumain Tohăneanu – Le peintre des icônes sur verre*, în cotidianul „La Libre Belgique”, 92e Année, Marde 11 février 1975.
- ⁴⁰ Cunoscută centre de pictură pe sticlă din Țara Oltului, de unde provin cele mai multe icoane adunate „întipărindu-și urmele în praful multor drumuri” părinții de la Sâmbăta, acele minunate „străluciri de smalț și aur pe sticlă veche”, cum le numește un cronicar contemporan, pentru ca să învețe din pilda lor.
- ⁴¹ Străveche așezare românească, devenită suburbie a orașului Brașov, Șcheii au fost încă din sec. al XV-lea un focar al vieții spirituale românești din Ardeal, polarizat în jurul bisericii Sf. Nicolae, ridicată în 1495-1497, pe locul unei prime biserițe de lemn, datând din 1392.
Cea mai veche icoană pe sticlă de aici este un portret al Maicii Domnului cu Pruncul Iisus, pictată la 1780 de Ioniță zugravu. Producția icoanelor de Șchei a fost foarte ridicată, dar răspândirea acestora s-a limitat la partea de sud a Transilvaniei, de-a lungul văii Oltului, prin Țara Făgărașului, până la Sibiu, în satele Mărginimii, oprindu-se la Poiana și Jina, „la cumpăna apelor” unde sunt predominante icoanele din centrele sebeșene și Laz.
Se pare că nu exista casă de creștini în Țara Oltului și în Mărginime care să nu posede două – trei icoane de Șchei. – Conform Juliana și Dumitru Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975, p. 64-67.
- ⁴² Sat românesc din județul Alba situat pe valea râului Sebeș unde a funcționat cel mai productiv centru de pictură din această zonă a Transilvaniei. Este foarte bine cunoscută familia Poienaru cu cele cinci generații de zugravi pe sticlă, bărbați și femei, ale căror opere au evoluat în timp de la reproduceri bizantine la icoane care au mai mult caracter de ilustrație colorată și nu de pictură, (dar predominând, în realizare, subiectul și nu coloritul). Conform *Ibid.* p. 94-110.
- ⁴³ Vasile Baboie, *Un contemporan al meșterilor zugravi de odinioară: Timotei Tohăneanu*, articol în *Astra literară*, August 1970.
- ⁴⁴ Caracterizat de soții Dancu drept „cel mai pitoresc povestitor dintre iconarii transilvăneni”, Matei Purcariu zis Țâmforea (1836-1906) din Cârțișoara a influențat în mod hotărâtor cariera de artist a părintelui Timotei. Ucenic al meșterului Savu Moga, Matei nu ajunge la măiestria acestuia, dar icoanele sunt parcă mai apropiate sufletului fiind redată cu pasiune, fantezie și mai multă căldură, mai apropiate de imaginația țaranului român.
- ⁴⁵ Activ în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Savu Moga (1816-1899) este cel mai vestit și mai valoros pictor pe sticlă din Țara Oltului. Fiu de țăran din satul Girtelul Hododului de pe Someș, învață zugrăvitul icoanelor la Nicula sau Gherla, după care se stabilește în comuna Voila, la câțiva kilometri de Mănăstirea Sâmbăta, iar după căsătorie se mută în Arpaș unde este în același timp plugar și iconar. A fost cel mai talentat pictor pe sticlă, ridicându-se cu mult peste posibilitățile artistice ale tuturor celorlalți, Savu Moga fiind un caz aparte, la granița dintre pictura populară și cea cultă, în sensul celei bisericești. Se știe că ultima icoană începută de acesta în 1898 a fost terminată de un ucenic, mai tânărul Matei Țâmforea.
- ⁴⁶ Ion Pop din Făgăraș a fost zugrav de biserici, dar a pictat și icoane pe lemn și sticlă, deci a făcut parte din acea categorie a zugravilor profesioniști de pictură murală care au creat un curent distinct în pictura pe sticlă, mult mai apropiat de pictura cultă. Icoana acestuia „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” (reprodusă de părintele Timotei – foto 5.3.15) este piesa de rezistență a Muzeului Brukenthal din Sibiu.
- ⁴⁷ Vasile Baboie, *op. cit.*
- ⁴⁸ *Ibid.*
- ⁴⁹ Carmen Kehăian, *Un pictor naiv?*, articol în ziarul „Drum nou”, An XXVII Nr. 7966, marți 18 August 1970, Nr. 7960, marți 11 August 1970 și Nr. 7959, marți 9 August 1970.
- ⁵⁰ C.V., *Expoziția de pictură pe sticlă a ieromonahului Timotei Tohăneanu*, în ziarul „Telegraful român”, An 118, Nr. 35-36, Sibiu, 15 septembrie 1970.
- ⁵¹ Ne putem face o părere despre succesul de care se bucură părintele citind articolele elogioase din: „Tribuna României”, An II Nr. 10, 1 aprilie 1973 - *Iconarul* semnat Nicolae Păduraru, „Informația Bucureștilor”, An XX Nr. 6087, luni 26 martie 1973 – *Expoziție la Galeriile de Artă*, „Flacăra” An XXII, Nr. 18 (934), 28 aprilie 1973 – *Niciodată cu fruntea plecată la pământ de Sandală Faur*, ș.a.
- ⁵² Diplomă de participare (Expoziția județeană dedicată celei de a XXX-a aniversări a eliberării Patriei – Brașov, 1974 și Expoziția Republicană a Artiștilor Plastici Amatori – București, mai 1976), premiul II cu medalia de argint și titlul de Laureat al Concursului de artă populară – etapa republicană a Cântării României, 1979 și alte șase premii I cu medalia de aur la Concursurile de Artă populară și Cântarea României în perioada 1979-1985.
- ⁵³ Conf. Nicolae Iordache, *Oaspete de onoare la Lugano*, în ziarul „Contemporanul” din 21 septembrie 1973, articolul *Succese ale artei populare românești peste hotare* din „Scinteia”, An XLIII, Nr. 9640 din 24 septembrie 1973 și Nicolae Nistor, *Dalle icone del passato all'attuale fioritura dell'arte naive rumena*, în „I naïfs”, Lugano, 1973.

- ⁵⁴ Conf. articolelelor din cotidienele locale: „La Libre Belgique” op. cit.; „Special” Nr. 524 din 5 februarie 1975: *Dieu et ses 12.000 abeilles*, semnat G.V., „Agefi”, „Kirk en Leven”, ș.a.
- ⁵⁵ Conf. Cotidianului „Het Volk” din 7 martie 1975: *Roemeens monnik exposeert ikonen*.
- ⁵⁶ Conf. Cotidianului „Het Nieuwesblad” din 20 martie 1975: *Roemeense glasikonen in Ste. – Godeliev – abdij*.
- ⁵⁷ Conf. Cotidianului „De Zeewecht” din 28 martie 1975: *Beroende ikoneuschilder te Oostende* și „De Standard” din 9 martie 1975: *Roemeens monnik schidert op glas*.
- ⁵⁸ O expoziție cu 40 de icoane în cadrul Bibliotecii Vechi-catolice, între 11-19 decembrie, conf. Cotidianului „Münchner Merkur” din 13 decembrie 1977: *Faszinierende Ikonen* și „Uchimer Kreisblatt” din 29 decembrie 1977: *Pater Timotei aus Rumanien malt nach alten Farbprezepten*.
- ⁵⁹ Conf. Cotidianului „Münchner Merkur” din 26 octombrie 1980: *Alte Technik im neuen Licht*, „Isar – Laisachbote” din 18/19 octombrie 1980: *Hinterglas-Ikonen in der Vereinsbank*, „Blickpunckt” din 5 și 12 noiembrie 1980: *Ikonenausstellung in der Bayer Vereinsbank*, ș.a.
- ⁶⁰ La Universitatea din Köln, în cripta capelei catolice studențești, alături de părintele Calinic Morar – ucenicul părintelui Timotei, conf. Cotidianului „Kölnische Rundschau” din 10 noiembrie 1977: *Leuchtende Farben nach Geheimrezept – Rumanische Pater Timotei stellt seine Hinterglas-Ikonen aus* de Karin Hackenbraich și „Kölner Stadtanzeiger” din 25 noiembrie 1977: *Mönch schweigt über seine kunst*.
- ⁶¹ O cunoscută stațiune balneo-climaterică de lângă Köln.
- ⁶² Conf. Cotidianului „Freiburger Zeitung” din 20 septembrie 1978, „Fribourg Illustre Magazine” din 5 decembrie 1979: *Recontre avec moine Timotei*, „Prisma” Nr. 3 din 1979, „La Femme d’Aujourd’hui” din 5 decembrie 1979: *Icones roumaines* și „La Liberté” din 11 decembrie 1979: *Icônes romaines à la Galerie de l’Arcade – La richesse et la piété*.
- ⁶³ Expoziție organizată în perioada 29 decembrie 1977– 6 ianuarie 1978, conf. Cotidianului „Weltspiegel” din 4 ianuarie 1978: *Die Ikonen – Ausstellung findet großes Interesse*.
- ⁶⁴ Conf. Cotidianului „Standrenband Saarbrücken” din 10 noiembrie 1978.
- ⁶⁵ Conf. Cotidianului „Westfälische Rundschau” din 13 decembrie 1978: *Pater Timotei versteht sogar die Bienensprache Heute bekannter künstler* și cel din 9 decembrie 1978: *Hinterglas-Ikonen*.
- ⁶⁶ Conf. Cotidianului „Mittelbayerische Zeitung” din 6/7 decembrie 1980: *Ungewöhnliche Ikonen in Regensburg*, „Nürnberger Nachrichten” din 5 februarie 1981: *Ikonen aus Rumänien*, ș.a.
- ⁶⁷ Conf. numeroaselor articole din presa orașelor Bremen, Achira, Rotenburg, Lilienthal și Verden.
- ⁶⁸ Conf. Cotidianului „Lohrer Zeitung” din 8 și 10 martie 1982: *Hinterglas-Ikonen von Timotei Tohăneanu in Lohr*, respectiv, *In Farbe übersetztes Evangelium* ș.a.
- ⁶⁹ Conf. ziarului „Scînteia” din 20 mai 1980: *Manifestări consacrate României*.
- ⁷⁰ Conf. Cotidianului „The Universe (Irlanda)” din 11 mai 1984 și „The Western Morning News” din 14 mai 1984: *Icons go on show in West*.
- ⁷¹ Conf. Cotidianului „Cornish Guardian” din 17 mai 1984: *Religious display – an historical milestone. Romanian monk’s 72 Icons* și „Arts South West” din 17 mai 1984: *Romanian Icons in Cornwall*.
- ⁷² Gheorghe Papuc, *Un turneu peste hotare al pictorului protos. T. Tohăneanu*, în ziarul „Telegraful român”, Sibiu, 1 iulie 1977, Nr. 25-26.
- ⁷³ Conf. „Credința (The Faith)”, an XXVI Nr. 7/8, Detroit – MI, iulie-august 1976: *200 years of Freedom – Bicentennial Cultural Events in a „Romanian Philadelphia”*.
- ⁷⁴ Conf. „Romanian Bulletin”, New York: *Naive Art – A Gateway to the world* în Nr. 11 din noiembrie 1976, și *Naive Art in Romania* în Nr. 10 din octombrie 1976, „The Star – Ldederger”: *Monk creates paintings through glass brightly*, din 6 decembrie 1976.
- ⁷⁵ † Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, op. cit. p. 3.

III. MUZEUL

Ca și în cazul bibliotecii, existența actualului muzeu este legată de personalitatea mitropolitului ctitor Dr. Antonie Plămădeală.

Muzeul, care îi poartă numele, etalează, în cea mai mare parte, colecția personală a celui care a fost, nu numai un mare iubitor de cultură, ci și un pasionat colecționar de antichități, documente, obiecte vechi și de artă.

Fig. III.1 Imagine din interiorul muzeului (sala I).

La început mănăstirea nu avea amenajat un muzeu, cu toate că aici existau obiecte cu valoare patrimonială deosebită. Unele obiecte sunt încă în uz în biserica brâncovenească, cum ar fi¹:

- ușile împărătești, secolul al XVII-lea, sculptate cu motive vegetale și religioase, 110x70cm, lemn pictat și sculptat (donate de fosta principesă a României Ileana - arhiducesă de Habsburg, fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria, de la vechea reședință de la castelul Bran);
- tetrapodul, aurit în parte, secolul al XVII-lea, cu stema bizantină, pictat cu motive vegetale și animale, 60x60x130cm, lemn de păr sculptat și traforat (donat de la Bran, de fosta principesă Ileana a României);
- două icoane împărătești, pictate pe lemn la începutul secolului al XVIII-lea 80x60cm, cu ornamente din argint (donate de părintele Arsenie Boca).

Iar altele erau expuse în camerele clădirii vechii stăreții:

- o cărămidă din argilă neagră arsă, secolul al II-lea, inscripționată „Legiunea XIII”, 40x30x12cm (donație a credincioșilor din Poiana Sibiului);
- trei amfore din argilă arsă neagră 100x20x15cm (donat în 1945, de la Bran, de fosta principesă Ileana a României);
- trei icoane, pictate pe lemn în secolul al XVII-lea:
  1. Icoană cu mai multe scene biblice, 56x48cm, (donată de părintele Arsenie Boca);
  2. Iisus Hristos Judecător, 80x65cm - donație anonimă;
  3. Maica Domnului Împărăteasă, 80x65cm- donație anonimă;

- trei icoane pictate pe lemn în secolul al XVIII-lea:
  1. Maica Domnului și Sf. Gheorghe 65x55cm- donație anonimă;
  2. Maica Domnului înconjurată de 10 sfinți 60x55cm- donație anonimă;
  3. Icoană cu 12 scene biblice 45x50cm- donație anonimă.
- numeroase icoane vechi, pictate pe sticlă (525 buc.).

Fig. III.2 Icoane împărățești pe lemn, secolul al XVIII-lea (80x60cm).
Fond Mănăstirea Brâncoveanu.

Creșterea numărului de pelerini și vizitatori a determinat amenajarea unui muzeu (improvizat) în holul clădirii stăreției vechi, unde s-au expus mai multe obiecte, în special icoane vechi pe sticlă.

În anul 1993 s-a amenajat, la parterul corpului de clădiri de pe latura sudică a incintei,² o expoziție cu icoane pe sticlă, vechi și noi, care a funcționat pentru scurt timp ca muzeu.

Amenajarea noului muzeu s-a făcut în anii următori, pentru aceasta folosindu-se spațiul existent la mansarda laturii de sud a incintei. În acest scop, s-au lambrizat pereții cu lemn de brad, s-au confecționat vitrine și s-a amenajat întreg spațiul pentru a putea găzdui bogata colecție a mitropolitului Dr. Antonie Plămădeală.

Specialiștii muzeografi de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, Muzeul Cetății Făgărașului și alți specialiști de la muzeele din București au clasificat, organizat și etalat obiectele după metode și principii moderne.

A rezultat un muzeu deosebit de valoros, organizat în două săli de expoziție. Prima sală a fost inaugurată în anul 1996, la hramul Adormirii Maicii Domnului din 15 august, în prezența mitropolitului Dr. Antonie Plămădeală, a P.F. Patriarh Teoctist, a numeroși ierarhi, preoți și invitați.

În anul următor, s-a deschis vizitatorilor și a doua sală, mai mare decât prima, dar organizată în deplină armonie și ca o continuare firească a primei săli.

Așadar, muzeul are o structură unitară și etalează mai multe colecții de obiecte diferite, pe care le putem clasifica în modul următor:

1. Colecția de carte veche, manuscrise și documente;
2. Colecția de icoane;
3. Colecția de veșminte liturgice;
4. Colecția de obiecte de cult;
5. Colecția de scrisori și corespondență;
6. Colecția numismatică și de medalii;
7. Colecția etnografică și de artă populară.

Colecția de carte veche, manuscrise și documente

Cartea veche, manuscrisele și documentele sunt etalate în vitrine de sticlă dreptunghiulare cu suport de lemn (sala I) și metalic (sala II), dispuse pe două rânduri paralele pe lungimea sălilor. Sunt expuse 100 cărți vechi românești și străine de foarte mare valoare, sub formă tipărită sau manuscrisă și câteva diplome și acte vechi din Fondul Mitropolit Antonie.

Fig. III.3 Pagină dintr-o carte veche manuscrisă (Imnul Maicii Domnului), secolul al XIV-lea, limba latină cu gotice. Fond Mitropolit Antonie.

Fig. III.4 Carte veche manuscrisă arabă, Testamentul lui Bârgivi (fragment din Coran, detaliu). Fond Mitropolit Antonie.

Am putea încadra aici câteva documente, cum ar fi:

- Actul de danie, semnat de domnitorul Constantin Brâncoveanu la 1690;
- Actul de cancelarie, semnat Francisc I, împăratul Austriei, Germaniei și Ungariei în anul 1807;
- Diploma de recunoaștere din partea autorităților imperiale a mitropolitului Ioan Meșianu, semnată de Frantz Iosif I, în anul 1899;
- Diplome și acte personale din colecția mitropolitului Antonie.

Carte veche tipărită și manuscrisă

Fig. III.5

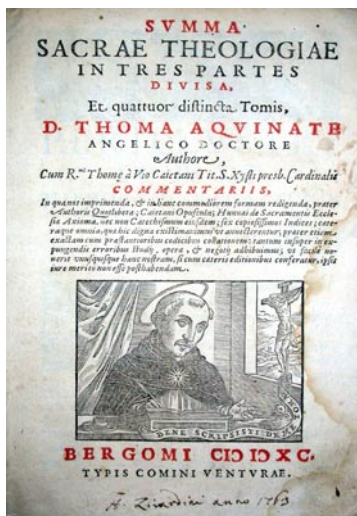

Fig. III.6

Fig. III.7

Fig. III.8

Fig. III.9

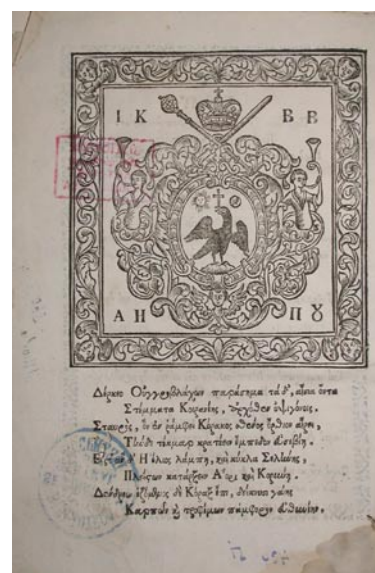

Fig. III.10

Prezentăm câteva titluri de carte veche din colecția Mitropolit Antonie:

- Kurtze Auslegung über die Evangelien, anul 1587, limba germană cu caractere gotice, Fond Mitropolit Antonie, (fig. III.5) ;
- Summa Sacrae Theologiae, de Thoma Aquinate, anul 1590, Bergomi, limba latină, Fond Mitropolit Antonie, (fig. III.6);
- Biblia, de Martin Luther, anul 1614, limba germană cu caractere gotice, Fond Mănăstirea Brâncoveanu; (fig. III.7);
- Geografia de Fanciulli, de Abatele Lenglet Dufresnoe, anul 1761, Venezia, limba latină, Fond Mitropolit Antonie;

- Molitfelnic, carte manuscrisă copiată de Ieromonahul Silvestru în Mănăstirea Runcu din Ardeal în anul 1719, limba română cu caractere chirilice, Fond Mitropolit Antonie;
- Trattato geografico, carte manuscrisă de Gio[vani] Batista Nicolosi da Paterno, 1698-1750, în limba italiană cu caractere latine, Fond Mitropolit Antonie;
- Engolpion loghikon toutestin imni... de Constantin Daponte, anul 1770, în Enetisin, limba greacă, (fig. III.8);
- Tristium libri V, Epistolarum ex Ponto Libri IV, de P. Ovidii Nasonis, anul 1712, în Coburg, limba latină, conține harta Daciei și Moesiei, (fig. III.9);
- Eortologhion de Sevastio Trapezuntiu, prefațată și editată de Antim Ivireanul, la Snagov, ediția I, anul 1701 în limba greacă, Fond Mitropolit Antonie (fig. III.10).

Icoanele pictate pe pânză sunt în cea mai mare parte **steaguri bisericești (prapori)**, **epitafuri** cu uz procesionar (pictate cu tema prohodului Domnului Iisus Hristos și al Maicii Domnului) ori sunt registre din iconostas și mai puțin icoane propriu-zise.

Un steag bisericesc de o valoare deosebită este cel pictat pe pânză de zugravul Daniil Toader în anul 1785, după cum reiese din semnătura de la baza icoanei Sfântului Arhanghel Mihail care ține în mâini sabia și Sfântul Potir. Pe partea opusă este icoana Botezului Domnului, iar chenarul și franjurii sunt tot din pânză pictată cu elemente vegetale având în medalioane chipurile Sfinților Apostoli – pe o parte, și al Sfinților Prooroci – pe cealaltă.

Epitaful pictat cu Prohodul Domnului datează din secolul al XVIII-lea, iar epitaful „Adormirea Maicii Domnului” realizat de părintele Arsenie Boca are o valoare artistică remarcabilă.

Fig. III.11 Epitaf, Adormirea Maicii Domnului, (146x119cm), pictură pe pânză, părintele Arsenie Boca. Fond Mănăstirea Brâncoveanu.

Fig. III.12 Epitaf Prohodul Domnului Iisus Hristos, (121x69,5cm), pictură pe pânză, secolul al XVIII-lea. Fond Mănăstirea Brâncoveanu.

Colecția de veșminte liturgice

Din punct de vedere teologic, veșmintele cultului creștin au aceleași teme sfânt ca și veșmintele din Vechiul Testament, orânduite de Dumnezeu pentru Aaron și fiii săi. Veșmintele creștine, spre deosebire de cele vechi, păstrează un caracter simbolic. De aceea, în cult, ele sunt necesare nu pentru elementul material, ci pentru simbolismul ce-l reprezintă fiecare.

Din punct de vedere istoric, întrebuințarea acestor veșminte în cult nu s-a făcut dintr-o dată, așa cum apar ele astăzi, și nici nu au păstrat forma veșmintelor evreiești. A existat un proces evolutiv în timp, până la conturarea formelor actuale.

Veșmintele liturgice, diferite de îmbrăcămintea de zi cu zi, sunt îmbrăcămintea pe care slujitorii altarului Bisericii creștine o poartă la săvârșirea slujbelor și Tainelor dumnezeiești, în special în cadrul Sfintei Liturghii, când acesta le îmbracă pe toate cu toate distincțiile ierarhiei sale.

Distingem veșminte propriu-zise (interioare și exterioare) și distincții (denumite și ornate sau insigne). După obiectul lor, ele sunt împărțite în veșminte diaconești, preoțești și arhieriești, corespunzătoare celor trei trepte sacramentale din Biserică.

În cadrul acestei colecții avem veșminte provenind din cultul ortodox, dar și catolic sau protestant, colecționate de mitropolitul Dr. Antonie.

Dintre veșmintele arhieriești, se remarcă cel care a aparținut Sfântului Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș (sacosul, stiharul și mâneculele din secolul al XVII-lea), mitra cu care a fost înmormântat mitropolitul Nicolae Bălan și o mantie arhierască catolică din zona Quebec (Canada).

Sunt expuse 12 veșminte preoțești ortodoxe, cel mai vechi fiind un brocart³ cu fir de argint și catifea de mătase din secolul al XVI-lea, apoi un altul confecționat dintr-o țesătură siriană din secolul al XVII-lea, celelalte fiind originare din Basarabia și Transilvania secolelor XVIII-XIX. Tot aici este expus și un veșmânt preoțesc catolic provenit dintr-o mănăstire elvețiană.

Dintre veșmintele liturgice preoțești mai amintim o bederniță din secolul al XVI-lea, brodată cu fir din aur, argint și mătase, având în medalionul central icoana Mântuitorului Iisus Hristos îmbrăcat arhieru, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând în stânga Sfânta Evanghelie deschisă. Mitra arhierască este împodobită cu mici perle naturale, ca și aureolele heruvimilor (simbolurile celor patru Evangheliști) și ale serafimilor. Cei patru heruvimii sunt dispuși sub formă de cruce, în jurul tronului lui Hristos, serafimii ornând colțurile de care atârna ciucureii din fir de aur cu mătase.

Fig. III.13 Veșmânt arhieresc care a aparținut Sf. Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș (1568-1656). Fond Mitropolit Antonie.

Fig. III.14 Bederniță brodată manual cu fir din aur, argint și mătase, ornată cu perle naturale, secolul al XVI-lea. Fond Mitropolit Antonie.

Dintre podoabele liturgice vestimentare se remarcă o **colecție de cruci și engolpioane arhieresti** colecționate de mitropolitul Dr. Antonie, cele mai multe fiind primite de la patriarhi și episcopi din toate țările ortodoxe (Patriarhul Benedict al Ierusalimului, Patriarhul Ecumenic Dimitrios, Patriarhul Pimen al Moscovei, Patriarhii Justinian și Teoctist, mitropoliți din Ierusalim, Grecia, Etiopia, etc.), dar și cruci arhieresti din cultul catolic (cardinalul de Milano).

Tot aici avem o **colecție de cruci prețești (de piept) din metale prețioase**, cu sau fără încrustații de pietre semiprețioase, de forme și mărimi diferite (o cruce din secolul al XVII-lea găsită în pământ la Mănăstirea Slatina, altele din timpul împăratului Petru I – 1797, Nicolae al II-lea al Rusiei – sfârșitul secolului al XIX-lea, precum și de proveniențe variate, cum sunt cele din Etiopia și Ierusalim). Urmează o colecție de cârji arhieresti care au aparținut mai multor arhieriei, cum ar fi mitropoliții: Nicolae Bălan, Nicolae Colan, episcopii Teodor Scorobeș și Gurie Grosu al Basarabiei sau primite de la arhieriei din străinătate.

Fig. III.15 Engolpion și cruce din aur masiv cu pietre prețioase, semiprețioase și email care au aparținut Mitropolitului Nicolae Bălan în 1933. Fond Mitropolit Antonie.

Fig. III.16 Engolpion și cruce din aur pictate, cu filigran, pietre prețioase și semiprețioase, primite de la patriarhul Pimen al Moscovei. Fond Mitropolit Antonie.

Fig. III.17 Engolpion pictat, cu turcoaze și pietre semiprețioase. Fond Mitropolit Antonie.

Colecția de obiecte de cult

Din această categorie fac parte și cele câteva dichero-trichere din argint, respectiv sfeșnice cu două sau trei brațe pe care se așează lumânări de ceară și care sunt folosite pentru binecuvântarea credincioșilor de către arhieru în timpul serviciului liturgic.

Bogata colecție de obiecte utilizate în cultul creștin (ortodox, catolic sau protestant) este completată cu obiecte din cultul altor religii, cum ar fi cel mozaic sau musulman.

Dintre obiectele ortodoxe amintim numeroase potire și sfinte vase, pomelnice de mână pictate, cruci de binecuvântare din metale prețioase sau lemn sculptat și pictat, truse pentru împărtășanie grabnică, chivoturi, discuri metalice, cădelnițe, cățui, candel, sfeșnice din argint, coperte ferecate în metal prețios pentru Sfânta Evanghelie, samavoare din argint aurit pentru Sfânta Liturghie, etc. O valoare deosebită o au cele două sfeșnice mari, sculptate în lemn, cu stema casei domnitoare a cantacuzinilor valahi - vulturul bicefal, din secolul al XVII-lea.

Din cultul catolic, găsim mici statuete, potire, tabernacole pentru păstrarea ostiei, cruci metalice, o trusă de împărtășanie folosită de preoții militari, clopoței pentru îngenunchiere, obiecte din sifed sau malachit, etc.

Fig III.18 Molenii pictate, secolul al XVII-lea
(Maica Domnului și Sfântul Ioan).

Fig. III.19 Troiață pictată,
secolul al XVIII-lea.

Cultul mozaic este reprezentat de un tabernacol în miniatură care are scrisă Tora lui Moise pe un sul înfășurat pe două axe, precum și mai multe vase și potire rituale sau ornamentale. Obiectele din orientul musulman sunt destul de variate: de la vase pentru spălarea mâinilor, până la sfeșnice din metal filigranat și farfurii ornamentale.

Fig. III.20 Potir din argint aurit, și email, 1802
Fond Mitropolit Antonie.

Fig. III.21 Tabernacol conținând Tora,
obiect aparținând cultului mozaic.

Colecția de scrisori și corespondență

Cele câteva mii de scrisori, telegrame și acte din colecția mitropolitului Dr. Antonie, întregesc fondul bibliotecii și pot constitui obiectul unor expoziții și a unor publicații.

Corespondența este etalată în vitrine în a doua sală a muzeului.

Colecția numismatică și de medalii

Colecția cuprinde peste o mie de monede antice, bizantine sau mai recente și medalii de o valoare incontestabilă. Sunt expuse numai câteva monede antice, o colecție de monede din argint gravate cu scene din viața Maicii Domnului aparținând fondului Dominik Nicol și câteva monede, medalii și distincții din fondul Mitropolit Antonie.

Fig. III.22 Monede antice și bizantine. Fond Dominik Nicol.

Există preocupări pentru clasificarea și organizarea în viitor a unei expoziții dedicate acestui gen de obiecte, precum și publicarea lor.

Colecția de etnografie și artă populară

În prima sală este organizată o expoziție cu obiecte etnografice și de artă populară, obiecte colecționate de mitropolitul Antonie sau provenind din diverse donații, cum ar fi aceea a părintelui Ștefan Popica, fost preot paroh în comuna Sâmbăta de Sus.

Sunt expuse obiecte de mobilier țărănesc transilvănean: lăzi de zestre, paturi, masă scaune, dulapuri, cuiere, polițe pictate, (secolul XVIII - XIX), mobilier românesc sculptat care sunt ambientate cu ceramică populară țărănească și țesături de casă.

Urmează o colecție de covoare românești din lână, obiecte de artizanat țesute care umpleau lăzile de zestre, traiste, ștergare mari, sumane și rase din lână țesută.

De valoare deosebită sunt obiectele din ceramică și porțelan, ulcioare, căni, farfurii pictate, realizate în diferite centre de olărit din țară.

Sunt expuse o colecție de ouă încondeiate pentru Paști, ploști tradiționale pictate, din lemn, pentru băutură, străchini pline cu ouă încondeiate, ștergare mari, traiste țesute și alte obiecte de artizanat împreună cu cele câteva icoane pictate pe sticlă întregesc ambientul transilvănean creând o atmosferă specifică.

Fig III.23. Imagine din interiorul muzeului (sala a II-a).

Depozitul de icoane vechi și depozitul muzeului

Depozitul de icoane conservă aproape o mie de icoane vechi pictate pe sticlă, lemn sau pânză, fiind creat special în acest scop. Icoanele sunt învelite în huse de pânză și așezate în rasteluri verticale din lemn, special dotate cu izolatoare și perdele de pânză pentru protecția împotriva depunerii prafului.

Depozitul muzeului păstrează peste 700 de piese vechi, foarte variate, piese care servesc pentru înlocuirea periodică a exponatelor din muzeu sau pentru organizarea în viitor a unor expoziții dedicate. Aici găsim o catapeteasmă completă a unei biserici de sat cu icoanele pictate pe lemn și alte fragmente de catapeteasmă din alte biserici vechi (uși împărătești pictate, cruci de iconostas, registre pictate pe lemn sau pânză, etc.). Urmează peste 100 de icoane vechi pictate pe lemn și sticlă, prapori, acoperăminte pentru Sfintele vase, obiecte de cult diferite, colecția numismatică și de medalii,

ceramică și obiecte de artă populară, costume naționale românești și multe alte obiecte colecționate de mitropolitul Dr. Antonie, Mitropolitul Ardealului.

Concluzii

Bogata și variata colecție de obiecte expuse în cele două săli de expoziție, valoarea lor artistică și de patrimoniu de excepție, precum și modul original de etalare a acestora într-un spațiu particular, fac din Colecțiile „Mitropolit Antonie” un muzeu fascinant și deosebit de captivant pentru vizitatorii care îi trec pragul.

Datorită valorii și rarității exponatelor din colecțiile de icoane pe sticlă și lemn muzeul a devenit un punct de referință pentru specialiști și, mai ales, un punct de atracție pentru iubitorii de icoane din țară și străinătate.

Vechimea și valoarea deosebită a documentelor – manuscrise și tipărite, atrage atenția cercetătorilor și iubitorilor de carte rară, cărora li se oferă și posibilitatea studierii acestor documente în format electronic.

Expunerea de obiecte valoroase din principalele culte creștine, dar și din alte culte, imprimă muzeului un pronunțat caracter ecumenic. Acest lucru vine în sprijinul eforturilor de apropiere dintre Bisericile creștine și de reconciliere cu alte religii, în special mozaică și musulmană, eforturi care fac parte din programul noului „Centru Ecumenic – Academia Sâmbăta” care funcționează sub patronajul direct al mănăstirii.

O atracție aparte o constituie colecția unică de scrisori și corespondență, diversitatea veșmintelor liturgice, distincțiilor precum și colecția numismatică și de medalii.

Fiind amenajat în incinta unei mănăstiri, muzeul are un pronunțat caracter spiritual și cultural-artistic, întregind opera principalului ei ctitor mitropolitul Ardealului Dr. Antonie Plămădeală.

Note

¹ Conform datelor din Inventarul mănăstirii din anul 1969.

² În actuala sală de ședințe.

³ Țesătură de mătase de calitate superioară, înflorată sau ornamentată cu fire de aur sau de argint – din fr. brocart (conf. definiției DEX, *op.cit.*, pag. 113).

Motto:

„Modestia lor a făcut să nu li se păstreze numele fiindcă...
ei nu lucrau pentru gloria lor, ci pentru slava lui Dumnezeu.”

Victor Brătulescu

IV. Colecția de icoane vechi românești - Mănăstirea Brâncoveanu Valori ale patrimoniului cultural național

Gheorghe Mitran

Arta iconarilor pe lemn, în Transilvania

În secolele XIV - XV, în sudul Transilvaniei lucrau iconari de factură bizantină care veniseră din Moldova și Țara Românească.

Lucrările lor sunt expresie a afirmării spiritualității ortodoxe locale și a rezistenței față de reacția fenomenului de catolicizare a zonei.

Formarea statelor feudale românești, afirmarea liderilor politici români, a boierimii și nobilimii autohtone, au creat cadrul instituționalizat și comunitar favorabil dezvoltării bisericii ortodoxe naționale, a prerogativelor și influenței, a înmulțirii ctitoriilor din piatră și lemn și mai ales a creației iconografice românești.

Pentru această perioadă, literatura de specialitate românească consideră deocamdată că în lipsa unor mărturii de artefacte iconografice clare nu se pot formula anumite caracteristici iconografice, stilistice și tipologice distincte.

Reprezentative, din această perioadă a secolelor XIII-XV, sunt picturile murale ale bisericilor Sfântă Mărie Orlea (1311), Strei Sângiorgiu (1313-1314), Râmeții (1377), Ribița (1417), Densuș (1443), Biserica Sfântul Nicolae Vechi Râșnov (sec.al XIV-lea), Biserica Sfântul Nicolae din Scheii Brașovului (sec.al XIV-lea) etc.

În secolul al XVI-lea remarcăm intensificarea legăturilor Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Moldova și Țara Românească, ca urmare a unei politici interactive a voievizilor români față de noul principat al Transilvaniei creat în urma dezastrului bătăliei de la Mohacs (1526) și a transformării Ungariei în pașalâc.

Efervescența culturală a Renașterii în spațiul transilvănean, la curțile aulice, nobilare, în orașele-burguri săsești-românești-maghiare, în care se manifestă componentele puternice ale influențelor italiene, germane, grecești, afirmarea fenomenului de emancipare culturală și confesională, mai ales în literatură, lingvistică, gramatică românească în sudul Transilvaniei prin producția tipăriturilor Diaconului Coresi, etc au emulat și rafinat creația și arta iconarilor români.

Putem vorbi în această perioadă de o caracteristică cultural-artistică și stilistică pe care o definește patrimoniul cultural național păstrat și creat în aceste locuri și anume **sinteza bizantino-gotică**.

În acest context, în Transilvania este semnalată prezența unor iconari moldoveni sau pregătiți de școala moldovenească ce au realizat importante opere.

Icoanele aparținând secolului al XVI-lea, identificate în bisericile ortodoxe românești, ce par a fi

creații de import de valoare excepțională intrate în tezaurul patrimoniului nostru, denotă penetrarea în această zonă a componentelor școlii veneto-cretane, balcano-bizantine și a atelierelor dalmatine.

Acest tip de opere iconografice de import sau aparținând iconarilor veniți din centrele școlilor menționate ca și cele din creația locală au fost identificate la Sighetul Marmației, Biserica Ursiu de Jos - jud. Mureș, Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Episcopiei Buzău, Biserica Ortodoxă Sfântul Nicolae din Schei - Brașov, Biserica din Budești - Susani, Maramureș, Muzeul Bruckental etc.

Operele reflectă o înaltă calitate artistică a sintezei bizantine cu goticul târziu și Renașterea, expresia gustului elevat al lumii ortodoxe românești.

Icoanele etalează sub raport compozițional cromatic, fondul vibrant de aur, vișiniu, portocaliu al vestimentației, treceri ale unei pensulații rafinate de la olive la ocru cu nuanțe de roșu, blicuri de o fină grafie în realizarea carnației. Chipurile sunt solemne, impresionante, de o înaltă calitate artistică a artei portretului, exprimând un profil psihologic complex cu expresii puternice.

Influența decisivă pe care o preia arta iconografiei românești din sudul Transilvaniei, provine din arta iconografică din Țara Românească.

Arta icoanelor transilvănene din secolul al XVI-lea, se caracterizează printr-un desen sigur, incisiv, mai ales în redarea figurilor, a gesticii sugestive, a siluetelor alungite, precum și printr-o gamă cromatică în care domină roșul intens pe fundal de aur și ornamente în relief.

Expresia psihologică a personajelor biblice se apropie de cea a sentimentelor omenești.

Concepția pe care o degajă icoanele reprezintă o viziune artistică optimistă dar se surprind și unele note de tristețe realizate prin coloritul pastelat stins.

În secolul al XVII-lea, marcat de scurta și dramatica domnie a lui Mihai Viteazu, de afirmarea boierimii române și a instituțiilor puternice ale statului și ale bisericii ortodoxe, arta iconografică ortodoxă românească primește trăsături noi: desenul devine mai incisiv, mai particularizat, ușor mai naiv, fondurile din foiță de aur cedează treptat celor din foiță de argint sau cositor cu aspect rece și doar verniul gălbui mai conferă o oarecare căldură.

Patrimoniul cultural național iconografic din Transilvania este bine reprezentat în bisericile ortodoxe și muzeele de artă cu opere din secolul al XVII-lea.

Cultura și creația sa, viața ecleziastică din Sudul Transilvaniei rămâne tributară artei Țării Românești, în special epocii lui Matei Basarab (1632-1654), Șerban Cantacuzino (1678-1688), Constantin Șerban (1654-1658), Constantin Brâncoveanu (1688-1714).

Sfârșitul secolului al XVII-lea aduce în Transilvania noi schimbări.

Instituționalizarea Imperiului Habsburgic, aduce cu ea politica de unire a Bisericii Ortodoxe cu cea Catolică, finalizată în anul 1701 prin înființarea Bisericii Unite. Unirea prevedea recunoașterea supremației papale în privința dogmelor, existența purgatorului, dubla emanație a sfântului duh de la Dumnezeu Tatăl și de la Fiul, păstrarea ritualurilor, slujbelor în forma lor ortodoxă, în limba română.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, biserica ortodoxă transilvăneană, primește un sprijin remarcabil, material și spiritual din partea domnitorului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu. Susținerea materială și ideologică a ortodoxiei în Transilvania de către Constantin Brâncoveanu a avut un caracter istoric și a reprezentat un mare aport cultural național. El a ctitorit numeroase biserici și mănăstiri ortodoxe în Transilvania pe care le-a înzestrat cu danii bogate, cărți, veșminte, obiecte liturgice, icoane, etc.

Caracterul istoric al investiției și protecției sale domnești în biserica ortodoxă din sudul Transilvaniei a fost definit drept **stil brâncovenesc, artă brâncovenească și postbrâncovenească** în

pictura icoanelor, pictura murală, sculptură, artă monumentală, artă decorativă, carte veche.

În **secolul al XVIII-lea**, personajele biblice impresionează prin sobrietate, motivele florale de concepție barocă manifestă tendințe spre fast, desenul este fermecător și de mare expresivitate fiind principala sursă a mesajului emoțional. Efectul decorativ este dat de traseele desenului, de culoare, tonuri pastelate, delicate sau de culori pure ce conferă armonii îndrăznețe.

O altă trăsătură caracteristică artei iconografice a secolului al XVIII-lea este afirmarea unei concepții estetice specifice mediului rural-provincial care-i conferă o viziune de artă populară.

Sunt prezente în patrimoniul bisericilor din sudul Transilvaniei, o serie de icoane naive, executate de pictori amatori sau de meșteri formați în ateliere din sate sau târguri, cum au fost cele ale iconarilor pe sticlă.

Se observă în această perioadă, pătrunderea unor teme iconografice de influență apuseană: Sfânta Treime, Maica Domnului Împărăteasă, Iisus Împărat, întâlnim inscripții ale donatorilor sau comanditarilor.

„După aspectul lor general, icoanele din Transilvania secolului al XVIII-lea ar putea fi încadrate într-o categorie, adoptând un termen folosit în special în istoria artei occidentale, de **Artă Provincială**”, definită de Alexandru Efremov.

Principalele ctitorii ale lui Constantin Brâncoveanu, ca Mănăstirea Sâmbăta de Sus, Biserica Sfântul Nicolae din Făgăraș, etc, au contribuit în mare măsură la formarea artiștilor locali și influențarea artei iconarilor din sudul Transilvaniei.

Astfel, la inițiativa lui Constantin Brâncoveanu, se realizează pictura murală de către Preda Zugravul și ucenicii săi în 1708 a Bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș și a iconelor din tâmplă, precum și unele icoane din Muzeul Bisericii din Scheii Brașovului.

Icoane de factură brâncovenească sunt întâlnite la Biserica din Poiana Mărului, Cărpiniș, Mănăstirea Sâmbăta de Sus, și alte biserici din satele de sub munții Făgărașului și Țara Oltului.

Cele două icoane împărățești din tâmpla bisericii Mănăstirii Sâmbăta de Sus, „Iisus Împărat și Mare Arhieru” și „Maica Domnului-Hodighitria” probează influența muntenească, cu un desen foarte bine realizat și armonii cromatice roșu, ocru și albastru.

Alte capodopere sunt icoana „Judecata de apoi” aflată la Muzeul Bisericii Sfântul Nicolae din Scheii Brașovului, semnată de Stan Zugravul și datată 1767 și cele două pomelnice cu tema Buna Vestire realizate în 1734 și 1752. Tot la Biserica Sfântul Nicolae din Scheii Brașovului au fost pictate de către zugravii Ioan și Iancu, între 1750 și 1752 cele două paraclise, icoanele din tâmpla paraclisului de pe latura de nord, o serie de prăznicare, frumoasele icoane „Sfântul Dumitru” și „Sfântul Gheorghe” datate 1757, (ambele având pictate în jurul scenelor centrale câte 16 scene din viața marilor mucenici).

În colecția de icoane pe lemn, a Mănăstirii Sâmbăta de Sus, se distinge un grup stilistic aparte, datorită similitudinilor artistice, analogiilor, originalității și frumuseții acestora. În acest grup stilistic se include influența artistică a artei iconografice din Țara Românească, dar și trăsături caracteristice locale, originale definite de arta portretului, gestică, vestimentație, dominante cromatice tipice, treceri cromatice ale carnației, expresia ochilor alungiți și migdalați, ovalul feței, faldurile veșmintelor. Figurile personajelor biblice sunt animate de sentimente umane, dominantele cromatice fiind roșu, albastru, ocru.

În arta iconografică din Transilvania s-au distins prin activitatea lor o serie de artiști iconari cunoscuți în literatura de specialitate, cărora le datorăm patrimoniul de astăzi al unor creații artistice inegalabile, mărturie ale spiritualității românești, a credinței puternice în ortodoxie, a imaginației, spiritului și talentului

creator românesc din această zonă: Ioan Zugravul, Gheorghe și Grigore Ranite, Iacov Stan- Ivan din Rășinari, Gheorghe, și Ionașcu din Făgăraș, Preda Zugravul din Câmpulung, Preda fiul lui Preda Zugrav, Tatu Zugrav, Radu Zugrav, Constantin, Ioan din Turcheș, Ioan din Brașov, Gheorghe; Ioan; Ioanovici Radu din Scheii Brașovului, Radovici Dumitru fiul lui Radu Iconariu, Iancu Zugrav, Mihail Zugrav din Țara Românească lucrează în Scheii Brașovului, Pantelimon Zugrav- pictor muralist a lucrat la Sâmbăta de Jos, Zărnești, Voievodeni, Viștea de Jos, Pană Zugrav, pictor originar din Țara Românească a lucrat la mănăstirea Sâmbăta de Sus, Grecu Nicolae, Grecu Alexandru, Constantin Ilie alias Boghină din Brașov, Irimie Săvăstreanu, ș.a.

„Pictura românească a fost supusă aceluiași proces de creștere. Sute de ani s-a pitit la adăpostul bisericii, risipindu-se anonimă. Icoanele sunt folclorul nostru plastic.”

Octavian Goga

Tehnica picturii pe lemn:

Suportul pictural îl constituie lemnul sub forma uneia sau două scânduri. Grosimea blatului variază între doi și patru centimetri.

Iconarii transilvăneni foloseau de obicei scândura de brad și arareori de tei care era materialul predilect în Țara Românească și Moldova.

Îmbinarea a două blaturi se făcea prin lipire cu clei animal sau de caseină, iar uneori cu ajutorul unor cepuri de lemn.

Blaturile erau întărite pe spate cu două traverse semiîngropate, iar locul îmbinărilor era acoperit cu fâșii de pânză sau de cânepă.

Pe suportul lemnos se aplicau două-trei straturi de clei animal diluat pentru o cât mai bună aderență a grundului. Grundul era făcut de obicei din gips amestecat cu gălbenuș de ou și se aplica în straturi diferite.

În Transilvania, grundul icoanelor era subțire iar blatul era mai puțin bine pregătit decât cel al icoanelor din Moldova și Țara Românească.

Pe suportul grunduit se executau crochiuri cu ocră-brun (culori de pământ) sau incizii cu un vârf ascuțit.

Partea rezervată fondului de aur primea o peliculă fină de culoare roșie sau cărămizie, zonele rezervate picturii carnației erau acoperite cu proplasmă - un strat de culoare brun verzuie care servea drept fond.

În Transilvania, în locul foiței de aur s-a folosit foița de staniu, argint sau pelicula de verni gălbui, fondul de aur fiind adesea înlocuit cu cel de ocră, galben, albastru din cauza lipsei mijloacelor materiale mai accentuată a românilor din această zonă.

Peisajele arhitecturale erau acoperite cu o paletă de culori în succesiuni de tonuri, brun,

verzui, până la cele mai deschise, aplicate prin intermediul pensulațiilor de mare finețe. Vestimentația personajelor biblice se picta de asemenea cu pensulații foarte fine peste care se aplicau striaii de aur realizându-se astfel un efect de luminare. Suprapunerea unor straturi subțiri de culori, de diferite nuanțe, urmărea de regulă succesiunea de la tonurile închise spre cele deschise, obținându-se astfel efectele de transparență. Pentru obținerea unor culori specifice carnației, ocru-maroniu, ocru cu roșu, roșu cu alb, ocru, iconarul așternea peste proplasma brun verzuie sau brună un strat intermediar între tonalitatea rece și ocrurile calde ale carnației.

Ultima operațiune consta în suprapunerea culorilor fine transparente, cu accente deschise. Blicurile erau puse cu alb, pentru a desăvârși formele și expresia.

Virtuozitatea efectelor cromatice era rezultatul talentului și profunzimii stăpânirii tehnice ale iconarului. Fiecare zugrav știa să își prepare culoriile pe baza științei erminiilor, fiind unul dintre secretele meseriei. Majoritatea culorilor, nuanțe de verde, roșu, ocrurile sau brunurile sunt culori de pământ utilizate în pictură în stare naturală sau după o preparare prealabilă. Tot de origine minerală sunt albul de plumb, cinabrul, sau verdele de aramă a căror preparare necesita o prelucrare mai complicată.

Mulți dintre pigmenți erau preparați chiar în atelierul zugravilor. Culorile folosite de zugravii transilvăneni au mai mult un efect decorativ și nu ating efectele rafinate ale transparenței și profunzimii celor din Moldova și Țara Românească.

Pictura noastră se făcea în tehnica tempera. Ea folosea drept liant pentru pigmenți o emulsie pe bază de gălbenuș de ou. Pentru a proteja pelicula de culoare împotriva factorilor de degradare din mediul înconjurător și pentru a da profunzime și strălucire culorii, iconarii acopereau suprafața pictată cu un strat subțire de verni. Verniul este o substanță formată din rășini, uleiuri, solvenți la care uneori se adăuga un colorant. Inițial verniul avea o tentă caldă, strălucitoare, care cu trecerea timpului primește un aspect gălbui.

Astăzi mănăstirea, prin depozitele și expoziția din muzeu deține cel mai bogat și valoros patrimoniu de icoane din secolul al XVIII și al XIX-lea din județul Brașov și unul dintre cele mai importante din România.

Concentrarea acestor icoane din bisericile ortodoxe din județul Brașov în lăcașul mănăstiresc brâncovenesc a fost făcută între anii 1979-1980 de către specialiștii Oficiului Județean pentru Patrimoniu Cultural Național Brașov: Titus N. Hașdeu, Ligia Fulga, Cernea Elena și Mitran Gheorghe.

Acest centru cultural ecleziastic a fost ocrotit și transmis generației prezente și viitoare prin grija, efortul și harul regretatului mitropolit Antonie Plămădeală, a starețului Veniamin Tohăneanu, al Arhiepiscopului Sibiului și Mitropolit al Ardealului, I.P.S. dr. Laurențiu Streza, starețului Ilarion Urs, Protos Daniel Breabăn și a altor călugări a căror aport anonim îl cinștim și respectăm.

Fig.1 - „Sfântul Nicolae”. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Atribuită - Ioan Zugravul din Turcheș.
Dimensiuni: 81,5/58,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Turcheș II (Săcele, jud Brașov).

Fig.2 - „Soborul îngerilor, Arhanghelii Mihail și Gavril”. 1789. Atribuită - Ioan Zugravul din Turcheș.
Dimensiuni: 78/54,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Cernatu (Săcele, jud Brașov).

Fig.3 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Atribuită - Ioan Zugravul din Turcheș. Dimensiuni: 81,5/58,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Turcheș II (Săcele, jud Brașov).

Fig.4 - „Maica Domnului, Hodigitria tronând”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Atribuită - Ioan Zugravul din Turcheș. Dimensiuni: 81,5/58,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Turcheș II (Săcele, jud Brașov).

Fig.5 - „Soborul îngerilor, Arhanghelii Mihail și Gavril”. 1789.
Semnată - Ioan Zugravul din Turcheș (Săcele, jud Brașov). Dimensiuni: 53/75,5 cm.

Fig.6 - „Maica Domnului, Hodighitria tronând”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
Atribuită - Ioan Zugravul din Turcheș. Dimensiuni: 54/73 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Crizbav, jud. Brașov.

Fig.7 - „Sfântul Nicolae”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Atribuită - Ion Zugrav din Braşov. Dimensiuni: 57/85 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Vlădeni, jud. Braşov.

Fig.8 - „Sfântul Ioan Botezătorul, Îngerul deşertului”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Atribuită - Ion Zugrav din Braşov. Dimensiuni: 63/83 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Vlădeni, jud. Braşov.

Fig.9 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
Semnată - Ion Zugravu din Brașov. Dimensiuni: 62,5/83 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Vlădeni, jud. Brașov.

Fig.10 - „Adormirea Maicii Domnului”. 1839. Semnată - Ion Zugravu din Braşov.
Dimensiuni: 43,5/51,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Baciu (Săcele - Braşov).

Fig.11 - „Maica Domnului cu Pruncul, Hodigitria”. Datată 1838.
Dimensiuni: 52,5/76 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Berivoii Mari - Făgăraş.

Fig.12 - „Sfântul Dumitru”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea. Atribuită - Dumitru Zugrav din Brașov.
Dimensiuni: 40/49,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Satu Nou, jud. Brașov.

Fig.13 - „Nașterea Fecioarei”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea. Semnată - Dumitru Zugrav din Brașov.
Dimensiuni: 41,5/55,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Apața, jud. Brașov.

Fig.14 - „Sfântul Nicolae”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea. Atribuită - Dumitru Zugrav din Brașov.
Dimensiuni: 45/60 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Apața, jud. Brașov.

Fig.15 - „Maica Domnului cu Pruncul, Hodigitria”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Semnată - Tatu Iliu.
Dimensiuni: 67/79 cm cutie-ramă, sau 44/58 cm fără cutie-ramă. Provine de la Parohia Ortodoxă Sâmbăta de Sus - Răsărit - Făgăraș.

Fig.16 - „Maica Domnului cu Pruncul, Hodighitria”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
Atribuită - iconarului Tatu Ilia. Dimensiuni: 80/60 cm. Icoană împărătească, altarul bisericii brâncovenești.

Fig.17 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhieru”. A doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
Atribuită - iconarului Tatu Ilia. Dimensiuni: 80/60 cm. Icoană împărătească, altarul bisericii brâncovenești.

Fig.18 - „Maica Domnului cu Pruncul, Hodighitria”. Sfârșitul secolului al XVIII-lea.
Dimensiuni: 52/70 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Ludișor, Făgăraș - Brașov.

Fig.19 - „Soborul îngerilor, Arhanghelii Mihail și Gavril”. Sfârșitul secolului al XVIII-lea.
Dimensiuni: 48,5/69 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Satu Lung - Săcele, jud. Brașov.

Fig.20 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. Datată 1790. Semnat - Radu (Anastasiu).
Dimensiuni: 66/53,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Măieruș, jud. Brașov.

Fig.21 - „Maica Domnului cu Pruncul, Hodigitria”. Datată 1790. Semnat - Radu Zugrav.
Dimensiuni: 66/53,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Măieruș, jud. Brașov.

Fig.22 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. Datată 1846. Semnat - Ioan Zugrav.
Dimensiuni: 60/78,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Vama Buzăului, jud. Brașov.

Fig.23 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. Datată 1786. Semnat - Ilie Constantin Zugrav (din Brașov).
Dimensiuni: 74,5/97,5 cm. Provine la Parohia Ortodoxă Turcheș I - Săcele, jud. Brașov.

Fig.24 - „Maica Domnului, Stăpâna Îngerilor”. Datată 1786. Atribuită - Constantin Ilie alias Boghină (din Brașov).
Dimensiuni: 74,5/97,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Turcheș I - Săcele, jud. Brașov.

Fig.25 - „Sfântul Nicolae, Stăpânul Îngerilor”. Datată 1786. Atribuită - Constantin Ilie alias Boghină (din Brașov).
Dimensiuni: 74,5/97,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Turcheș I - Săcele, jud. Brașov.

Fig.26 - „Sfântul Gheorghe pe tron”. Secolul al XVIII-lea.
Dimensiuni: 50/38 cm. Școală rusească.

Fig.27 - „Maica Domnului cu Pruncul”. Secolul al XVIII-lea.
Dimensiuni: 69,5/56 cm. Școală rusească.

Pictura pe sticlă în Transilvania

Icoanele transilvănene pe sticlă exprimă sensibilitatea și mentalitatea spiritualității comunităților țărănești românești.

Ele sunt rodul unor aptitudini artistice particulare a pictorilor iconari. Gândirea lor, imaginația, cunoștințele lor, superstițiile, concepția lor asupra tradiției biblice se reflectă în aceste icoane, făcând parte din fondul spiritual al comunităților din sudul Transilvaniei.

Pictura icoanelor exprimă sinceritatea emoționantă a țăranului român, devotat concepției asupra vieții moral-creștine și justiției sociale iar temele sunt expresia imaginației paradisului fabulos din sfintele scripturi și a peisajului transilvănean transfigurat naiv.

Sub influența centrelor de producție a icoanelor din Silezia, Boemia, Moravia, Bavaria, Austria (zona de munte) etc, pictura se transferă în spațiul transilvănean în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

O variantă posibilă a apariției acestora în zona noastră s-a făcut sub impulsul unor evenimente miraculoase petrecute la Nicula, jud Cluj. (icoana plângătoare de la Mănăstirea Nicula).

Caracteristicile stilistice ale icoanelor pe sticlă:

Nicula devine un renumit centru de iconari.

În icoanele de la Nicula, dominantele cromatice sunt roșu, alb, negru, dimensiunile suportului sunt reduse, factura compoziției și a desenului este naivă. Icoana avea rolul protector în interioarele casnice transmițând mesajul credințelor ortodoxe.

Temele predilecte erau reprezentarea fecioarei în diferite variante, ciclul hristologic, sfinții apostoli și arhangheli.

O mare parte din icoanele produse în secolul al XVIII-lea la Nicula au dispărut din cauza fragilității sticlei și a emigrării pictorilor despre care se știe foarte puțin. Mulți pictori din Nicula, au plecat și s-au așezat în zona Făgăraș, Scheii Brașovului sau Alba Iulia. Pentru centrele de pictură de la Nicula, Gherla și Hășdate istoria nu a consemnat decât puțini pictori bărbați și femei, majoritatea fiind anonimi.

În 1891, satul Nicula avea 43 de negustori de icoane, care erau transportate în toată Transilvania, până la Sud de Carpați și ajungeau până în Bucovina.

O trăsătură comună a icoanelor o constituia simplificarea formelor, printr-un desen care se limita la liniile esențiale și care dădeau consistență subiectului.

În arta populară aceste reprezentări, prin simplitatea imaginilor și puterea simbolurilor aveau valoarea de a fi recunoscute de toți membrii colectivității.

Unele teme erau realizate într-un stil descriptivist, altele erau stilizate transformând elementele din natură în ideograme.

Până la jumătatea secolului al XIX-lea compozițiile cromatice se limitau la opt culori de bază: verde-olive, bleu- gri și aur, alb, negru, ocru, brun, roșu, lucrându-se în tonuri plate sau pure, rezultând un colorit grav și viguros.

Pictorii acordau un rol primordial reprezentării chipurilor, în special a ochilor personajelor biblice, realizându-le cu mijloace simple și acordându-le o expresie hieratică cu semnificație simbolică.

Un alt centru valoros al producției de icoane a fost cel de la **Iernuțeni, jud. Mureș**, cu activitate desfășurată la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele două decenii ale secolului al XIX-lea.

Desenul prezintă linii sinuoase de grosimi egale, trasee precise. În compoziție se folosesc frunzulițe de aur ca detalii semnificative, nimburi și accesorii vestimentare. De asemenea sunt utilizate linii zig -zag sau câmpuri romboidale pe suprafețe aurite.

Alte caracteristici ale centrului Iernuțeni sunt: realizarea picturii pe suprafețe mari și compoziția cromatică cu predominanțe de aur strălucitor, bleu-gri, alb-gri, apoi roșu-violaceu –olive și mici tușe negre. Temele predilecte abordate sunt Arhanghelul Mihail, Sfântul Nicolae, Fecioara cu Pruncul, Sfânta Treime. Cel mai cunoscut iconar a fost Popa Sandu, cu o activitate desfășurată în jurul anului 1800. Concepția artistică, a acestuia se caracterizează prin prezentarea monumentală a portretelor de sfinți și decorativismul coloritului.

Scheii Brașovului a început să activeze ca centru de producție a icoanelor pe sticlă prin stabilirea la Brașov a pictorilor din Nicula, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, datorită supraproducției din acea zonă. Pictorii și-au modificat maniera de a picta și s-au adaptat condițiilor materiale și decorative ale artei populare din această zonă. Dimensiunile obișnuite ale icoanelor erau de 35/30 sau până la 75/65. cm.

Temele cele mai abordate în secolul al XIX-lea sunt: Maica Domnului cu Pruncul, Sfânta Treime, Punerea în mormânt, Botezul lui Iisus, Adam și Eva, etc. Pictorii cei mai cunoscuți sunt Ioan Popp și Ioan Trâmbițaș.

Sticla, de cele mai multe ori provenea de la manufactura din Râșnov și se caracteriza prin suprafața plană, de proveniență industrială. Producția perioadei secolului al XIX-lea este marcată de schematicismul desenului, execuția naivă cu caracter decorativ foarte colorat.

Întreaga suprafață a icoanelor era acoperită cu culori aprinse, urmărindu-se un efect decorativ. Culorile sunt excesive cu tonuri strălucitoare, dominante fiind roșu-vermillon, galben, ocru, albastru, verde și auriu (foiță de aur).

Temele sunt optimiste sau tragice. Vestimentațiile personajelor sunt intens drapate, figurile au dimensiuni mari iar gestică este sugestivă. Caracteristic pentru această zonă este aplicarea unui colier de piese de aur (salbă) la gâtul Fecioarei, așa cum purtau țărăncile înstărite din Valahia. Icoanele de Schei s-au răspândit în număr foarte mare pe Valea Oltului, Făgăraș și în satele din „Mărginime”. Astăzi ele se găsesc în multe biserici și colecții particulare.

Icoanele de Făgăraș și Țara Oltului:

Din satele Tălmaci și Boița, până la Făgăraș se întinde Țara Oltului, regiune celebră în trei tradiții românești, costume populare caracteristice, obiceiuri și dansuri, zonă bine organizată sub raportul comunităților sociale țărănești, a instituțiilor, structurilor și nucleelor arhitecturale din secolul al XIX-lea.

În această zonă producția de icoane a ajuns la o dezvoltare înfloritoare datorită artei populare, a obiceiurilor tradiționale și fondului cultural local bogat. Expresia cea mai înaltă a iconografiei care au atins-o iconarii populari din această zonă sunt icoanele pictate de artiștii iconari, **Ioan Pop (1794-1870), Savu Moga și Matei Țimforea**.

Ioan Pop de Făgăraș, este cel mai talentat zugrav de icoane pe sticlă căruia în primăvara anului 2008 i-au fost dedicate două expoziții de icoane la Muzeul Cetății Făgărașului, la Muzeul Unirii din Alba Iulia și o lucrare valoroasă cu o cercetare minuțioasă semnată de autori Ioana Rustoiu, Elena Băjenaru, Ana Dumitran și Szocs C. F. El este autorul unor picturi murale ale bisericilor din Țara Oltului și din jurul Brașovului. Pictura lui se caracterizează prin scene biblice narrative cu multe personaje animate de tragism. Personajele sunt redată în mișcare, figurile sunt atent realizate până la miniatură, cu un profil psihologic complex și particularizat, gestică elocventă. Vestimentația accentuează tragismul personajelor prin sublinierea excesivă a drapajelor. În planul secundar apar peisaje arhitecturale specifice Făgărașului, mandorle sau vălătuci de nouri în degradeuri cenușii-gri, precum și un chenar cu motive vegetale stilizate, aurii.

Inscripțiile au o grafie verticală redată cu negru. Gama cromatică dominantă este roșu vermillon, tonuri de albastru-cobalt, tonuri de ocru, rozuri, negru, auriu, tonuri de verde.

Primul pictor de la Nicula bine cunoscut a fost **Ioan Popp Moldoveanu** (1774-1869), stabilit la sfârșitul secolului al XVIII-lea în satul Galați de Făgăraș. El a fondat o numeroasă familie de pictori iconari pe lemn și sticlă.

Operele lor atestă prin compoziție, știința unei lungi practici profesionale. Unul din fiii săi, Mihai, cunoscut sub numele de **Mișu Popp** (1827-1892) a urmat cursurile de pictură ale Academiei din Viena și a devenit dintre cei mai cunoscuți pictori români, autor al unor galerii de portrete ale celor mai valoroși oameni politici și de cultură ai timpului ca și al portretelor istorice.

În pictura pe sticlă din Țara Oltului s-au manifestat două curente distincte: pictori profesioniști de fresce și pictori țărani care au moștenit adesea tradiția picturii din tată în fiu fără a urma vreo școală sau a frecventa un atelier specializat. Pictorii cunoscuți ai **familiei Grecu** activează în satul Arpașul de Jos și Săsăuși. Creațiile lor sunt un exemplu de liberă compoziție a scenelor, de exprimare a fanteziei, de cunoaștere a anatomiei și tehnicilor profesionale de pictură. Prima generație, **Ioan, Alexandru, Nicolae Grecu (tatăl și fiii)** au pictat un mare număr de biserici în stilul tradiției post-brâncovenești în satele dintre Sibiu și Făgăraș (bis.Beclean, Viștea de Sus, Ucea de Sus, Voivodeni) dezvoltând un adevărat atelier de familie. A doua generație de zugravi ai familiei Grecu, **Gheorghe și Vasile** descendenții lui Niculaie Grecu continuă să picteze în tehnica frescă.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a distins în arta picturii murale, **zugravul Sava din Făgăraș**. El a pictat bisericile din Calbor, Sâmbăta de Jos, Mândra și Beclean. Pictura sa caracterizată prin tușe groase, figuri cu fețe rotunde și ochi potențați, desene arhitecturale sunt izvoare de inspirație pentru Ioan Pop, căruia i-a fost și maestru. El a pictat și icoane pe sticlă.

Icoanele cele mai răspândite în regiune sunt de factură simplistă dar cu un remarcabil efect decorativ. În satul Galați, s-a stabilit **familia Tămaș**, originară din Nicula, care a produs compoziții de dimensiuni mari, așa cum se cerea în Țara Oltului, cu o gamă cromatică luminoasă, tipică broderiilor din această zonă. Descendenții familiei Tămaș, **Petru Tămaș și Ana Deji** s-au adaptat condițiilor locale și au creat lucrări decorative de mari dimensiuni, fără o valoare artistică deosebită.

Lucrările din această zonă se caracterizează prin lipsa de proporții și perspectivă a subiectelor desenate, exuberanță cromatică, fond înstelat, fețe supradimensionate, cu ochi mari. Desenul este compus din linii negre, albastre, sinuoase, semicirculare, fond albastru marin, înstelat sau alb înstelat, motive decorative secundare compuse din flori și drapaje ample. Temele religioase sunt însoțite întotdeauna de o vegetație luxuriantă exprimând optimismul în pictura țărănească. Temele predilect abordate sunt: Maria Îndurerată sau Îndoliată, Sfântul Nicolae, Iisus Pantocrator, Sfântul Ilie, Arhanghelii Mihail și Gavril, Cei patruzeci de mucenici, Judecata de Apoi, Sfânta Treime, etc.

Savu Moga, venit de asemenea din nordul Transilvaniei a fost unul dintre cei mai reprezentativi iconari din Țara Oltului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Opera sa, s-a păstrat în colecții particulare și biserici. El a dus pictura țărănească la nivelul stilului picturii artei bizantine. Savu Moga, s-a stabilit la Voila și apoi la Arpașul de Sus. Talentul său a depășit nivelul picturii țărănești obișnuite. A avut două fiice care l-au ajutat în atelierul său, la prepararea culorilor, confecționarea ramelor, sau la operațiuni de desen și pictură. Temele lucrărilor sale sunt dinamice, animate, cu personaje multe, soldați, gardieni, care poartă uniforme maghiare, mustăți, țărani din regiune în veșminte de păstori, în costume românești populare. Peisajele arhitecturale sunt tratate în stilul arhitecturii locale cu influențe bizantine. Moga plasează personajele biblice în mijlocul peisajului românesc local. Lumea înconjurătoare este prezentă în temele biblice creând o sinteză imaginativă între filosofia cerului și realitatea pământului. El a insuflat operelor o viziune proprie. Adesea a folosit în compoziția cromatică două tonuri în nuanțe de bleu și de gri pe care le utilizează pentru albirea chipurilor și a nimburilor. Altădată folosește fond alb-gri, pentru veșminte, dând un aspect prețios, niciodată strident zonelor de culoare. Folosirea culorilor nuanțate prin introducerea albului, obținând un roz pastel sau pentru legătura cu roșu-carmin conferă

icoanelor o notă de lirism. Scrierea este particulară, prin redarea inscripțiilor cu caractere chirilice în plan vertical. În general Moga a preferat scene cu multe personaje.

Matei Țimforea (1836-1906), dintre toate picturile de icoane transilvănene s-a dovedit a fi povestitorul cel mai savuros. S-a născut la Cârțișoara, a lucrat opt ani în atelierul lui Savu Moga la Arpaș. Originalitatea operei sale constă în caracterul savuros al narației. A recurs la perspectiva verticală, organizând grupurile de personaje pe trei registre suprapuse, ca în capodopera Judecata din urmă. Lucrările sale sunt niște parabole ale scenelor din Biblie. Sursele inspirației sale sunt din lumea satelor și cea a gravurilor, picturilor murale ale bisericii din Cârțișoara, pictura romanică și gotică. Personajele sale sunt țărani și păstori în costume obișnuite, militari în uniforme maghiare, animale din gospodării țărănești ce relevă o lume vie a orașelor și a satelor. Uneori icoanele lui Țimforea constituie o importantă sursă etnografică, datorită interesului arătat pentru detalii. El nu a arătat o concepție stilistică riguroasă. Culoarea devine mijlocul de expresie prin care detașează personajele și decorul de fondul obișnuit alb. Culoarele sale preferate sunt tonurile plate, rozul degrade, roșu și albastru.

Icoanele de pe Valea Sebeșului:

Pe Valea Sebeșului, se desfășoară mai multe centre de producție identificate în satele: Lancrăm, Sebeșel, Săsciori, Laz, Căpâlna, Răhău.

Cel mai important și valoros centru de iconari este Lancrăm.

Icoanele de Lancrăm, posedă caracteristicile icoanelor pe lemn din Țara Românească, mai ales în privința, redării tronurilor, drapajelor, a veșmintelor de sfinți militari, frize florale, etc. Începuturile acestei arte iconografice sunt în secolul al XVIII-lea și înflorirea ei are loc în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cel mai cunoscut reprezentant al picturii țărănești pe sticlă este **Ioan Costea** (sfârșitul secolului al XVIII-lea, prima jumătate a secolului al XIX-lea).

O caracteristică a compoziției secundare a icoanelor o constituie bordurile decorative în zig-zag, coloritul temperat datorat folosirii semitonurilor cu câteva accente de culoare și tonalități mate.

Ioan Costea tratează chipurile personajelor și ornamentele cu realism prin intermediul liniilor ample specifice stilului baroc. Se distinge veșmântul roșu a lui Christos, fondurile de culoare bleu, alb, vernil, ocru. Caracteristic centrului din Lancrăm este desenul „a la plume” (pană), liniile subțiri egale, elementul floral așezat pe cadru, sub formă de ornament, în semicercuri sau petale de flori roșii și verzi pe fond alb și bordură aurită încadrată de linii verzi sau roșii.

Pictura pe sticlă este atestată la Răhău și Miercurea prin iconarii **Simion Bâscă Ciortan (1746-1826)**, **Gheorghe Raica și Ioan Moga**, pictori în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la Săsciori și Căpâlna.

Satul situat pe Valea Sebeșului- **Laz**- a fost cel mai productiv în icoane pe sticlă.

Cei mai cunoscuți pictori de icoane din Laz sunt: **Savu Poenaru (1770-1818)** remarcat prin finețea desenului, execuția minuțioasă a detaliilor, anatomia exactă a mâinii care binecuvântează, realismul desenului și o mare puritate a stilului;

Iconarul Simion (1802-1872), remarcat prin tratarea personajelor în mod hieratic sub influența stilului baroc. El a executat și icoane mari pe lemn în anul 1839 pentru iconostasul bisericii din Laz.

Culoarele dominante sunt fondul alb, alb - liliachiu, roșu și roz, umbre de griuri, desen cu dublu contur. Simion a introdus icoana marilor sărbători cu scenă centrală, „Învieria” înconjurată de 13 scene ce ilustrează principalele sărbători ale anului ortodox. **Simion Poienaru** a avut trei fii care au continuat această meserie. Cel mai dotat a fost **Ilie Poienaru (1839-1917)**.

Partenie Poienaru, fiul lui Ilie Poienaru, a practicat arta miniaturii, pictând în special icoane ale marilor sărbători. Casetele cu scene sunt demarcate prin linii aurite sau benzi roșii și albe.

În satul Laz a lucrat **Pavel Zamfir (1840-1913)**, elev a lui Ilie Poienaru. El s-a distins în compozițiile în miniatură cu un desen plin de vervă sub influența barocului. Ramele sale sunt decorate cu torsade în

relief. Fiul său **Savu Zamfir**, nu a pictat decât între 1808-1814, în același gen ca și tatăl său.

Aurel Rodian (1884-1938) a fost elevul lui Aron Poenaru și Ilie și a executat icoane pe sticlă, dar și cruci de lemn.

Maieri de Alba

Ion Prodan, soția, fiul său sunt cunoscuți ca pictori iconari.

Icoane de Mărginimea Sibiului:

În satele din partea muntoasă a zonei:

Săliște, Vale, Poiana Sibiului, au activat meșteri iconari.

Ion Morar (1815-1890). A venit la Săliște din Laz. A studiat trei ani la Viena și a învățat tehnica picturii pe sticlă la Toma Poenaru. Pictura sa este somptuoasă cu un desen liber și colorit bogat. Lucrările sale sunt inspirate din pictura clasică și a barocului vienez. Fiicele sale Emilia și Elisabeta au continuat această activitate fără a egala talentul tatălui lor.

În satul Vale au lucrat **Matei Popa și Nicolae Oancea**.

Matei Popa a practicat pictura murală și pe sticlă. Stilul său a fost influențat de pictura lui Poenaru din Laz.

Nicolae Oancea s-a născut în satul Vale și a murit în anul 1890.

Stilul lucrărilor sale este decorativ.

Icoanele sale sunt reconoscibile prin coloritul lor, al bordurilor ornamentale și decorul ramelor.

Un semn distinctiv al picturii lui Oancea sunt cerurile albastru cobalt și frunzele de aur amplasate pe un fond galben. Personajele sale sunt în mișcare grațioasă cu gesturi elocvente. N. Oancea a fost un om cultivat.

Pictura populară pe sticlă are în general teme religioase, caracterul profund popular fiind dat de utilizarea elementelor laice cât și de interpretarea și viziunea specifică asupra acestor teme intrate de multe ori în concordanță cu credințe și personaje fabuloase arhaice.¹

Marea epocă a icoanelor românești pe sticlă, începe la mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă în care se evidențiază personalități artistice puternice care se rup de obiceiul de a își păstra creațiile anonime, așa cum făceau primii țărani care zugrăveau icoane pe sticlă, considerându-se simpli meșteșugari.

Tehnica picturii pe sticlă:

Centrele de iconari pe sticlă se situau în zonele muntoase, în apropierea glăjăriilor, întucât acestea erau amplasate în ținuturi împădurite, de unde se putea procura ușor lemnul, necesar fierberii potasiului și obținerii temperaturilor înalte pentru topirea nisipului de cuarț, pietrei de var și sărurilor de potasiu, principalele materii prime ce intrau în compoziția sticlei vechi.

În cazul picturii pe sticlă, suportul pictural „glaja” are și rol de strat protector.

Mai înainte de a fi pictată, sticla era curățată cu o soluție diluată, leșie de cenușă.²

Începuturile picturii pe sticlă, se regăsesc pe teritoriul românesc, la centrul de la Nicula și par să fi înregistrat folosirea culorilor tempera și acuarelei.³

Se începea cu desenarea („urzirea, „facerea făpturii”), conturilor, cu cerneală neagră de obicei, foarte rar fiind utilizată cea de culoare roșie.

Operația respectivă se executa după ce se așeza sticla peste izvod, pus cu fața în jos, citirea lui făcându-se prin transparență.

După uscarea conturilor, se figurau părțile în relief ale personajelor „luminile” și se puneau accentele.

Apoi, se efectua o valorare a unora dintre suprafețe prin hașurări cu o culoare diferită ca nuanță sau intensitate față de pata largă de culoare ce se aplica ulterior, se colora și se executau inscripțiile.

La veșminte se aplica culoarea de bază în strat gros sau subțire, apoi se introducea un strat intermediar de culoare, care confereau un efect cu umbre și degradeuri ce sugerau modelarea.⁴

În final se aplica foița de aur și fondurile.

În unele centre, mai ales în Țara Bârsei, se obișnuia ca peste aceste straturi, să se aplice un strat de terebentină, rolul fiind acela de a obține o mai bună legătură a petelor de culoare, atunci când culorile erau amestecate („frecate”) cu ulei de in, și pentru protecția stratului pictural față de umiditate.

Concluzii

Marea artă a românilor o constituie arhitectura bisericilor, mănăstirilor și tezaurul lor iconografic, izvorâtă din vocația credinței și tăria ortodoxiei exprimată istoric prin supliciuul familiei principelui Brâncoveanu.

Arhitectura și pictura au fost opere dinastice, ele au stat sub semnul bogăției și autorității domnitorilor, susținători ai națiunii.

Sub Matei Basarab, sub Șerban Cantacuzino și mai ales sub Constantin Brâncoveanu, arta s-a îmbogățit cu exuberanța aporturilor decorative ale Occidentului și Orientului cultural, reflectând fastul imperial și somptuozitatea prodigioasă a principilor.

În mentalitatea culturii românești, icoanele sunt intens asociate unei gândiri și viziuni ale arhitecturii religioase, reflectând semnificația cea mai înaltă a credinței. În toate formele artei religioase românești există o trăsătură particulară, atmosfera psihologică a misterului și bogăției care conferă o profundă emoție. Colecția de icoane a mănăstirii reprezintă un tezaur istoric, cultural, spiritual unic și excepțional pentru patrimoniul cultural național. Această galerie de portrete ale sfinților care ne privesc în tăcere și pe care îi contemplăm sunt sfinții noștrii părinți, prototipul spiritual al ființei noastre românești, rădăcinile istorice ale credinței noastre.

Dumnezeu să ne ocrotească această comoară a românilor.

„A côté de ces églises, de ces palais, des ces tombeaux et de ces trésors, qui dépendent de la commande des voévodes et des variations de leur goût, existe une force immémoriale qui s'exprime elle aussi par un art et qui traduit les aspirations profondes et permanentes et l'âme nationale.”

Henri Focillon, 1929

Note

¹ Lucian Comșa, *Pictura pe sticlă la Comăna, județul Brașov, în relație cu calendarul popular* în Memoria Ethnologică nr.18.19 ian.-iun. 2006 (an VI) ED. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Tradițională, Maramureș.

² Mihail Mihalcu, *Valori medievale românești*, Ed. Sport-Turism, București, 1984, p.115.

³ Popescu Ion Apostol, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, București, 1969, p.52.

⁴ Mihail Mihalcu, *Valori medievale românești*, Ed. Sport-Turism, București, 1984, p.115, 116.

Fig.1 - „Arhanghelii Mihail și Gavril”.Datată 1807. Ierņuteni, Jud. Mureș.
Atribuire - Popa Sandu. Dimensiuni: 43/55 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Calbor - Făgăraș.

Fig. 2 - „Maica Domnului cu Pruncul”. Datată 1808. Centru Nordul Transilvaniei.
Dimensiuni: 36/43 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Calbor - Făgăraș.

Fig.3 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. 1840? Centru Lancrăm, Valea Sebeșului, Jud. Alba.
Atribuit - Ioan Costea. Dimensiuni: 48/70 cm.

Fig.4 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiepiscop”. Începutul secolului al XIX-lea.
Atribuire - Frații Grecu. Dimensiuni: 32/40 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Calbor - Făgăraș ?

Fig.5 - „Punerea lui Iisus în mormânt”. Datată 1807, 31. sept. Centru Ierņuteni, jud. Mureș. Semnat - Sandu Popa Zugrav. Dimensiuni: 55/44 cm. Provine de la Parohia Calbor - Făgăraș.

Fig.6 - „Punerea în mormânt a lui I.H.”. Jumătatea secolului al XIX-lea. Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș. Dimensiuni: 45/38 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Calbor - Făgăraș.

Fig.7 - „Arhanghelul Mihail”. 1800 - 1803. Centru Ierņuteni, jud. Mureș.
Atribuire - Popa Sandu. Dimensiuni: 39/40 cm.

Fig.8 - „Sfântul Arhanghel Mihail”. Datată 1817. Centru Ierņuteni, jud. Mureș. Atribuit prin analogie Iconarului Popa Sandu
Dimensiuni: 50/66 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Săvăstreni - Făgăraș.

Fig.9 - „Maica Domnului cu Pruncul - Orantă - Platytera”. A doua jumătate a sec. al XIX-lea. Atribuită - Petru Tămaș, Făgăraș. Dimensiuni: 56,5/51 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Șinca Veche

Fig. 10 - „Înălțarea Domnului”. Jumătatea sec. al XIX-lea. Centru Lancrăm, Valea Sebeșului, jud. Alba. Atribuită - Ioan Costea. Dimensiuni: 50/56 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Mercheasa.

Fig.11 - „Jertfa lui Avraam”. Datată 1895.
Atribuită - Ilie Poienaru, Laz. Dimensiuni: 34/44 cm.

Fig.12 - „Adormirea Maicii Domnului”. Datată 1893.
Centru Laz. Dimensiuni: 26/31,5 cm.

Fig.13 - „Judecata de Apoi”. Sfârșitul secolului al XIX-lea. Atribuită - Ioan Purcariu Matei, Cârțișoara. Dimensiuni: 36/43 cm.

Fig.14 - „Învierea Domnului”. Datată 1852. Centru Laz, Valea Sebeșului. Atribuită - Simion (1802-1872). Dimensiuni: 26,5/39 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Seliștat - jud. Brașov, zona Rupea.

Fig.15 - „Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul”. A doua jumătate a secolului al XIX-lea. Atribuire - dinastia Tămaș, Făgăraș. Dimensiuni: 51/51 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Ludișor - Făgăraș.

Fig.16 - „Cei Patruzeci de Mucenici”. A doua jumătate a secolului al XIX-lea. Atribuire - dinastia Tămaș, Făgăraș. Dimensiuni: 44/40 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Sâmbăta de Jos, Șercăița? - Făgăraș.

Fig.17 - „Sfântul Gheorghe pe tron, omorând balaurul. Datată 1887. Arpașul de Sus - Țara Oltului, jud. Sibiu. Atribuită - Savu Moga. Dimensiuni: 44/39,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Ohaba - Făgăraș.

Fig.18 - „Maica Domnului Îndurerată”. Cca. 1870-1880.
Atribuită - Matei Țimforea, Făgăraș. Dimensiuni: 54/44 cm.

Fig.19 - „Maica Domnului Îndurerată”. Prima jumătate a sec. al XIX-lea.
Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș. Dimensiuni: 41,5/36 cm.

Fig.20 - „Buna Vestire”. Datată 1842. Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș.
Dimensiuni: 53/47 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Părâu, jud. Brașov.

Fig.21 - „Învierea lui Iisus”. Jumătatea sec. al XIX-lea. Atribuită - Nicolae Cațavei, Făgăraș.
Dimensiuni: 37,5/32 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Boholț?

Fig.22 - „Iisus Împărat și Mare Arhieru”. Jumătatea secolului al XIX-lea.
Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș. Dimensiuni: 48/43 cm.

Fig.23 - „Dumnezeu cu chip Întreit”. Jumătatea secolului al XIX-lea.
Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș. Dimensiuni: 49/45 cm.

Fig.24 - „Deisis, Iisus Împărat și Mare Arhiereu”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea. Atribuită - Frații Grecu, Săsăuși. Dimensiuni: 46/34 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Calbor - Făgăraș.

Fig.25 - „Maica Domnului cu Pruncul”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea. Atribuită - Frații Grecu, Săsăuși. Dimensiuni: 30/25,5 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Mândra - Făgăraș.

Fig.26 - „Înălțarea la cer a sufletului Maicii Domnului”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea.
Atribuită - Frații Grecu, Săsăuși. Dimensiuni: 31,5/40 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Copăcel.

Fig.27 - „Sfinții Mihail și Gavril”. Sfârșitul sec. al XVIII-lea.
Atribuită - Frații Grecu, Săsăuși. Dimensiuni: 33/39 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Copăcel.

Fig.28 - „Sfântul Nicolae”. Datată 1845.
Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș. Dimensiuni: 29/34 cm.

Fig.29 - „Sfântul Haralambie”. Jumătatea secolului al XIX-lea.
Atribuită - Ioan Pop de Făgăraș. Dimensiuni: 42,5/37,5 cm.

Fig.30 - „Iisus Hristos Învățător”. Datată prin analogie cu figura 31 - 1803. Centru Ierņuteni, jud. Mureș. Atribuire - Popa Sandu. Dimensiuni 25,5/31,5 cm.

Fig.31 - „Maica Domnului cu Pruncul”. Datată 1803. Centru Ierņuteni, jud. Mureș. Atribuire - Popa Sandu. Dimensiuni 28/33,5 cm.

Fig.32 - „Punerea în mormânt a lui I.H.” Cca. 1820-1830.
Centru Țara Oltului. Dimensiuni: 51/58 cm.

Fig.33 - „Sfântul Nicolae”. Datată 1817. Centru Ierņuteni, jud. Mureș. Atribuit prin analogie iconarului Popa Sandu. Dimensiuni: 50/66 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Săvăstreni - Făgăraș.

Fig.34 - „Iisus Împărat și Mare Arhiereu”. Datată 1817. Centru Ierņuțeni, jud. Mureș. Atribuit prin analogie iconarului Popa Sandu. Dimensiuni: 50/66 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Săvăstreni - Făgăraș.

Fig.35 - „Maica Domnului cu Pruncul”. Datată 1817. Centru Ierņuțeni, jud. Mureș. Atribuit prin analogie iconarului Popa Sandu. Dimensiuni: 50/66 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă Săvăstreni - Făgăraș.

Fig. 36 - „Sfânta Treime”. Datată 1826.

АЧАСТЬ НКОИЛСАШАРНЕНТЬ ВИСЕМИН. АНН. БОЛГАР СЕРЮ АБГДСЪХР.
МЪ СФІПІТЕН. ТРОИЦЪ ПРНН СЪРАНІЯ ШНІКІТІАМА АСМІАЛОР
ДЪМІГРЪ СРГІДАН ВОИНА ГІТІШН ДРАГОМІР ГРАДИНАР ТОДОР
СРГІДАН КАСНІАМЪ ВРСМІНЛОР ПРАВОСЛАВІНІИ. БРАШОВ 1826.

ACEASTĂ ICOANĂ SAU DĂRUIT BISERICII DIN BOLGAR SCHEIU DE SUS HRAMUL SFINTEI TROIȚE PRIN OSÂRDIA ȘI CHELTUIALA DUMNEALOR DUMITRU ORGHIDAN VOINIA. CRISTIAN DRAGOMIR GRADINAR TODOR ORGHIDAN CA SLAVĂ CREȘTINILOR PRAVOSLAVNICI. BRAȘOV 1826.

Dimensiuni 56,5/40 cm. Provine de la Parohia Ortodoxă din Dăișoara, Brașov.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Izvoare:

Arhiva D.M.I. Monumente Istorice;
Arhiva Mănăstirii Brâncoveanu;
Cartea de Onoare a Mănăstirii Brâncoveanu;

Apariții:

Ciobanu, C-tin Ion; Stavilă, Tudor - *Icoane vechi din colecții basarabene*, Ed. ARC, 2000
Dancu, Juliana și Dumitru - *Pictura țărănească pe sticlă*, Ed. Meridiane, București, 1975;
Drăguț, Vasile; Săndulescu, Nicolae - *Arta brâncovenească*, Ed. Meridiane, Buc., 1971;
Drăguț, V - *Arta românească. Preistorie, Antichitate, Ev Mediu, Renaștere, Baroc*, 1982.
Efremov, Alexandru - *Icoane românești*, Ed. Meridiane, București, 2003;
Evdochimov, Paul - *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, Buc., 1993;
Ghika Budești, N. - *Evoluția Arhitecturii în Muntenia și Oltenia, Noul stil din veacul al XVIII-lea*, Tipografia „Datina Românească”, Vălenii de Munte, 1936;
Ionescu, Grigorie - *Istoria arhitecturii în România II*, Ed. Acad. Buc., 1965;
Irimie, Cornel; Foțsa Marcela - *Icoane pe sticlă*, Buc, 1968;
Meteș, Ștefan - *Din istoria artei religioase române, I, Zugravii bisericilor române*, Tipografia „Progresul”, Cluj, 1929; *Zugravii și icoanele pe hârtie și sticlă din Transilvania*, în B. O. R. Nr.7-8, 1964.
Mihalcu, Mihail - *Valori medievale românești*, Ed. Sport Turism, Buc., 1984;
Popescu, Ion Apostol - *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, București, 1969;
Porumb, Marius - *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII*, Ed. Acad., Buc., 1998; *Pictura românească din Transilvania, I, (sec. XIV-XVII)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1981; *Un veac de pictură românească din Transilvania, secolul XVIII*, Ed. Meridiane, Buc., 2003; *Zugravi de școală brâncovenească din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVIII-lea*, în Șt. Meteș la 85 de ani – Studii și doc. Arh., Cluj, 1977;
Pușcariu, Ilarion - *Documente pentru limbă și istorie*, tom. I, Sibiu, 1889;
Quenot, Michel - *Icoana, fereastră spre absolut*, București, 1993;
Rustoiu, Ioana; Băjenaru, Elena; Dumitran, Ana; Szócs Fulöp Karóly - „....Prin mine, Ioan Pop **Zugravul**”, Ed. ALTIP, Alba Iulia, 2008.
Savonea, Baboie - *Arhimandrit Timotei Tohăneanu – Pictură pe sticlă*, Ed. Centrului Mitropolitan, Sibiu, 1987;
Tohăneanu, Veniamin - *Mănăstirea Brâncoveanu – Sâmbăta de Sus*, Ed. Centrului Mitropolitan Sibiu, 1980;
Turcu, Ioan - *Excursiuni pe munții țării Bărsei și Făgărașului*, Brașov, 1896;

Periodice:

Comșa, Lucian - *Pictura pe sticlă la Comăna, județul Brașov, în relație cu calendarul popular*, în Memoria Ethnologică, nr.18.19, ian.-iun.2006.(an VI) ED. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Tradițională, Maramureș;
Greceanu, Eugenia - *Țara Făgărașului, zonă de radiație a arhitecturii de la sud de Carpați*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1970, nr. 2;
Ionescu, Adrian Silvan - *Meșteri, teme iconografice și o analiză estetică a picturii pe sticlă cu mijloacele criticii de artă*, în Revista Muzeelor, nr.1,1994.
Irimie, Cornel - *Pictura populară*, în Arta Populară Românească, București, 1969;
Popa, Valentina - *Contribuții la cunoașterea picturii pe sticlă din Țara Oltului*, în Revista Muzeelor, nr.9, 1981.